

VLADIMIR HLAIČ

GREBENI IVANČICE

ZAPISI O RATNIM BRIGADAMA

39

ČLANOVI IZDAVAČKOG SAVJETA

ANTIĆ VICKO (predsjednik Savjeta), ATELJEVIĆ MILAN,
BURIĆ BLAŽO, BUČEVAC DRAGUTIN, BUZADŽIĆ ZDRAVKO,
ŽARKOVIĆ JOVAN, PEJANOVIĆ ĐOKO, SEFEROVIĆ MENSUR,
STOJILJKOVIĆ DRAGOLJUB, SVORCAN BLAGOJE (sekretar
Savjeta), TANASKOVIĆ SINIŠA (Beograd), MARINKO MATEVŽ
(Ljubljana), RADOVANOVIC RADOSLAV (Novi Sad), PETROVIĆ
DUŠAN (Priština), ČUK STEVO (Sarajevo), MISAJLOVSKI
BLAGOJE (Skopje), MORAČANIN RADOSLAV (Titograd), IVE-
ZIĆ NIKOLA, STILINOVIĆ ŽARKO (Zagreb)

*

Za izdavača

direktor NIU »NARODNA ARMIJA«
SIME KRONJA, pukovnik

*

Glavni i odgovorni urednik
MENSUR SEFEROVIĆ, pukovnik

*

Recenzija

VINKO BRANICA
IVICA DRUŽINEC
MIRKO BELOŠEVIĆ

VLADIMIR HLAČ

GREBENI IVANČICE

PRVA ZAGORSKA NARODNOOSLOBODILAČKA
UDARNA BRIGADA

»NARODNA ARMIJA«

Beograd, 1974.

UDK 355.486 (497.1) »1944/1945«

HLAIĆ VLADIMIR

Vladimir Hlaić: GREBENI IVANČICE. Prva zagorska narodnooslobodilačka udarna brigada.

Beograd, Narodna armija, št. Vojna štamparija, Split, 1974; str. 208+ (12.1. sl.); 8°

(Zapisi o ratnim brigadama (knj.) 39)

Zapis dokumentarno-publicističkog karaktera o ratnom putu Prve zagorske narodnooslobodilačke udarne brigade, formirane 8. svibnja 1944. u selu Selnici, na južnim padinama Ivančice, u Hrvatskom zagorju.

Tekst, uz ratne snimke i shemu borbenog puta brigade, govori o općim uvjetima, političkim, ekonomskim, socijalnim i drugim koji su vladali u Hrvatskom zagorju prije i poslije fašističke okupacije zemlje i uspostavljanja marionetske fašističke tvorevine tzv. Nezavisne Države Hrvatske.

U knjizi je na lak, reporterski način odslikana borba koju je Zagorska brigada vodila oružjem i britkom političkom riječi da bi poduprla razvoj i stalno snažila NOP na tom strategijski osjetljivijem području.

Najviše mjesta u tekstu dato je ljudima, njihovom moralno-političkom liku i aktivnosti, odnosima i ispoljavanju pojedinačnog i masovnog junaštva u borbi za ciljeve za koje su se borile i sve druge naše ratne brigade.

Brigada je odlikovana Ordenom zasluge za narod sa Zlatnom zvijezdom.

Tiraž: 3.000

Cena: 40,00 din.

OD VARNICE DO PLAMENA

U zavičaju seljačkih buna i otpora radnika • »Za republiku!« • Razvijene zastave narodnooslobodilačke borbe • Komunisti na borbenom položaju • Prvi zagorski partizanski odred »Matija Gubec« • Novi odredi i odbori

Mnogim svojim osobitostima Zagorje je odavna privlačilo pažnju ljudi različitih zanimanja i interesa. Znanstveni radnici su obilazili i proučavali prethistorijske naseobine, među kojima je najpoznatija ona iz Hušnjakova brega, u blizini Krapine, gdje su nađeni ostaci pradavnog čovjekovog pretka, nazvanog »Krapinski čovjek«. Uzduž i poprijeko toga pitomoga kraja vide se tragovi prohujalih epoha (osobito srednjovjekovne) koji su ostavili pečat posvuda — on se vidi i osjeća i u životu ljudi, njihovim zanimanjima i običajima, u umjetnosti, građevinarstvu, arhitekturi. Vrijedno su znanstveno bogatstvo ostaci srednjovjekovne feudalne kulture, arhitekture i građevinarstva, koji su prisutni svugdje i čine privlačnu turističku atrakciju. Dobro su poznati stari gradovi: Zelina iz 1241. godine, vlasništvo Ivana Zapolje; Lobar na Ivančici, koji se spominje 1259; Belec iz 1334. godine; Cesargrad (1399) u tjesnacu rijeke Sutle, nekad u vlasništvu Hermana Celjskog, koji je postradao za seljačke bune 1573; Mali Tabor, nedaleko od Pregrade (vlasništvo Ivana Korvina 1497); Veliki Tabor grofa Ratkaja; Susedgrad na južnim ograncima Zagrebačke gore (1471); Maruševac, jugozapadno od Varaždina

(Baltazar Vragović 1618), te raskošni i do danas dobro očuvani Trakošćan, sjeverozapadno od Lepoglave, nekad vlasništvo grofova Celjskih, Jana Vitovca, Korvina, Đulaja i Draškovića...

Možda nigdje — kao u Hrvatskom zagorju — nije na tako malom prostoru bilo toliko buna, toliko žestokih okršaja između tlačitelja i potlačenih, između vlastelina i kmetova, između poslodavaca-kapitalista i radnika, između aristokratske dvorske birokracije i mužika. Na području Hrvatskog zagorja i šire, u sjevernoj Hrvatskoj, čitava je historija, u stvari, samo — borba. Borba »za pravicu«.

Najveća među tim bunama bila je, svakako, buna protiv feudalaca 1573, koja je, pod vodstvom legendarnog seljačkog vođe Matije Gupca, zahvatila bezmalo cijelo Hrvatsko zagorje i susjednu Sloveniju. Buna se završila, kao što je historija zabilježila, tragično, porazom seljačke vojske kod Stubice. To međutim nije bila i posljednja buna u sjevernoj Hrvatskoj. Godine 1755. digli su se kmetovi protiv feudalne tlake u selu Ravenu u okolini Vrbovca, u Gaju, Dijanešu, Bisagu, Preseki, Lovrečini, Rogančevcu, Tkalcu, Gradcu, Bogačevu, Grgurovcu. A 1848. protiv tiranije veleposjednika u kotaru Sv. Ivan Zelina, Stubici i u više zagorskih mjesta.

Na području Hrvatskog zagorja nemiri se stalno smjenjuju, baš kako se smjenjuju i politički režimi, protiv kojih se svagda iznova organizuju novi i suvremeniji oblici borbe i otpora. Krajem prošloga vijeka valovi socijalističkog pokreta koji je buktao u Evropi osjećaju se i među radnicima još nerazvijene industrije na području Zagorja — u Krapini, Zlataru, Novom Marofu i drugdje, gdje se okupljaju i organiziraju grupe radnika socijalista i naprednih seljaka, čija aktivnost izaziva oštru reakciju kraljevske županjske vlasti u Varaždinu. Godine 1910. stvaraju se u Zagorju i prve socijaldemokratske organizacije. Eho

velike oktobarske revolucije osjeća se i na ovom tlu. Kronika radničkog pokreta samo u 1918. godini bilježi čitav niz nemira u okolini Klanjca, Pregrade, Zaboka i drugih mjesta. Jedan od oblika otpora crno-žutoj monarhiji bio je tzv. zeleni kadar, koji je u toj borbi protiv birokratske tiranije bečkih i budimpeštanskih vlastodržaca primio masovne razmjere. Slične je razmjere primio i pokret otpora reakcionarnom režimu Kraljevine SHS. Osnovni ton davao mu je revolucionarni radnički pokret, naročito u industrijskim središtima Krapini, Đurmancu, Zaboku, Oroslavlju, i u rudarskim rajonima Konjščini, Bedekovščini, Golubovečkim rudnicima uglja...

Odmah nakon uspostavljanja nove države, ustavne monarhije SHS, službenici na teritoriji Zagorja odbijaju da polože prisegu na vjernost i odanost kralju Petru I, zbog čega su bile raspuštene općinske uprave u Ivancu, Klanjcu i Zlataru. Srpnja 1919. seljaci na području Gornje Stubice demonstriraju pod krilaticom »Za republiku«. Seljaci i radnici iz varaždinskog, zagrebačkog, križevačkog i bjelovarskog kotara masovno demonstriraju protiv monarhističke vlasti. Uporedo se stvaraju (1919. i 1920. godina) i organizacije Socijalističke partije (komunista) — Krapina, Jesenje, Petrovsko, Radoboj, Začretje, Đurmanc...

Uskoro, 1923. i 1924. godine, radnici se u sve većem broju sindikalno organiziraju. Dolazi i do sve češćih okršaja između njih i poslodavaca. Zagorske ugljenokope, tekstilne tvornice u Oroslavlju, Krapini i Varaždinu, ciglane u Bedekovščini potresaju štrajkovi. Odjeci tih akcija su snažni i bude klasnu svijest ovdašnjeg proletarijata. Ujedinjeni radnički sindikati i partijske organizacije daju tome poseban pečat.

Najistaknutiji revolucioneri i tribuni radničkog i sindikalnog pokreta odlaze i u španski građanski rat (1936—1939): Antun Bednjanec, Marija Habulin, Jo-

sip Husinec, Rudolf Jakus, Andrija Muhek, Juraj Rožman i Izidor Štok.

Srpnja 1940. godine komunisti iz organizacija u Klanjcu, Pregradi, Krapini, Zlataru, Stubici i drugim mjestima biraju na svojoj Prvoj konferenciji Okružni komitet KPH Krapine i delegate za Petu zemaljsku konferenciju KPJ u Zagrebu. Na Novu godinu (1. siječanj) 1941. u Đurmancu su na Drugoj partijskoj konferenciji razmotreni zadaci u svjetlosti odluka Pete zemaljske konferencije KPJ.

U Hrvatskom zagorju, u kojem su klasne protiv-rječnosti bile godinama veoma zaoštrene, došlo je i do najdubljeg raslojavanja i proletarizacije seljaka. Zemlja nije mogla biti izvor životne egzistencije, pa su ljudi morali poći »trbuhom za kruhom« — u tvornice Zagreba, Varaždina, Siska, ili bi pak posla potražili negdje na relaciji Krapina, Ptuj, Maribor, Beč, Salzburg, Minhen, Frankfurt i dalje, u industrijskim revirima srednje Evrope, Amerike i Kanade.

Na takvim je temeljima 1941. godine, nakon travanjskog rata, ponikao narodnooslobodilački pokret u Hrvatskom zagorju i rastao od prve do zadnje ratne godine, unatoč sasvim nepovoljnim uvjetima koje su činili: gusta komunikacijska mreža, velik broj naselja, strateški značaj cijelog prostora, nad kojim su fašisti nastojali da na svaki način održe strogu kontrolu, te na njemu postrojili gust raspored svojih uporišta. Ustašama je Zagorje bilo prijeko potrebno kao zadnji oslonac i najbliža veza tzv. NDH s nacističkom Njemačkom, jer se njihova državna zgrada pod udarcima NOVJ ubrzo počela rušiti na svim stranama: u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru, Lici, na Kordunu, Baniji, u Dalmaciji, Slavoniji, Moslavini, Podravini, Posavini...

Kratkotrajni travanjski rat i kapitulaciju Kraljevine Jugoslavije 1941. godine dočekali su komunisti

Hrvatskog zagorja i mnogobrojni simpatizeri Partije stoički i u napetom očekivanju, svjesni da dolazi čas njihove revolucionarne akcije. Pod okriljem okružnih komiteta KPH Zagreba, Krapine i Varaždina okupila se dobra četa komunista s kotarskim komitetima KPH u Zagrebu, Stubici, Ivancu, i s partijskim ćelijama u Zlataru, Bedekovščini, Lugu Poznanovečkom, Poznanovcu, Bistrici, Zaboku, Đurmancu, Oroslavlju, te s grupama komunista u Konjšćini, Loboru, Maču...

Blizina jakih radničkih središta Zagreba i Varaždina, u kojima je djelovalo mnoštvo komunista i radnika prekaljenih u klasnoj sindikalnoj borbi i štrajkovima, povećala je vjeru zagorskih komunista u vlastitu snagu i u potencijalnu snagu Zagorja i njegovog stanovništva. Oni znaju da je uvjet za uspjeh — raditi brzo i valjano. Zato ne oklijevaju. Pod njihovim utjecajem ubrzo je oblikovano nekoliko ustaničkih područja. Jedno obuhvaća prostor između Zagreba, Klanjca i Stubice, koji nastanjuju pretežno proletarizirani seljaci i radnici, s nekoliko ustaničkih uporišta: Brdovec, Pljuska, Kupljenovo, Hrušćevac, Igrište, Jakovlje, Veliko Trgovište, Ravnice, Dubrovčan. Drugo ustaničko područje razvija se na potezu Bedekovščina—Poznanovec, a treće u trokutu Krapina, Durmanec, Radoboj.

Kronika značajnih događaja u drugoj polovici 1941. godine svjedoči o tome da su zagorski komunisti, nakon poziva CK KPJ na ustanak, odmah pristupili organizacijskim pripremama za borbu protiv fašističkog okupatora i marionetske ustaške države NDH. Tako se kolovoza u klijeti Josipa Žukine iz Podgore konstituirao novi Okružni komitet KPH Krapine, sa sekretarom Edom Leskovarom na čelu. Na sastanku su data zaduženja za organiziranje ustanka u Klanjcu i Pregradi, na području Krapine, Zlatara, Stubice... Listopada se u kući Pavla Videkovića u Novakima osniva novi Okružni komitet KPH Zagre-

ba. Na tom sastanku i na sastancima u studenome i prosincu raspravlja se o političkoj situaciji na širem području Zagreba i utvrđuju oblici organizacionog okupljanja svih antifašista u oružanu borbu i druge vidove otpora. Na proširenom sastanku Okružnog komiteta KPH Krapine veljače 1942. u Bedekovščini krunisani su dotadašnji naponi na postavljanju temelja oružanoj antifašističkoj borbi u Hrvatskom zagorju. Pod okriljem Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku njome neposredno rukovode okružni komiteti KPH Zagreba i Krapine i novoformirani Štab narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Hrvatskog zagorja, kome je najprije na čelu Marko Belinić, a zatim Ivan Krajačić (Marko Belinić preuzima dužnost komesara toga štaba).

I točak zagorske revolucije se pokrenuo. Ocrtavaju se obrisi nove, po razmjerama najveće, zagorske bune.

Uskoro zagorske klijeti, rasute po goricama s naruženim vinogradskim koljem, počinju dobivati nove goste. Sakupljaju se poluuniformirani ljudi, politički radnici, organizatori ustanka, prvi zagorski partizani. U Pregradskim ugljenokopima osjeća se aktivnost Ede Leskovara, kome pomažu komunisti August Debeljak, Stjepan Tepeš i Ivan Ciglenjak. Više od sedamdeset radnika prikuplja »Crvenu pomoć« — oružje, lijekove, odjeću... Stari revolucioner Jaša Jureković okuplja omladince buduće borce, a zajedno s Jankom Halapirom i braćom Bednjacima razvija borbeni duh u selima Klokovcu, Maloj Erpenji i drugim naseljima između Pregrade i Klanjca. U krapinskom kotaru komunist August Herceg Brko organizira svoju grupu. Sa njima su Mijo Dešenski, Slavko Presečki, Ivan Rumbak Živko, Janko Rumbak, Julijus Šenjuga, Miha Hribarski... Oko partijske grupe u općini Bistrice okupilo se pedesetak simpatizera, dobrim dijelom već spremnih da čekać ili motiku zami-

jene puškom, a oko partijske grupe u Gornjoj Stubici, koju predvodi komunist Milan Kuren, gotovo sedamdeset. Zatim, oko partijske grupe u Podgori — pedeset antifašista, u Donjoj Stubici — sedamnaest, u Mokricama — više od stotinu trideset. Radnici se organiziraju u Orosljavlju, Konjšćini, u Jesenju, u Desiniću i drugim mjestima.

Partizanske i diverzantske grupe počinju nicati posvuda — u Klanjcu, Zlataru, Pušcoj Bistri, Loboru, Bistrici, u Poznanovcu . . . A s njima se množe diverzije i sabotaže. Radi koordinacije djelovanja uspostavljaju se veze s ustanicima u Sloveniji.

Desetine partizanskih i diverzantskih grupa i simpatizera je trebalo povezati i usmjeriti istim borbеним kolosijekom. Sazrijevaju uvjeti za formiranje veće partizanske jedinice. O tome se raspravlja na sastanku Okružnog komiteta KPH Zagreba u prosincu. Sastanku su prisustvovali i Vladimir Bakarić i Dragutin Saili, koji pomažu u razradi koncepcije ustanka u Zagorju.

Štab narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Hrvatskog zagorja ima pune ruke posla. Bobene parole se moraju pretočiti u djelo bez obzira na to što su fašisti životno zainteresirani za ovo područje.

Pismo druga Tita vojno-političkom rukovodstvu Hrvatske, koje stiže u Zagorje u siječnju 1942, daje nov podsticaj. I nove obaveze: treba formirati veće partizanske jedinice; organizirati osmatračku i obavještajnu službu; prodrijeti u domobranske jedinice, podrivati ih iznutra, organizirati u njima ilegalne grupe, partizanske obavještajne punktove; pojačati političkopropagandni rad, prije svega objašnjavati narodu ciljeve NOB-a; razračunati se s razornom i defetističkom politikom koju su, pod krilaticom »čekajte, još nije vrijeme, čuvajte svoje glave . . .«, propovijedali prvaci HSS s Mačekom na čelu.

Prva oružana formacija osnovana je u Zagorju 17. ožujka 1942. u vinogradu iznad Brdovca, tako reći pred nosom ustaških vlasti i fašističkog garnizona u Zagrebu. Za komandira je postavljen Ivan Sokolčić Fabijan, a za komesara Pavel Videković.

Novoosnovana partizanska jedinica se uskoro dijeli na dvije grupe. Jedna od njih odlazi na Zagrebačku goru, postavljajući bazu u Jakovlju, gdje brzo proširuje svoje redove novim borcima, komunistima iz Zagreba, Jakovlja i drugih sela s obronaka Zagrebačke gore.

U okolici Poznanovca je još s jeseni 1941. djelovala jača partizanska grupa, čije je jezgro činilo dvadesetak komunista s toga područja predvođenih Markom Mrkocijem. Partizanska udarna grupa u kotaru Pregrade, koju je, zajedno s Josipom Tkalcem, osnovao Edo Leskovar, sekretar OK KPH Krapine, počela je djelovati u siječnju 1942.

Te prve oružane formacije, inače borbeno veoma aktivne, činile su jezgro za osnivanje Prvog zagorskog partizanskog odreda »Matija Gubec«, koji se u nekim dokumentima spominje i kao Druga zagorska partizanska četa Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske.

Prvi zagorski partizanski odred je u svom sastavu imao četiri međusobno prostorno dosta odvojena voda. Operativni cilj je bio da se vodovi spoje na Ivančici i da djeluju homogeno kao jedinica, ali će ih u toj namjeri omesti snažna neprijateljska ofanziva (od 4. do 12. svibnja 1942). Fašisti u Zagrebu nisu u to vrijeme nikako mogli otpjeti takav razvoj partizanskog pokreta u neposrednom zaleđu glavnoga grada.

I tako su se dijelovi Prvog zagorskog partizanskog odreda našli pod uzastopnim udarcima nadmoćnog neprijatelja. Iskušenje je bilo vrlo teško, a borbeno iskustvo sasvim malo. Prvi je nastradao Drugi

vod u klijeti kod Vrančićeve. Komandir Tomislav Radić je junački poginuo (5. svibnja). Neposredno nakon toga, 7. svibnja, ustaše su napale i Prvi poznanovački vod. I on je pretrpio velike gubitke. Manje grupe su se izvukle na Strahinčicu. Treći vod i preostali dio Drugog voda razbijeni su prilikom pokušaja da se prebace na Ivančicu. Jedino se Četvrti zagorski vod uspio prebaciti preko Save u Žumberak. Tamo je, nešto kasnije, postao jezgro Žumberačke čete.

Neprijatelj je zadao težak udarac zagorskim partizanima. Možda je imao razloga da likuje. Međutim, priroda partizanske borbe je ipak za njega bila i ostala nepoznanica. Na krhotinama jednog poraza, partizani će smoći snagu da se oporave, da se reorganiziraju. Malo-pomalo i — zagorske klijeti se opet pune partizanima i barutom.

Ohrabrenje stiže u jesen 1942, kada se u Zagorju pojavljuje Žumberačka četa. Vodi je komandir Šime Hudek; komesar je već poznati zagorski partizan Ivo Robić. S njima je i prokušani revolucioner i španski borac Izidor Štok. Cilj Žumberačke čete je Kalnik, gdje treba da uđe u sastav novoformiranog Kalničkog odreda. Ali prije nego što je četa stigla u Kalnik, njena je marš-ruta bila obilježena nizom akcija, koje su ponovo potresle Hrvatsko zagorje: diverzija na željezničkoj pruzi kod Ključa, paljenje željezničke stanice u Zaboku, napad na neprijateljsku posadu u Đurmancu i Ivancu, gdje je razoružano 25 domobrana... A kao krnuna svega došla je akcija koja je počela kod Ivanca: tu su partizani presreli željezničku kompoziciju i zapaljenu je uputili u punoj brzini u Varaždin. Bila je to nagovijest fašistima da bura revolucije opet dolazi u zeleno Zagorje.

Putujući stazama Hrvatskog zagorja, Žumberačka je četa brojno ojačala i stigla na Kalnik bezmalo kao bataljon.

Ubrzo iza toga se na području Hrvatskog zagorja pojavio dobro organiziran i borbeno pripremljen Kalnički NOP-odred. Prvi bataljon se našao u neposrednoj okolici Zagreba, Treći na domaku Varaždina, a Drugi je za to vrijeme operirao u Bilogori. Napadi na ustaško-domobranske posade u Cerju Tužnom, Čukovcu, Mariji Bistrici, Ivancu, Runiku Zajezi ozbiljno su potresli ustašku vlast.

Ohrabreni NOP u Hrvatskom zagorju završava 1942. godinu sasvim dobrom bilancom: u većini mjesta djeluje organizirana narodna vlast; partijske organizacije se reorganiziraju i živo političko-mobilizatorski djeluju. Kao rezultat toga, već iduće godine niču partizanske udarne grupe širom Zagorja i u srpnju ih ima više od pedeset. Ali uvjeta da se na tome području formiraju veće vojne jedinice još nema. Središta okupljanja mnogih zagorskih partizana su i dalje Kalnik, Žumberak, Moslavina, Slavonija.

Na Kalniku je svibnja 1943. formirana Zagorska četa. Njeni se redovi brzo šire, te je u srpnju prerasla u bataljon, nazvan »Matija Gubec«.

Nov podsticaj ustanku u Hrvatskom zagorju dao je dolazak Dvanaeste slavonske divizije, koja uz sudjelstvo zagorskih partizana prodire čak do Lepoglave. Ruše se redom ustaško-domobranski garnizoni: Novi Marof, Varaždinske Toplice, Zlatar, Ivanec. Pri likom napada na Lepoglavu (13. srpnja) oslobođeno je više stotina političkih zatvorenika.

U tim trenucima to je strateški značajna vojna i politička pobjeda. Ona olakšava organizatorima NOP-a u Hrvatskom zagorju da s više uspjeha politički i propagandno djeluju među narodom, da šire ideje NOB-a, razbijaju reakcionarni utjecaj HSS-a, podižu vjeru u uspjeh borbe kojom rukovodi Komunistička partija Jugoslavije. U svim selima su obrazovani organi nove, narodne vlasti i osnovan je Okružni NOO Krapine.

Sve više domobrana dezertira iz svojih jedinica, mahom iz sastava Zagrebačke posadne bojne. Također sve više radnika i seljaka stupa u partizanske redove. Sazrijevaju uvjeti da se i na zagorskom tlu, poslije osjeke koja je nastala nakon razbijanja Prvog zagorskog odreda, obrazuju krupne partizanske jedinice. Tako je 13. rujna 1943. godine formiran u Zagrebačkoj gori Zagrebački NOP-odred, 5. listopada u zlatarskom kraju Drugi zagorski (krapinski) NOP-odred, a uskoro i Štab Zapadne grupe partizanskih odreda Hrvatske, koji objedinjuje borbenu aktivnost Zagrebačkog, Zagorskog i Kalničkog NOP-odreda. Obrazovano je i više desetina partizanskih i diverzantskih udarnih grupa.

Zahuktali proces stvaranja krupnijih jedinica NOV u sjevernoj Hrvatskoj 1943. godine nastavlja se. Pored brigade »Braća Radić«, koja je formirana 4. rujna na Kalniku, 12. prosinca je, u Lipovčanima kod Čazme, osnovana i brigada »Matija Gubec«. Toga dana je na Kalniku formirana i Trideset druga divizija, u čiji su sastav ušle obje ove brigade.

To je već kvalitativno nešto sasvim novo.

Tako se u najsjevernijem dijelu Hrvatskog zagorja i na Kalniku, u neposrednom zaleđu Zagreba, sjedišta ustaške NDH, nalaze snage u jačini dvije divizije NOV: to su Trideset druga divizija i Zapadna grupa POH, koja je velika bezmalo kao divizija.

U neposrednom susjedstvu, u Moslavini, Podravini i Bilogori, teče isti proces. Poslije Moslavačkog NOP-odreda (listopad 1942) formirani su: Bjelovarski (lipanj 1943), Posavski (veljača 1944), čiju borbenu aktivnost objedinjava Štab Istočne grupe POH; Druga brigada Druge operativne zone služi kasnije kao jezgro za formiranje Prve i Druge moslavačke brigade, onih brigada što će 19. siječnja 1944. ući u sastav Trideset treće moslavačke divizije.

Takav razvoj partizanskih jedinica u sjevernoj Hrvatskoj u drugoj polovici 1943, u vrijeme širenja »Titove republike« na velikom i operativno povezanom području na zapadu zemlje (Bela krajina, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Lika, Kordun, Banija, Bosanska krajina, Dalmacija, Hercegovina, srednja Bosna), u vrijeme Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, omogućio je da se i u tome kraju izvode operacije većeg zahvata. Rezultat toga bilo je zauzimanje važnog političkog i ekonomskog središta Moslavine Čazme (studenj 1943) i isto takvog središta u Podravini Koprivnice. Također je učinjen nov korak u organizacionom učvršćenju jedinica NOV na tom uzavrelom i dobrim dijelom oslobođenom ili borbeno kontroliranom području (Zagorje, Kalnik, Prigorje, Moslavina, Bilogora, Podravina, Posavina, pa i Međumurje): 19. siječnja 1944. u Koprivnici je formiran štab Desetog korpusa »zagrebačkog«, koji prima komandu nad Trideset drugom i Trideset trećom divizijom, Zapadnom i Istočnom grupom partizanskih odreda Hrvatske, sa više od sedam i po hiljada naoružanih boraca.

To je bio krupan uspjeh dotadašnjeg razvoja NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj.

Vojni uspjesi podstiču političke, i obrnuto. Tako je veljače 1944, povodom marš-manevra Četrnaeste slovenačke divizije u sjevernu Hrvatsku, Moslavinu, Kalnik, Zagorje, došlo do velikih manifestacija bratstva i jedinstva, u kojima su učestvovali hrvatski i slovenački borci s narodom sjeverne Hrvatske. Upravo sa širenjem partizanskih jedinica rušila se i fašistička — ustaška i okupatorska — vlast, a razvijala nova, narodna vlast. Od 313 naselja u Zagorju u 272 su bili organizirani narodnooslobodilački odbori. Siječnja 1944. je u selu Šemnici obrazovan Okružni NOO Krapine. Takvom razvoju pogoduje i razvoj NOP-a u Zagrebu, u kojem se, inače, već

od prvog dana okupacije počinju, pod rukovodstvom KPH, odnosno Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, stvarati ilegalni organi vlasti — narodno-oslobodilački odbori, a 7. studenog 1943. je na konferenciji delegata kotarskih NOO-a iz Zagreba, u selu Obrovu, bio izabran Okružni NOO Zagreba, koji je objedinio aktivnost 9 kotarskih i 18 rajonskih NOO-a. U tvornicama i ustanovama osnovano je oko 175 NOO-a. Antifašističke organizacije NOF-a, Narodna pomoć, AFŽ (Glavni odbor sa 55 odbora AFŽ) okupljaju više desetina hiljada aktivista i simpatizera NOP-a, koji prikupljaju obavještenja, novac, odjeću i obuću, lijekove i drugi materijal za potrebe NOR-a. Pokrajinski i Mjesni odbor narodne pomoći, sa šest kotarskih odbora i preko dvjesta pododbora, bili su značajna snaga za sakupljanje materijalne i novčane pomoći NOB-u.

Osim toga je Zagreb bio veliki izvor za mobilizaciju novih boraca i kadrova radi popune jedinica u Hrvatskom zagorju, Kalniku i Moslavini (Deseti korpus), Žumberku, Turoplju i Pokuplju (Trinaesta proleterska brigada »Rade Končar«, Žumberačka brigada, Trideset četvrta divizija NOVJ). Za vrijeme NOR-a poginulo je oko 15.000 Zagrepčana.

Travnja 1944. su jedinice Desetog korpusa »zagrebačkog« počele novu ofanzivu na ustaško-domobranske garnizone u Hrvatskom zagorju. Te su garnizone držali: 1. tjelesna divizija Poglavnikovog tjelesnog zbora (PTS), sa sjedištem u Varaždinu, kasnije, 1945. godine, u Bjelovaru; 2. ustaško-domobranska divizija u Zagrebu i u pojedinim mjestima u Zagorju.

U sjevernoj Hrvatskoj su u drugoj polovini 1944. i u prvoj polovini 1945. godine bile raspoređene i ove jedinice: 1. ustaško-domobranska divizija, koja je bila angažirana za dejstvo na prostoru Moslavine i Bilogore; 5. ustaško-domobranska divizija, koja je

bila raspoređena na prostoru Bjelovara, Koprivnice i Đurđevca, i 1. radna domobranska pukovnija, koja se nalazila na području Bjelovara i Varaždina.

U sjevernoj Hrvatskoj bile su i neke njemačke jedinice, među kojima je istaknuto mjesto imala 1. kozačka konjička divizija, koja je sudjelovala u operacijama u Podravini u Bilogori.

U širokoj i rasprostranjenoj ofenzivi Desetog korpusa travnja 1944. oslobođeni su: Belec, Mače, Mihovljan. Neprijateljske posade su se morale povući iz Golubovca, Bednje, Konjšćine, Huma, čime su bile presječene sve saobraćajnice koje vode iz Zagreba prema Varaždinu i Ptuju u Sloveniji.

Neposredni izraz toga bilo je formiranje Prve zagorske narodnooslobodilačke brigade 8. svibnja 1944. u Selnici. Narod Zagorja ju je ispratio na njen jednogodišnji borbeni put duž Hrvatskog zagorja, Kalnika, Moslavine, Bilogore i Podravine, na put dug preko 3.000 kilometara, na kom će ona imati više od pedeset okršaja s ustaško-domobranskim, njemačkim i kozačkim snagama.

PRVA ZAGORSKA BRIGADA JE ROĐENA!

Selnica 8. svibnja 1944. • Črlene rože na grudima Zagoraca u partizanskom stroju pod pazuhom Ivančice • Prva Zagorska brigada je rođena — Hoće li se roditi i Zagorska divizija? • Mihovljan — Prvi borbeni ispit • Borba na dvije fronte: oružanoj i političkoj fronti

Osmog svibnja 1944. zagorska se naselja podno Ivančice — Selnica, Belec, Petruševac, Završje, Juranščina... — zaodjenuše u partizansko ruho. Nikada kao toga jutra u njihovim voćnjacima nije se okupilo toliko naoružanih ljudi. Kape različitih izgleda: tro-roge partizanke, titovke, kape lugarske, rudarske, zagorski šeširi s petokrakama od crvene čohе, od kojih su neke bile nalik na velike morske zvijezde. Uniforme također šarolike: domobranske, njemačke, gestapovske, žandarske, vatrogasne, željezničarske, lovačke, rudarske. I oružje je raznovrsno. Sve je to oteto iz raznih neprijateljevih borbenih strojeva i magazina.

Okupila se partizanska zagorska narodnooslobodilačka vojska. Prvi udarni bataljon Zapadne grupe NOP-odreda Hrvatske sređuje se u Belec. Drugi zagorski (krapinski) NOP-odred je u Petruševcu. Njegova dva bataljona — Drugi i Treći — pripremaju se da uđu u sastav nove zagorske brigade. Tu su i dijelovi Zagrebačkog NOP-odreda kojima će se ojačati nova brigada.

I onda krenuše svi u Donju Selnicu, na skromnu svečanost, gdje se već nalaze viđenije ličnosti NOP-a

u sjevernoj Hrvatskoj: članovi Okružnog komiteta KPH Krapine, Štab Zapadne grupe NOP-odreda i članovi štaba Desetog korpusa s komandantom Vladom Matetićem na čelu.

Partizanske kolone pristižu na travnatu zaravan ispred starog dvorca grofa Rukavine. Postrojavaju se, prestrojavaju, prebrojavaju...

I poslije svega — raport. Prva zagorska brigada je rođena. San hiljade Zagoraca je najzad ostvaren. Hoće li ona uskoro prerasti u prvu zagorsku diviziju? To je želja svih Zagoraca.

Na čelu novoformirane brigade je štab, koji čine: Mato Škrljan, komandant, Đuro Srnec, v. d. političkog komesara, Drago Rafaj, pomoćnik komesara i partijski rukovodilac, Stjepan Sutlar, načelnik štaba, Valent Katalenić, obavještajni oficir, Ignac Presečki, intendant, i Stjepan Krog, rukovodilac SKOJ-a.

Prva Zagorska brigada ima tri bataljona. Na čelu Prvog udarnog su mladi partizanski potporučnik iz ustaničkog Jakovlja, podno Zagrebačke gore, Stjepan Krkač i politički komesar Josip Vidiček. Drugim bataljonom komanduju poznati zagorski partizani Ferdo Klasić Ferek, komandant, Josip Štimac Učo, politički komesar. Na čelu Trećeg bataljona su potporučnik Ljuban Čolak, komandant, i Franjo Capari, komesar.

Uz bataljone su postrojeni novoformirani brigadni dijelovi: prateća četa, vod za vezu, izviđačka deseterina, diverzantska grupa, sanitetsko odjeljenje . . .

U svečanom stroju, u obliku kare, ima 486 naoružanih boraca i rukovodilaca. Svaki četvrti je član KPJ, a svaki peti član Skoja.

Pred svečani stroj brigade izlazi njen prvi komandant poručnik Mate Škrljan, do tada komandant Zagrebačkog NOP-odreda. Čitaju se brzojavi Centralnom komitetu KPJ, Centralnom komitetu KPH,

Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske i vrhovnom komandantu NOV i POJ maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu. Brzjav drugu Titu glasi:

»Prilikom formiranja Prve zagorske brigade upućujemo Ti naše plamene pozdrave. Sinovi herojske Gupčeve bune ponovo su ustali da ostvare vjekovne težnje radnika i seljaka Hrvatske, a to su pravda i sloboda. I mi borci i rukovodioci Prve zagorske brigade zavjetujemo Ti se da ćemo Te u obračunu s mrskim fašističkim zločincima slijediti do konačnog njihovog uništenja«.

Ceremonijal je jednostavan i kratak. Jer treba već misliti na ono što je bitno, na ono što treba da se dogodi koliko već sutra, po čemu će se čuti i proćuti širom Zagorja i cijele zemlje da je tu, na južnim padinama šumovite Ivančice, rođena Prva zagorska brigada. A cilj je sasvim blizu. To je opasno ustaško gnijezdo Mihovljan — prva meta i prvi borbeni ispit Zagorske brigade.

Četiri dana su protekla u sređivanju brigade, ali i u sjećanju na iskustva stečena u borbama. Zagorski udarni bataljon, koji se razmjestio u Belec, ostavio je za sobom dosta manjih i većih okršaja. Ali doček neprijateljeve kolone iz zasjede kod sela Prepuštovca, kojom prilikom se ta kolona smanjila za cio jedan vod (oko 30 mrtvih), dragocjeno je iskustvo i jedan iz serije uspjeha koji su bataljonu donijeli naziv »udarni«. Likvidacija ustaškog uporišta Đurmaneca, rušenje ceste Kraljevac—Zaprešić, napad na željezničku stanicu Pušća, sudejstvo Trideset drugoj diviziji i Prvoj moslavačkoj brigadi u travanjskoj ofenzivi u Zagorju, oštra zajednička borba kod Sambolića protiv neprijateljeve kolone, osiguranje na položaju kod Črnih Mlaka-Pilana dok su jedinice Trideset druge divizije napadale na Ivanec, zauzimanje neprija-

teljskog uporišta Beleca i druge akcije bili su sasvim dobra lična karta Udarnog bataljona da s pravom stane u prvi borbeni ešelon Zagorske brigade.

Ali ni borbena legitimacija Drugog i Trećeg bataljona Drugog zagorskog NOP-odreda nije ništa manje vrijedna. Na njihovim borbenim stazama zaređali su se teški okršaji: onaj kod Klanjca (18. listopada 1943) protiv ustaša i domobrana; okršaj s Nijemcima kod Radoboja; napad na njemački transport na pruzi između Luke i Trgovišta (11. ožujka 1944), kojom prilikom je u ledenoj Krapini našlo smrt 65 neprijateljskih vojnika, a zarobljeno 97; okršaj s ustašama kod sela Vrbna...

Sve su to borbe koje su potresale ustašku vlast u njenom neposrednom zaleđu, u korijenu stolice na koju se ona htjela osloniti.

Sve će to dobrodoći kao iskustvo za ono što ih čeka u Milovljanu. Svi čekaju na to. Želja za borbom širi se njenim redovima, ali se ovdje-ondje primjećuju i znaci strepnje. Jer svi znaju šta su i ko su zlatarske ustaše. Rvali su se oni s njima. Omrznuli su ih. A uporište u Mihovljanu je ustaška predstraža. Njihova odskočna daska za kontrolu terena — za kaznene ekspedicije po selima nanizanim na južnim kosama Ivančice.

U Prvu zagorsku stiže zvanično — preko štaba Zapadne grupe POH — zapovijest štaba Desetog korpusa za napad na Mihovljan, o čemu su borci razmišljali i počeli s tim zadatkom živjeti.

To je prvi ratni zadatak zagorske brigade stare svega četiri dana.

U isto vrijeme treba da padne i uporište Mače, udaljeno od Mihovljana svega desetak kilometara. To je zadatak Prve moslavačke brigade.

Napadi na obje ustaške posade biće dobro osigurani sa svih pravaca s kojih bi mogla uslijediti inter-

vencija neprijateljevih snaga. Na osiguranju prema obližnjem uporištu Zlataru, na položajima Svečića, Cetinoveca, Repna, raspoređena je Trideset druga divizija. Osiguranje prema Lepoglavi izvršiće Prvi bataljon Zagorskog NOP-odreda, a prema Krapini Treći bataljon Zagorske brigade.

Prema planu štaba brigade, glavni zadatak — likvidaciju ustaške posade u Mihovljanu — izvršiće Prvi udarni bataljon. Drugi bataljon biće u rezervi štaba Zapadne grupe NOP-odreda, spreman da uskoči ako zatreba, a Treći bataljon na osiguranju na položajima kod Riseka prema Sv. Križu, Začretju i Krapini.

U praskozorje 13. svibnja svi dijelovi borbenog poretka Zagorske brigade stigli su nečujno na određene položaje. Prvi udarni se privukao sasvim nadomak Mihovljana, obuhvativši ga sa dva svoja čelična kraka: Prva četa Viktora Šimuneca privukla se s jugoistočne strane sela, prema općinskoj zgradi, a četa Ivana Karavidovića sa sjeveroistoka, prema crkvi, čiji barokni zvonik strši uvis i, poput džinovske osmatračnice, dominira mjestom koje još spava tvrdim snom.

Borci čekaju na znak za napad, razmišljajući šta će se dogoditi za koji čas. Na umu im je bilo i ono što će se u isto vrijeme dogoditi u Maču.

Dva uporišta treba da padnu do zore. Ko će biti prvi?

Komandant Prvog udarnog bataljona Stjepan Krkač sjeća se živo svake pojedinosti iz tih časova.

»Tek što je minula ponoć, komesar bataljona Josip Vidiček, komandant brigade Mato Škrljan i ja približili smo se brdašcu na kome je bilo ustaško osiguranje. Stražar nas je zaustavio. Dali smo znak kao da smo ustaše i odlučno krenuli ka njemu. Naredio sam ustaškom stražaru da krene s nama, tj. 'smijenio' sam ga sa straže, što je ovaj jedva dočekao misleći da smo ustaše iz Zlatara.

Na isti način je postupila i Prva četa Viktora Šimuneca, koja je podišla Mihovljanu s drugog pravca. Poslije „smjenjivanja“ ustaškog stražara s položaja ušla je u obližnju kuću na periferiji sela, pomiješavši se u mraku s ustašama iz osiguranja koje su se tu odmarale. Kada smo i mi došli do te kuće, iznenadno je i nepredviđeno«, sjeća se Krkač, »nastala je opasna neizvjesnost, koja se umalo nije završila tragično. Raspoređeni u dvorištu kuće, borci Prve čete nisu odmah u mraku raspoznali ko im se, zapravo, približava. U prvi mah zaključili su — idu ustaše. I zaštektao je prvi rafal. Neizvjesnost je začas presječena. Borci ščepaše ustaše iz osiguranja. Ali iznenađenje — važan moment na kojem smo i pokušali da gradimo naš uspjeh — ipak je izostalo. A to nas je kasnije skupo stajalo. Umjesto da likvidiramo uporište u jednom naletu, morali smo voditi borbu sve do sutradan ujutro...«

Glavnina ustaških snaga, njih 57 s tabornikom Mutakom, ugnijezdila se u općinskoj zgradi, Vatrogasnom domu i u crkvi, čiji je cintor opasan debelim zidom od kamena. Dočekali su borce dobro organiziranom vatrom. Ipak, do zore su istjerani iz općinske zgrade, Vatrogasnog doma i farofa (župni dvor, sjedište katoličkog popa), u koji se smjestio štab Udar-nog bataljona.

Dalje se nije moglo. Debeli zidovi cintora oko crkve, a još više zidovi zvonika lako su odolijevali puščanoj i puškomitraljeskoj vatri. Juriš Zagoraca je kao mačem presječen. Razočaranje se uvlačilo u redove boraca. Crv sumnje u uspjeh je počeo da nagriza ispod nakostriješene kože. To više što je na istoku već pucala zora. A s njom i pitanje: što će donijeti dan? A ako naiđu „štuke“, crijeva će okititi šljivare. A ako naiđu zlikovci od Zlatara, hoće li izdržati „gupci“, i „radići“ i Treći bataljon na položajima osiguranja?.

U 9 sati je udarni bataljon ponovo pokušao da tako reći golim grudima zauzme stogodišnje zidove iz kojih sipa vatra. I ovaj put je to bio samo udar lopte o zid.

Opet sređivanje redova Udarnog bataljona. Opet hrabrenje: uspjećemo! To je osnovni, iako sada suviše ogoljen argument komandanta i komesara bataljona, koji stižu svuda gdje je najteže.

— U trećem naletu ćemo uspjeti. To je sigurno!
— tvrdi komesar Vidiček. — Samo odlučno, nestaće im i municije.

— Stupiće u akciju i top. Zvonik će biti izbušen kao sir trapista — objašnjava Marko Pučić.

Borci slušaju, ali na umu im je nešto drugo. S položaja Trećeg bataljona čuju se eksplozije granata. Hoće li izdržati?

I najzad — treći juriš.

U njemu učestvuje cio bataljon. Učestvuje i posluga topa od 47 milimetara. Zaprastaše mitraljeski rafali. Osam topovskih granata pogađa zvonik. Ali smrviše se u tvrdom stogodišnjem zidu.

I novo suočavanje sa surovom stvarnošću.

Na prilazu zidu cintora ostalo je desetak ranjenih; među njima je i drugarica Sonja, komesar čete. Treba ih hitro izvući. Politički delegat Slavko Trček zauvijek je napustio borbene redove Udarnog bataljona.

Ali put do uspjeha je još suviše dalek. To svi dobro znaju, pa ipak sa lica boraca nikako ne silazi onaj izraz tvrde uvjerenosti da će uspjeti.

Šta uraditi s ustašama u crkvi i tornju? To je velika zagonetka koja muči mladi štab brigade i štab Udarnog bataljona. Što vrijeme više odmiče, vidi se samo jedan izlaz: rušiti crkvu s tornjem pomoću eksploziva!

Međutim, to se kosi s političkom linijom narodnooslobodilačke borbe. Mora se voditi briga o vjerskim osjećanjima naroda. Partizani ruše crkve! Kakav materijal za ustašku propagandu...

Iz istih razloga, protiv takvog rješenja je i štab Zapadne grupe NOP-odreda Hrvatske, s Radom Bulatom i Stjepanom Ivekovićem na čelu, koji se saglasio da se eksplozivom ruši samo zid cintora, ali nipošto i crkva s tornjem.

I šta onda uraditi?

U akciju stupa komesar bataljona Josip Vidiček, inače školski drug ustaškog tabornika Mutaka. Zove ga na predaju.

— Tebi da se predam, ušljivac jedan!? — čulo se iz dubine prozora na zvoniku. — Hajde, natjeraj me na to! Možda s tim tvojim bazgovim topom. Guzicu ću da mu nastavim. Hajde pucaj!...

— Zagorac si, potomak si najvećeg seljačkog puntara. Razmisli za čiji račun gineš. Za Švabe, za naciste, za talijanske fašiste, za sve gulikože belosvjetske... Razmisli dok nije kasno...

— Kome to da se predam? Komunističkim ušljivcima, lopovima, lumpenproleterima. Borite se za zajedničke kazane. Ne dam vam se u ruke, j... vas Staljin!

Pušcanu vatru i mitraljeske rafale zamijeniše rafali svojevrsnog političkog dijaloga, pomiješanog sočnim zagorskim doskočicama, najružnijim psovkama i prijetnjama. Dvije strane u sudaru počеше se karati iz sve snage. Pri tome se sudariše dva filozofska pogleda na svijet i na ciljeve borbe. Nasta raspra o tome čija je borba — ona prava.

— Zajedničke kazane? To nam predbacuješ, pes fašistički. To nije tvoje razmišljanje. To je optužba gospodara kojima vjerno služiš za Judine peneze. Ti si preveć veliki bedak da bi sve to razumil. Parti-

zani iliti komunisti, kako si to rekel, ne bore se za zajedničke kazane, nego za to da u svakom radničkom i seljačkom kazanu bu svega više. A biće više kad ne bu onih koji nam sve požderu.

— Čim dođeš na vlast, i ti ćeš da pljačkaš! Zaboravićeš ti na svoje radnike. Samo nećeš imati prilike za to. Prije ćeš svojom lešinom nagnojiti zemlju na ovim zagorskim brijegima...

— Ja bih, možda, i mogao da zaboravim radnike, ali ih ne mogu zaboraviti oni sami, radnici i seljaci, njihov vlastiti revolucionarni pokret.

— Lažeš, bitango jedna, lažeš! Misliš da ne znam na što ciljate ti i tvoji komunisti. Zemlju hoćete vzeti seljaku, obrtniku radionicu, alat... Mislite sve da nas natjerate v kolhoz, Rusima vrit!...

— I to nije tvoje. To ti je rekel onaj kepec fašistički Gebels, to ti je rekel krvnik Pavelić, j... te Pavelić. Kaj bumo vzeli seljaku kad su mu već sve oteli tvoji gospodari, kapitalisti, štibrari, plebanuši i druge gulikože. Jest, mi hoćemo da ukinemo, ali ne seljakovu zemlju, već — izrabljivanje. Jesi li čul?...

— Hoćete da nam raskopate familije, da izmiješate žene da se ne bu znalo koja je čija — čuje se opet iz dubine prozora na zvoniku iz kojeg viri vrh mitraljeske cijevi.

— Znal sam da ćeš i to izblebetati, jer pričaš iz tuđe glave (Iz volovske glave! — zagrajaše partizani), kak papagaj. To su ti rekli oni koji su pijani od izobilja, koji imaju peneze što su ih zaradili na radničkoj grbači. Oni lako nabavljaju žene za provod, mogu da se žene, da kupuju žene, da razaraju tuđe brakove, da se rasonode kak hoće, jer imaju peneze, peneze imaju, budalo jedna, a ti ih nemaš, i nigdar ih ne buš imal s njima v kompaniji. Ne zaboravljaju Zagorci pjesmu grofa Tahija koju je speval dok je

siloval mladu Zagorku, ženu svoga kmeta kojeg je dal objesiti o krušku: »Vidiš, picek, tam na kruški, tam ti visi prasec muški...«

— Mnogo pričaš, mnogo. Bolje mi reci što namjeravate s djecom. Kako ih to mislite odgajati bez vjere, bez boga? Kak životinje... — čuje se opet iz duplje prozora. — Kaj buš rekel na to?

— Do sada su se djeca učila u školama kako je to odgovaralo gospodi, popovima. Vučila su se da budu ponizna, pokorna, da se plaše svega i svačega — popova, žandara, općinara, financa, da savijaju grbaču pred svakim... U radničkim školama djeca se buju školovala tak da buju slobodna, da služe sebi i svom radničkom i seljačkom rodu i narodu.

— Ih, šta si mi sad nadrobil! Baš si bedast. Misliš da mi možeš prodati rog za svijeću. Evo ti ga na... (trrr... trrr... trrr... — prosuše se rafali). To ti je moj odgovor na tvoju komesarsku promidžbu.

— Uh, majku li vam banditsku! — izli se erupcija boračkog gnjeva oko cintora. Platićete nam za to, izrodi jedni.

Rafali svakojakih psovki i prijetnji se nastavljaju i sudaraju u valovima. Čitava zbirka riječi i kovanica.

— A sada da vidim kaj buš rekel na ovo — opet je bačena »lopta« — iz prozora na zvoniku. — Uvlaćite se Rusima vu guzicu. Hoćete da izgubite svoje ime, svoj rod, da zaboravite naše hrvatsko ime, kralja Tomislava, kralja Zvonimira, što ga ubiše na Kninskom polju isto takvi mulci kao što ste i vi; da zaboravite na naše hrvatske velikaše, Zrinjske, Frankopane, bana Jelačića...

— Ređaj, ređaj dalje, što si zapel!? Bilo je te gamadi dost vu Zagorju. Tragovi im smrdiju i danas po svim goricama. Zbog njih su Zagorci i morali ići trbuhom za kruhom u daleku tuđinu, u rurske ugljenokope, u kanalizacije evropskih i američkih metro-

pola. Ni Jelačići, ni »plemeniti« Keglevići, niti Draškovići, sva ta grofovska elita, a niti oni drugi koji su ih potom naslijedili u izrabljivanju i pljački naroda, nisu im dali domovinu. Zagorci i svi drugi radnici tek treba da izgrade svoju domovinu — domovinu bez gulikoža.

— Aha, znam, hoćete republiku! Ha, ha, ha... Evo vam je... (trrr... trrr... trrr...).

— Republiku, da, i to radničku i seljačku, bez gospode! A što nam vi ustaše nudite? Švabe, Mađarone, Talijane. Nudite nam ropstvo. Dovedi ste talijanskog princa za kralja. Prodali ste Dalmaciju, Hrvatsko primorje, Gorski kotar...

— Na sve to imam jedan odgovor (trrr... trrr... trrr...). S partizanima razgovaram samo preko nišana — odgovara tabornik Mutak iz duplje zvonika iz kojeg vreba smrt.

— Izaći ćeš štakoru jedan, izaći ćeš uskoro...

Već je dvadeset treći borac Udarnog bataljona prolio krv oko crkvenog cintora. Crkva više nije svetište. Ona je bunker iz kojeg sipa mitraljeska vatra, iz kojeg odjekuju detonacije bombi, iz kojeg stalno vreba smrt.

»Bio sam u teškoj dilemi«, sjeća se komandant Krkač. »Ili da ne izvršim zadatak, ili da prekršim liniju NOB-a, tj. da povrijedim etičko pravilo naše borbe da se ne dira u religiozna osjećanja ljudi. Tešku dilemu je, međutim, na naše iznenađenje, presjekao pop lično«.

— Ako ste već riješili da rušite crkvu — rušite je. To i nije više crkva. To je poprište svetogrđa, kletve i zločina.

— Možete li taj svoj stav potvrditi i pismeno? — priupitao je komesar bataljona Vidiček.

— Mogu. Ne bojim se grijeha zbog toga što crkva iz koje vreba smrt nije više hram božiji.

Izlaz je bio tu. Crkvu treba rušiti eksplozivom!

Takvu odluku je bilo lako donijeti, ali vrlo teško i složeno i ostvariti. Jer ko će to izvesti?

Ali na odgovor na to nije se dugo čekalo. Jer svaka borba ima svoje junake, pa je tako imala i ova. Na scenu su stupili diverzanti Mijo Blažun i Josip Cerovac. Njihov je plan bio originalan.

... S vrećom eksploziva i dugim užetom između sebe, Blažun i Cerovac su, pod zaštitom guste vatre Prvog udarnog bataljona, puzali ka zidu koji opasuje cintor oko crkve. Napredovali su stopu po stopu, ne razmišljajući mnogo o tome što bi se dogodilo ako bi koji ustaški metak zakačio vreću s eksplozivom. Ljudska upornost je nadvladala strah. Blažun i Cerovac su se, naposljetku, dokopali mrtvog ugla ispod zida cintora. Tu je već bilo moguće razmišljati šta i kako dalje. U tim trenucima bila im je potrebna samo jedna sekunda neprijateljeve nepažnje. Sekunda u kojoj će prebaciti vreću s eksplozivom preko zida u cintor. Čekali su je i dočekali. Vreća je prevaljena preko zida. A onda dalje, s užetom u ruci duž podnožja zida, mrtvim uglom, sve do suprotne strane.

Prvi udarni je držao prozore pod vatrom, ne dajući ustašama oka da otvore kako ne bi primijetile što im se sprema.

— Gotovo je. Prebaci sada pažljivo štrik preko zida — šapnuo je Blažun svom drugu. — Vuci! Polako, polako...

Za eksplozivnom vrećom vukla se tanka nit štapina.

Uže je, najposlije, zapelo. Znači, vreća je kod crkvenog zida.

— Dobro je. A sad zapalimo štapin.

Neobični junaci još neobičnije akcije vratiše se do mjesta gdje su prebacili vreću s eksplozivom. Sa

prozora zvonika štektao je ustaški mitraljez. Rafale su smjenjivale detonacije ručnih bombi.

— Samo da nam ne presijeku štapin, boga im... Onda je sve propalo — vajkao se Cerovac.

Diverzatni su napipali štapin. Blažun je lako povukao. Lice se ozarilo.

— Ha, drži se. Nije ga ništa presjeklo. Hajde, pripali!..

Blažun i Cerovac se zalijepiše kao taksene marke uza zid cintora. Oh, koliko je dugo ta varnica putovala do vreće! A onda kao da se utroba zemlje raskolila. Teški temelji crkve popucali su u korijenu.

Borci jurnuše u cintor i u crkvu. Pobjeda, pobjeda!

Ali ne treba se radovati prerano. Ustaše još nisu ispucale sve svoje karte. Povukoše se u zvonik s metar debelim zidovima i nastaviše otpor. Za predaju ni da čuju.

— Eh, izaći ćete, pacovi, i iz te babilonske kule — procijedi mladi diverzant Josip Cerovac.

Opet je dovučena vreća s eksplozivom do podnožja zvonika s čijih su prozora-puškarnica padale ručne bombe.

Nestrpljenje je raslo. Jer na prilazima Mihovljanu razgarala se sve jača vatra. Hoće li Treći bataljon i ostale jedinice koje su na osiguranju izdržati na svojim položajima? Ako ne izdrže, sva je muka uzalud.

Najzad, kada se već čaša nestrpljenja prepunila, ponovo je odjeknula snažna eksplozija. Bilo je to 14. svibnja u 6 sati i 30 minuta. Zvonik se raspao. Grede zvonikovih katova su popustile. Ustaška posada s tabornikom Mutakom, zajedno s tovarom municije i ručnih bombi, ali i s izlomljenim gredama, strmoglavila se s vrha zvonika u prizemlje. Buknuo je plamen.

U istom trenutku do položaja Prvog udarnog bataljona oko crkve dopriješe neprijateljevi tenkovi. Nastala je borba na život i smrt. Ali kada je u zvniku, u plamenu, počela serija snažnih eksplozija čitavnih sanduka ručnih bombi, ustaški tenkisti se uplašiše i dadoše u bijeg. To je omogućilo Udarnom bataljonu da se izvuče prema Ivančici i Strahinjčici.

Tako je Mihovljan pao.

Prva moslavačka brigada je još dan ranije zauzela neprijateljevo uporište Maće. Dvije dobre vijesti tog jutra. Pedeset i sedam ustaških zlikovaca više nikada neće u kaznene ekspedicije u zagorska sela na Ivančici. To je prvi uspjeh mlade zagorske brigade, koja pjevajući »Nema Hrvata, nema junaka kao što je bio Gubec Matija...« hita dalje na sjever: Prvi udarni bataljon sa štabom brigade na Jesenjan-sko brdo, na odmor, Drugi bataljon na osiguranje na položajima: Veternica—Sveti Jakob, a Treći bataljon, koji je kod Riseka dobro natukao neprijateljevu kolonu što je pokušala prodrijeti ka Mihovljanu, na položaje: Komarec—Sikstad—Veternička Velika. Na zasluženi predah, kojom će prilikom također biti analizirana prva borba i prva pobjeda, kojom se svi ponose. O njoj se već pročulo širom zagrebačkog zaleđa. I već se živo prepričavaju i istine i legende o toj borbi. Svako je o njoj imao svoju istinu i svoju uspomenu.

Za Zagorsku brigadu, ta je pobjeda bila prvi krupni korak na putu do spoznaje vlastite vrijednosti. I do shvatanja moralnog prava da se naglas kaže cijelom Zagorju: neka se sve ono što se još nije opredijelilo za NOB pridruži borbi odmah, bez oklijevanja.

I tada se sa grebena šumovite Ivančice poput eha širio proglas Prve zagorske brigade narodu Hrvatskog zagorja, objavljen u »Glasu Hrvatskog zagorja«.

Vrhovni komandant oružanih snaga SFRJ, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito predaje 1953. godine Orden zasluge za narod sa zlatnom zvijezdom Prvoj zagorskoj udarnoj brigadi. U ime boraca i rukovodilaca brigade, orden prima ratni komandant Ivica Družinec

GLAS

HRVATSKOG ZAGORJA

BROJ 12-13

VELJAČA-OZUJAK 1943.

GOD. II.

»Naprijed svi, u borbu svi, proleter i zagorski« — to je bila
borbena parola »Glasa Hrvatskog zagorja«, glasila zagorskih
ustanika

»...I naše junačko Zagorje tutnji od topova i bombi«, čitao je nadahnuto borac Zagorske brigade na Jesenjanskom brdu, »koje nose uništenje i smrt okupatoru i njegovim domaćim slugama. Sinovi i kćeri Hrvatskog zagorja nisu zaboravili da u njima teče krv seljačkog puntara Matije Gupca. Oni znaju da su narodima Jugoslavije dali najvećeg narodnog junaka maršala Tita. Krv koja je rodila ova dva velika sina danas buktu u mržnji prema njemačkim fašistima i domaćim bijednim izdajnicima. Ta mržnja pretvara se u rik topova i mitraljeza koji donose neprijatelju smrt, a nama slobodu...«

To je bojni poklič Prve zagorske brigade, njen poziv narodu iz čijih je redova ponikla.

U starom srednjovjekovnom zdanju na Trakošćanu tih dana su na okružnoj partijskoj konferenciji komunisti Hrvatskog zagorja razmatrali političku situaciju u Zagorju, organizaciono stanje u jedinicama NOV, domete razvoja narodne vlasti, političku aktivnost partijskih, skojevskih, omladinskih organizacija, aktivnost NOF-a i AFŽ-a.

Mnoštvo je pitanja bilo dotaknuto, a ponajviše onih koja su se ticala opredijeljenosti Zagoraca za NOB. U središtu kritičke analize bile su slabosti partijske organizacije u radu među narodom, u tumačenju linije i osnovnih ciljeva NOP-a. Oštro je kritikovana nedovoljna aktivnost u razobličavanju reakcionarnog djelovanja Vlatka Mačeka i HSS, koji su pribjegavali raznovrsnoj političkoj kombinatorici radi osvajanja vlasti poslije savezničke pobjede. Ukazano je na štetne posljedice sektaštva, tj. na nedovoljno široko otvaranje partijskih i skojevskih organizacija prema već revolucionarno opredijeljenim i u borbi prekaljenim radnicima, aktivistima, partizanima. Kritički su razmotreni i propusti u kadrovskoj politici. Osobito su žigosane pojave nepravilnih postupaka

prilikom mobilizacije u vojne jedinice. U žiži kritike su bile moralno-političke deformacije pojedinih partijskih radnika, naročito onih iz NOO-a, u koje su se, zbog nebudnosti, ovdje-ondje uvukli kojekakvi karijeristi, politički oportunisti, gramžljivci i otvoreni saboteri, koji su svojim postupcima na terenu iskrivljavali osnovni sadržaj i ciljeve NOB-a. Jednom riječju: razmatrano je sve ono što je kočilo točak »zagorske« revolucije.

Na okružnoj konferenciji su partijski delegati, njih 150, za političkog sekretara izabrali starog i prokušanog partizana, partijsko-političkog radnika Marka Mrkocija. Ivica Kranželić je izabran za organizacionog sekretara, a za članove komiteta: Ivan Jadan, Boris Majer, Stjepan Iveković, Dragutin Rafaj i Ivan Bogović.

Konferencija je poslala pozdravne telegrame drugu Titu, CK KPJ, CK KPH, Avnoju, NKOJ i Zavnohu. U tim porukama je potvrđena čvrsta spona borbe Zagoraca s borbom svih naroda Jugoslavije.

Odmah nakon događaja u Trakošćanu, u Lepoj Bukvi na Macelju održana je i Okružna konferencija Usaha, na kojoj se okupio najnapredniji dio zagorske omladine. Dolazeći na taj skup, omladina je, sa zastavama i transparentima, prošla kroz mnoga zagorska sela, što se pretvorilo u veliku političku manifestaciju.

Oba politička skupa, i onaj u Trakošćanu, i onaj na Macelju, dala su mnoštvo zadataka NOP-u u Hrvatskom zagorju i, ponaosob, svakoj antifašističkoj organizaciji koja u njemu učestvuje, pa tako i Prvoj zagorskoj brigadi, čiji je neposredni cilj bio — prodor sve do Sutle, do granice sa Slovenijom, u Titov rodni kraj.

Za dvadesetak narednih dana — od 20. svibnja do 10. lipnja — brigada je svoje akcije poduzela i u široj zoni Pregrade, Plemenščine, Velike Horvatske

i Klanjca. Tamo ona dobrim dijelom zamjenjuje pušku ubojitom političkom riječju. Ne samo politički komesari i komandiri već i svi borci, cijela brigada, postali su politički radnici, propagatori ciljeva oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i, uže, realizatori zadataka donijetih na okružnoj partijskoj konferenciji u Trakošanu. Osnovna sadržina političkog rada u narodu bilo je tumačenje historijskih odluka najvišeg partizanskog parlamenta, odluka Drugog zasjedanja Avnoja u Jajcu, pobjeda NOV i POJ na jugoslavenskom ratištu, pobjeda savezničkih armija u Italiji i Crvene armije na Krimu i istočnoj fronti uopće. Tome su posvećeni i razgovori s narodom u Plemenšćini i mitinzi u Pregradi, Tuhlju, Brezju, Kumrovcu, Pljuski, u Zagorskim selima ...

Glavni politički protivnik u tom kraju bio je pop Vukina iz Vine Gore, koji je, zloupotrebljavajući vjerska osjećanja naroda, razvio široku propagandnu ofenzivu protiv NOP-a, protiv komunizma, protiv Sovjetskog Saveza, veličajući ustaštvo, fašizam i Hitlerov novi poredak u Evropi. Pop Vukina je organizirao protupartizanske demonstracije po selima između Sutle i Krapine, osobito u Desiniću, a posebno je pokretao akciju s ciljem formiranja ustaške milicije koja bi kontrolirala prostor i sprečavala aktivnost jedinica NOV, organizacija NOP-a, terenskih političkih radnika, organa nove, narodne vlasti.

Širenjem ustaškog fašističkog pokreta aktivno su se bavili i neki drugi crkveni funkcioneri, na primjer, katolički pop Mate Žigović iz Gornjeg Jesenja, zatim svećenici iz Velike Erpenje, iz Lobora, Svibovca ... Pop Žigović je bio aktivni ustaša. U crkvenom tornju je imao mitraljez i pucao na partizane. Sva ta svećena lica su se bavila i špijunažom, potkazivanjem partizanskih aktivista, obavještajnom aktivnošću za račun ustaških oružanih formacija. U tu rabotu uvlačili su, iskorištavajući njihova vjer-

ska osjećanja, i lakovjerne i neobaviještene ili vjerski zaslijepljene pojedince, seljake, muškarce i žene.

Zagorski brigadiri su se u političkoj borbi protiv tih zlikovaca u popovskoj mantiji koristili raznim metodama. Razgovarali su s narodom prije odlaska u crkvu na misu, zatim okupljali narod i razgovarali s njim na povratku iz crkve. Bila je to svojevrsna bitka za ljude neobaviještene o pravim ciljevima NOP-a, uz to i zastrašene, pa kadšto i zavedene fašističkom propagandom. Bila je to borba i protiv političkog utjecaja ustaške propagande kojom je popraćena i takozvana Pavelićeva amnestija svih zavedenih partizana od 28. svibnja. To je bio oštar obračun i protiv utjecaja Mačekove propagande, čiji je lajtmotiv bio: »u ovom ratu neće pobijediti ni ustaše ni partizani, već 'neko' treći (tj. HSS); zato valja sačuvati glave...«

Sve to, dakako, nije ostalo bez traga na političko opredjeljivanje Zagoraca. Takva opća politička klima otvorila je prostor za svakojake političke špekulacije, za kolebanje onih koji su već bili jednom nogom u partizanima, ali su još oklijevali da se konačno i nepovratno opredijele za odlazak u jedinice NOV.

U sklopu opće i rasprostranjene političke akcije, brigada se posebno borila i protiv nosilaca i organizatora »pete kolone« — izdajnika Belačića, Govedića, dra Maričića i drugih klerofašista. Ona se, također, oštro obračunavala i s nekim saputnicima NOP-a, dvoličnjacima i špekulantima koji su na terenu u praksi iskrivljavali liniju NOB-a, koji su u ime NOB-a pljačkali, premlaćivali ljude, ubijali i time nanosili pokretu teške političke štete. Sve takve je trebalo otkriti, onemogućiti i razobličiti pred narodom kako bi se on i time uvjerio ko su i za šta se bore narodni partizani, borci Narodnooslobodilačke vojske.

Bila je to ujedno i borba za odbjegle partizane, dezertere, koji se, zadržavši oružje, nisu, istina, prijavili neprijatelju, ali su padali pod njegov utjecaj.

Brigada se smjelo uhvatila u koštac sa zamršnim političkim problemima.

Manevar brigade prema Sutli bio je ujedno nova prilika da se, i po drugi put, provjere i potvrde svi njeni borbeni ešloni. I to u mnogo oštrijim okršajima negoli u Mihovljanu.

Ustaški vlastodršci se nisu mogli pomiriti s tim da im u samom zaleđu, duž važnih saobraćajnica koje vode iz Zagreba prema sjeveru, prema Brežicama, Ptuju i Varaždinu, odnosno prema Trećem rajhu, vršlja cijela grupa NOP-odreda Hrvatske. U sastavu te grupe bili su Zagorska partizanska brigada, Zagrebački, Kalnički i Zagorski NOP-odred, koji je, premda je u sastav Zagorske brigade dao dva bataljona, a prije toga svoj Prvi udarni bataljon brigadi »Matija Gubec«, opet znatno proširio svoje redove. I tu se, na rijeci Sutli, stvarala linija bratimljenja hrvatskih i slovenačkih partizana, bratska veza i suradnja u zajedničkoj borbi.

Za fašiste je takav razvoj događaja na tom području bio utoliko neprijatniji što su vijesti o otvaranju druge fronte na francuskom ratištu bile sve učestanije i što je situacija na istočnoj fronti bivala za njih sve teža zbog brzih i dubokih prodora Crvene armije. Zaključak je bio da se jedino ofenzivom može i mora očistiti Zagorje od jedinica NOV.

Karakteristično je da je toj lipanjskoj ofenzivi (početak: 6. lipnja) prethodilo nekoliko zamašnih ustaških političkih poteza, među kojima i Pavelićeva »amnestija« svih boraca koji napuste jedinice NOVJ. Bila je to prava poplava letaka i proglasa, u skladu s već oprobanim i prezrenim Gebelsovim metodama propagandno-psihološkog pritiska na svijest masa.

Aktivirala su se sva neprijateljeva uporišta. Nastao je novi val hapšenja, ubijanja, klanja, premalčivanja i odvođenja Zagoraca u logore, paljenja sela. Ustaše su se osobito okomile na prostor u međuriječju Krapina—Sutla, prema Krapini, Pregradi i Đurmancu.

U takvoj situaciji su se štab Zapadne grupe POH, Prva zagorska brigada i Drugi zagorski odred zatekli u samoj matici neprijateljevog udara, u kom se angažiralo pet ustaških i jedna njemačka bojna (ukupno 2.000 do zuba naoružanih vojnika).

Treći bataljon, koji je vodio Ljuban Čolak, prvi je »ukrstio mačeve« u oštroj borbi. Čekao je u zasjedi kada su s pravca Kraljevca i Dubrave naišle dvije neprijateljeve kolone. Po prokušanom običaju, partizani su ih sačekali na cijev u polukružnom zasjednom lijevku.

Sudar je bio oštar, beskompromisan. Zemlja kao da je proključala. Fašisti su padali. Kada je pokoren i dvadeset peti ustaša, neprijatelj stroj se počeo kolebati. Ponestalo mu je daha.

Iskusnom oku komandanta Čolaka nisu promakli znaci panike u neprijateljevim borbenim redovima. A to je trenutak da se udari još žešće, da se protivnik nadvisi u svemu. Novi partizanski plotuni izbaciše još petnaestak ustaša iz stroja. I onda se desi nešto što ide s uspjehom koji ponese čovjeka — mala neopreznost stajala je hrabrog komandanta Ljubana još jedne rane. Ali podnio ju je stoički. Jer istog trenutka neprijatelj je okrenuo leđa, ostavivši na bojnopolju minobacač i mitraljez.

Ista scena se ponovila i pred položajima Prvog udarnog bataljona kod Velike Horvatske. Na njegovu zasjedu kod sela Jalšja naletio je kamion neprijateljevih vojnika koji se pojavio s pravca Krapinskih Toplica. Upao je u sam snop mitraljeske vatre. Na poprištu borbe izbrojano je 20 mrtvih vojnika. Neprijatelj je odmah reagirao uvođenjem pojačanja.

No to su bile tek samo uvodne »igre« ustaško-domobranskih »čarkara«. Ono glavno uslijedilo je 6. lipnja rano ujutro.

Na udaru neprijateljeve motorizirane kolone — 9 tenkova i više kamiona — koja je naišla cestom od Tuhelja našao se opet Udarни bataljon. Očevidno, pretežak zalogaj za borce. Ali ma kakvi uvjeti bili, kolebanja nije smjelo biti. Jer ono vodi ravno u poraz. To je znao i komandant Krkač, iako mu je bilo više nego jasno da se položaj njegovog bataljona neće moći dugo održati. Povlačenje je neizbježno. Ali ono se ne smije pretvoriti u bijeg. To je glavna komandantova briga. Stoga starješine moraju djelovati ličnim primjerom kako bi se održao borbeni moral i samopouzdanje. Komandant bataljona je odlučio da djeluje gipko. A to je značilo: dijelom se povlačiti, a dijelom sačekivati i boriti se. I tako naizmjenice, sve do Desinića.

Taktika se pokazala svrsishodnom. Manevriranje se isplatilo. Neprijatelj je ostao bez dva tenka. U tom neravnopravnom sudaru prvi borac Udarног bio je komandant, a uz njega i komandiri četa Marko Pučić i Drago Ažić.

A bilo je i onih koji takvoj, krajnje neizvjesnoj i kritičnoj situaciji nisu bili dorasli. Među njima je bio i komandir Treće čete, koji je u panici skinuo čin. Učinio je sam ono što bi, u skladu s borbenom etikom jedinica NOVJ, morali učiniti prema njemu njegovi drugovi borci, njegov Udarни bataljon.

Drugi bataljon je sačekao neprijatelja u zasjedi na cesti Podčrtek—Sodna Vas. I tu se okršaj završio nepovoljno po neprijatelja: 2 zarobljena, 8 ubijeno, 9 ranjeno; spaljen 1 kamion.

Brigada je prebrodila krizu s neznatnim brojem izbačenih iz stroja. Mada se u okršajima pocijepala na dijelove i djelovala prilično nehomogeno, ipak

nije doživljela poraz. Za njeno tek jednomjesečno ratno iskustvo to je bio više nego uspjeh. Ali u neravnopravnoj borbi se rodilo i novo dragocjeno iskustvo. I to ono koje se tiče djelovanja štaba brigade i štabova bataljona. Vještina komandovanja jedinicom u borbi, odnosno čvrsto držanje jedinice u borbi, bila je najglavnija tema i jedno od suštinskih pitanja o kojima je morao razmišljati mladi komandant Zagorske brigade poručnik Mato Škrljan sa svojim drugovima u štabu.

Ocjenjujući ishod ukupne bitke u međuriječju Krapina—Sutla, vršilac dužnosti komandanta štaba Zapadne grupe NOP-odreda Stjepan Kučiš i komesar grupe Stjepan Iveković su u vojnooperativnom izvještaju od 21. lipnja štabu Desetog korpusa između ostalog naveli: »Prednosti protivnika bile se brzina i prodornost, a slabosti naših jedinica — prihvatanje defanzivne taktike i rijetko prelaženje iz obrane u napad. Jedinice su ispoljile malo smisla za kombinirana dejstva, za međusobno sudejstvo«.

Štab Prve zagorske brigade je u toj borbi dobio jedva dovoljnu ocjenu, jer se pokazao neodlučnim i neumješnim da komanduje svim jedinicama brigade u borbi.

Lipanjska ofenziva na brigadu i Zagorski NOP-odred upozorila je sasvim jasno da su u teškim situacijama rad i osobine rukovodilaca presudni. O sposobnostima i vještini komandira i komesara ovisi da li će jedinica organizirano nastupati i u najtežim prilikama, da li će se održati njena unutrašnja kohezija, njen borbeni moral. Svi su bili svjesni da su to pitanja od neprocjenjive vrijednosti, pitanja na kojima se mora ponovo polagati ispit zrelosti.

Događaji koji će uskoro uslijediti pokazaće da će ta tema često biti na dnevnom redu štaba Prve zagorske brigade.

DO VIĐENJA, ZELENO ZAGORJE...

Posljedice lipanjske ofenzive ● Prvi odlazak iz rodnog kraja ● Kalnik—Bilogora — Nove borbe i nova iskustvenja ● Turski Brijeg i Jakopovac teški ratni ispiti ● Ponovo na Ivančici s novim štabom brigade

Brigada je uspješno prebrodila neprijateljevu lipanjsku ofenzivu u međuriječju Krapina—Sutla. Izvukla se ispod udara s lakim gubicima. Sve jedinice su bile na okupu. Ali neki su tragovi nakon svega ostali; u brigadi se to jasno osjećalo. Ugnijezdilo se, osobito u štabu brigade, raspoloženje da se s tog uzavrelog područja ide prema Kalniku i dalje, prema Bilogori ili Moslavini, na prostore koji pružaju veću sigurnost i mogućnost da se borci odmore i nahrane.

A i bilo je problema koji su pritiskali svom težinom. Municije je nedostajalo, pa se brigada nije smjela uhvatiti u ozbiljniji i duži koštac s neprijateljem. Nemali broj boraca je bio bez oružja.

Svaka nova borba je sve te nedaće znatno povećavala, a uporedo s tim se povećavala i težnja da se privremeno ode iz Zagorja u sigurnije krajeve.

Petnaestog lipnja brigada se okupila na području Golubovca. Oko 11 sati ustaše iz Zlatara su napale Prvi i Treći bataljon i potisnule ih s položaja. Međutim, Prvi udarni je izveo brz manevar i napao neprijateljevu kolonu koja je prodirala s pravca Mača ka Petrovoj gori i Sv. Križu. Iznenadene udarom s boka, ustaše su se dale u bijeg. Na sličan način je Udarni bataljon raspršio i ustašku kolonu koja

je napala Treći bataljon. Ustaše su se izvukle prema Loboru ostavivši 4 mrtva i 7 ranjenih.

Ta borba kao da je bila zadnja kap u prepunoj čaši, odnosno kao da je bila presudna u procjeni štaba brigade da treba otići iz Zagorja prema Kalniku i Bilogori.

Štab Zapadne grupe NOP-odreda, međutim, nije tako ocijenio situaciju. On je odobrio da u Moslavinu ode samo Prvi udarni bataljon, da odvede ranjene, da se tamo odmori, te da se, zatim, s oružjem i municijom vrati u sastav brigade. Štab Zapadne grupe je smatrao da se sve nedaće koje se tiču borbene spremnosti najbolje liječe u neprekidnoj borbenoj i političkoj aktivnosti. A baš to je brigadi, još neprekidnoj u borbi protiv neprijatelja, bilo najpotrebnije. Rukovodioci još nisu bili sasvim dorasli teškim ratnim zadacima. Oni još nisu postali organizatori suradnje u borbi između jedinica unutar brigade i izvan njenog borbenog poretka. Zbog toga brigada još ne djeluje u borbi kao kompaktna cjelina, pa neprijatelju ne može zadati udarac kakav bi ona objektivno mogla kada bi ujedinila svu svoju snagu.

Stvaranje unutrašnje kohezije, izgrađivanje čvrstog sistema komandovanja od desetine do štaba brigade — to je bio prvi vojni i politički zadatak kojim su se morali pozabaviti najodgovorniji rukovodioci i svi komunisti brigade.

Osim toga je i politička situacija, nastala poslije lipanjske ofenzive, nalagala da brigada ostane na tom prostoru kako se ne bi dopustilo ustašama da njen odlazak iskoriste u političkopropagandne svrhe, pritiskom na narod Zagorja, i za popravljjanje svog vojnog položaja u gornjem Zagorju, u oblasti Ivančice. Znači, trebalo je svakako ostati.

Ipak je štab, postepeno, orijentirao brigadu prema istoku. I ona je 16. lipnja krenula grebenom Ivan-

čice ka saobraćajnici Zagreb—Varaždin i dalje, prema Kalniku. U skladu s takvom orijentacijom, u brigadi će se stvarati i određena politička klima, koju bismo mogli nazvati »bilogorskom«.

Brigada je, tako, prvi put napustila svoj rodni kraj, što, naravno, nije bilo neobično, jer je i ona, kao regularna jedinica NOV, morala biti spremna da se bori na svakoj stopi jugoslavenkog prostora.

Sedam lipanjskih dana — od 11. do 18. lipnja — proteklo je na tom putu koji je vodio preko Mac-lja, grebenom Ivančice preko saobraćajnice Zagreb—Varaždin, do Kalničkog gorja, stare partizanske tvrđave koja je odoljela svim iskušenjima i svim neprijateljevim ofenzivama. Brigada se razmjestila u selima Kalniku i Kamešnici. Prvi udarni bataljon je s nenaoružanim ljudstvom produžio u Moslavinu po oružje, municiju i opremu.

Nakon kraćeg zadržavanja, brigada — Drugi i Treći bataljon — krenula je u Bilogoru, zadržavši se nakratko u Velikoj Branskoj i Ladislavu, a zatim u Gornjem Križu i Gornjem Moslarcu.

Dani provedeni u Bilogori do 30. lipnja protekli su mirno, u borbenoj i strojevoj obuci, te u živom političkom radu, u radu na podizanju političke svijesti ljudstva. Jer iz dana u dan je dolazilo sve više boraca, pa ih je trebalo preodgojiti, upoznati s ciljevima borbe i navići na kriterije i norme kojih su se držali pripadnici NOV.

Brigada, odmorna i vojno-politički sređena, krenula je ponovo na Kalnik s namjerom da se vrati i u svoje staro gnijezdo, na Ivančicu. Ali tada su iskrsele mnoge prepreke koje će ozbiljno poremetiti planove njenoga štaba.

Do prvog sudara s neprijateljem došlo je kod kalničkog sela Apatovca 2. srpnja. Brigada je morala skrenuti sa svoje marš-rute prema Ivancu, a zatim

prema Gornjem Leskovcu, gdje je došlo do novih i još težih borbi. Tu je brigadu pogodila i najteža nedaća: ostala je bez municije. Nije imala čime da se bori. I potražila je izlaz u oprobanoj partizanskoj taktici — »iščezla« je s položaja, odlijepila se od neprijateljevih jakih snaga i povlačila se terenom kojim je bilo teško goniti je. Tako se našla na samom vrhu Kalnika, a zatim, opet, u Apatovcu, u mjestu gdje je bila napadnuta četiri dana ranije. Tu je štab brigade odustao od namjere da ide u Zagorje. Naredio je ponovo pokret za Bilogoru.

Nastali su teški dani borbe i iskušenja.

Samo što je brigada stigla u bilogorsko selo Ladislav, na njene je položaje nasrnulo nekoliko neprijateljevih kolona koje su došle do Koprivnice. U tom neravnopravnom okršaju Zagorci su pokazali da mogu više i bolje od neprijatelja. Samo kada imaju municije! A ovaj put nisu u njoj oskudijevali: donio ju je Udarni bataljon iz baza u Moslavini. I digli su neprijatelja s položaja, goneći ga potom preko Gornjeg Križa ka Koprivnici.

Sudar je povratio samopouzdanje, koje je bilo donekle potkopano zamornim povlačenjem ispred neprijatelja preko Ivanca, Gornjeg Leskovca i vrha Kalnika u Bilogoru. Ali uspjeh je plaćen i prilično visokom cijenom. Sedam drugova je poginulo, a trinaest ranjeno. Među poginulima je bio i Josip Cerovac, hrabri diverzant, koji se proslavio u Mihovljanu. Bio je to težak gubitak za brigadu.

Poslije te prve bilogorske borbe brigada će promijeniti nekoliko položaja.

Dvanaestog srpnja razmjestila se na položajima u širem rejonu: selo Jakopovac (Prvi udarni bataljon), Tvrda Rijeka (Drugi bataljon) i Turski Brijeg (Treći bataljon). U široj zoni nalazile su se i jedinice Trideset druge divizije: brigada »Matija Gubec« u rejonu Gornje Sredice, Brezina, Mosti, a brigada

»Braća Radić« u rejonu Gornji Križ, Široko Selo. Na tom prostoru razmjestili su se i Bjelovarski NOP-odred i Četvrti bataljon Prve moslavačke brigade.

Skupila se, bezmalo, cijela glavnina Desetog korpusa »zagrebačkog«. To nije promaklo neprijateljevom oku. I on je odmah skovao plan čiji je cilj bio: najprije okružiti partizansku grupaciju u Bilogori, razmještenu na prostoru Široko Selo, Gornje Sredice, Jakopovac, a zatim je razbiti i uništavati po dijelovima.

Preko 5.000 ustaša, domobrana i gestapovaca je 13. srpnja ujutro nadiralo sa svih strana: od Koprivnice prema Miličanima i Srijemu. A nasuprot njih, od Bjelovara, preko Kapele ka Jakopovcu i prema Turskom Brijegu ka položajima Prve zagorske brigade. Trebalo je da te dvije kolone presijeku cio prostor na kom su se razmjestile jedinice Trideset druge divizije i Prve zagorske brigade. Prema bokovima su nadirale druge kolone — od Novigrada ka Gornjim Sredicama, napadajući Gupčevu brigadu, i od Križevaca ka Gornjem Križu, gdje je bila brigada »Braća Radić«.

Neprijatelj je prodirao oprezno, pipajući, kako bi utvrdio tačan raspored naših položaja. I čim mu je slika o rasporedu jedinica NOV bila jasna, sručio je na položaje jaku artiljerijsku i minobacačku vatru. Pod njenom zavjesom krenuo je u napad. Vatra je pljuštala s fronta, s bokova, s leđa. Odjednom su napadnute sve naše snage u tom prostoru. U jednom trenutku niko nikome nije mogao biti rezerva, niko nikome zaštita. Svakoj jedinici su ruke bile vezane borbom.

U takvoj situaciji prvo na što su mislile starješine bilo je — kako se organizirano, bez panike, izvući. Štab brigade je preduzeo sve da se jedinice čvršće povežu među sobom, da ojaća njihova kompaktnost, osjećanje zajedništva, svijest o tome da niko nije ostao

sam, bespomoćan. A to bi podiglo i vjeru u komandovanje.

Bez oklijevanja je štab brigade povukao Udarni bataljon s položaja kod sela Jakopovca i pridružio ga Drugom bataljonu kod Tvrde Rijeke. Time je glavnina brigade bila na okupu. Stvorena je udarna pijest za djelovanje u skladu sa situacijom. Položaj Udnog bataljona na groblju kod Jakopovca odmah je posjeo Treći bataljon »Braća Radić«. Uskoro je i glavnina brigade prebačena na područje Jakopovca. Tako su učvršćene pozicije za otpor na važnoj taktičkoj liniji Jakopovac—Tvrda Rijeka. To je bilo od osobitog značaja, jer je omogućavalo da se realizira odluka štaba Trideset druge divizije o izvlačenju svih snaga iz okruženja i probodu grebenom Bilogore prema Lipovom Brdu, što je kasnije i izvedeno.

Ali u međuvremenu je Treći bataljon Josipa Poljaka na Turskom Brijegu zapao u gotovo bezizlaznu situaciju. Odsječen od ostalih jedinica, okružen i pritisnut jakim neprijateljevim snagama, koje su osjetile da pred sobom imaju lagan zalogaj, ostao je da o svojoj sudbini odluči, tako reći, sam samcat.

Za bataljon je postojala samo jedna alternativa: boriti se! Boriti se neravnopravno do posljednjeg daha. Uz jedno tanano predosjećanje da će se, možda, u jeku same borbe dogoditi nekakvo čudo i naći izlaz iz ovoga pakla.

I bataljon se borio čekajući na taj spasonosni trenutak.

Rukovodioci, komunisti i skojevci su upregli u borbu sve što su imali. Njihov zadnji adut bio je lični primjer: komesar bataljona Mišo Božić je prvi platio životom to etičko pravilo NOB-a; pao je da bi se sačuvala borbenost, borbeni moral i postojanost boračkog kolektiva.

Ko je bio taj komesar Miško, kako su ga borci zvali?

Malo je ko znao ko je i odakle je. Nikada o tome nije pričao. Zavičajno mu je selo Dekanovec. Jedva da ga se i sam sjeća. A rastao je na posnom grahu, komadiću kruha i marmelade negdje u Tivarovim barakama ili u gladnim stračarama u zagrebačkim predgrađima, tragajući za svojim putom u život, putom do sreće. Da se nije zaratilo ko zna gdje bi zaglavio. Vjerovatno bi se i on izgubio negdje na putu na sjeverozapad, kojim su prošle hiljade proletara idući trbuhom za kruhom. No njegova se prava biografija počela pisati tek onda kada se našao u prvoj akciji s partizanskom udarnom grupom negdje kod Kalnika ili Lobora.

Miškovi univerziteti bili su — u komesarskoj torbici, sada već probušenoj mitraljeskim rafalom, u svesci odluka Drugog zasjedanja Avnoja, u nevješto prekucanoj Prvoj, Drugoj, Trećoj i Četvrtoj glavi Istorije SKP (b), u već pomalo izmašćenoj svesci s naslovom: O ekonomskom razvoju društva...

To je bio rezervoar iz kojeg je on crpio znanja i podatke za politički rad s borcima. Ali, na žalost, kratko. Njegov životni put završio se na Turskom brijegu, nazvanom tako prema legendi po kojoj je nekakav aga razapeo šator prilikom pohoda na sjever ka Mohaču ili, možda, pod zidine Beča.

O tim dramatičnim trenucima priča komandant Prvog udarnog bataljona Stjepan Krkač:

»Komandant Trideset druge divizije došao je u moj štab u šumi kod Jakopovca. Ostavio mi je konja Cicka rekavši: „Žrtvujem tvoj bataljon da bi se izvuikle ostale snage dublje u Bilogoru. Za spas glavnih snaga, razumiješ li?!”

Znao sam šta to znači i za mene i za Udarni bataljon, kojem sam stajao na čelu. To je bilo u toj situaciji isto što i brisanje sa spiska živih.

Prihvatio sam zadatak bez riječi. Šta bih drugo i mogao da učinim!? Tako je to shvatio i posljednji borac mojeg bataljona. Jer logika je bila prosta: ako se već mora ginuti, bolje da izgine bataljon u zaštitnoj borbi nego da strada glavnina Desetog korpusa.

Sačekali smo ustaše, domobrane i Nijemce. Obračun je bio krvav. Na trenutke smo se miješali i tukli bajonetima i kundacima, svime što smo dohvatili. Slika bolničarke Štefice Dunđek neće mi nikad izbljediti iz sjećanja. Dok je nosila ranjenog druga, ustaša ju je sustigao, te uhvatio ranjenog partizana za noge i stao vući. I tako je Štefica vukla na jednu, a ustaša na drugu stranu. U tom času je pritrčao jedan borac i ubio ustašu. Ranjeni partizan je spašen. Ista scena se ponovila kada se Desa Manestar, skojevski rukovodilac bataljona, otimala od jednog ustaše koji ju je pokušao uhvatiti živu. I nju je jedan drug spasio. Neki borci su se popeli na drveće i s krošnji pucali na ustaše pod stablom.

Ipak, upornost se isplatila. Neprijatelju kao da je ponestalo daha. Posustao je. Mi smo to iskoristili i izvukli se za ostalim snagama grebenom Bilogore. Začudo, nismo ni imali većih gubitaka. Poginuo je politički delegat Drago Martinko iz Marineca i dva borca, Slavko i Vjekoslav Kovač iz Desnića kod Predrage.

Brigada se, najzad, ipak izvukla iz grotla u kom se našla. Ali brojčano manja za 66 boraca. Izvukle su se — prema Lipovom brdu — i druge jedinice glavnine Desetog korpusa. Ali je ostalo mnogo toga o čemu se moralo razmišljati — radi pouke za sutra. Jer bilo je dosta pitanja na kojima u toj borbi nije položen ispit ratničke zrelosti. Među njima su, svakako, bila ona koja se tiču komandovanja jedinicama u borbi. U tome je zatajilo nekoliko bitnih poluga. Prva među njima je bila: slaba obaviještenost o jačini i namjerama neprijatelja, druga: prepuštanje inicija-

*Stjepan Krkač, komandant Prvog
udarnog bataljona*

*Vatroslav Mimica, načelnik sani-
teta Prve zagorske brigade
Snimak: Gornje Jesenje,
kolovoza 1944.*

*Izviđačka grupa s Milivojem Kunovićem, obavještajnim
oficirom*

*Josip Murić, komandant Četvrtog bataljona (prvi slijeva).
Blaž Rusek (u sredini) i Ferdo Klasić Ferek, komandant
Drugog bataljona*

*Oko dvije stotine pedeset boraca i rukovodilaca Zagorske
brigade dalo je život za slobodu domovine i sretniju buduć-
nost. Među njima je i mladi vodnik Janko Bertol iz Kru-
ševljeva, koji je poginuo u Lužanu. Na fotografiji: sahrana
palog druga*

tive neprijatelju, da napada kada i gdje mu to odgovara, da izvodi manevar snagama u skladu s unaprijed utvrđenim planom, i treća: slabo održavanje veze s jedinicama u cijelom toku borbe.

Sve su to kategorije koje su oficiri protivničkih jedinica izučavali u vojnim akademijama i ratnim školama. Komandanti naših bataljona i brigada su se s njima suočili tek u najsurovijim uvjetima. I platili su pouke skupom cijenom. Ali u toj borbi učinili su, ipak, ono što je bilo najbitnije — izvukli su snage iz situacije pune opasnosti. Ni jedna jedina jedinica nije bila razbijena ni zarobljena. Cijela bilogorska grupacija je sačuvana. Neprijatelj nije ostvario cilj svog paklenog plana, mada je angažirao velike snage.

Prva zagorska brigada je brzo sredila svoje redove, brzo povratila samopouzdanje. To je potvrdila već trećeg dana (16. srpnja) u odbijanju novih neprijateljevih nasrtaja na grupaciju Desetog korpusa, u borbama na položajima kod Stare i Nove Rače i Drljanovca (Trideset druga divizija) i kod Bulinca (Prva zagorska brigada). U tim napadima neprijatelj je angažirao preko dvije hiljade Čerkeza i njemačkih feldžandara.

Prva na udaru bila je Zagorska brigada, na položajima u zahvatu saobraćajnice Bjelovar—Daruvar, kad sela Bulinca. Neprijatelj je nalet je bio silovit. Ali je brzo odbijen. Nakon toga se Zagorci hitro zabacuju prema Severinu radi napada na lijevi bok napadačevih snaga.

Neprijatelj je, poslije cijelog dana borbe, najposlije shvatio da neće uspjeti ni u drugom ofenzivnom pokušaju, pa se povukao u svoju polaznu bazu, Bjelovar, izgubivši u borbama više od 200 vojnika.

To je bilo veliko ohrabrenje za Prvu zagorsku brigadu. To joj je dalo snage da se odlučnije obračuna i s nekim svojim boljkama, da raščisti s dilemama sumnjive vrijednosti koje su pritisle njen politički

život, a koje su najviše živjele u samom štabu brigade. Dilema se sastojala u ovome: da li treba ili ne treba ići u rodno Zagorje, koje su u to vrijeme pritiskivale fašističke snage i svojim prisustvom i svojom propagandom? Da li ići u osinjak u kojem bi brigada mogla samo uzalud sagorjeti? Ne bi li to bila teška vojna i politička avantura?!

Na pitanju povratka u Zagorje, tamo gdje će se od svakog borca i rukovodioca tražiti najviše i hrabrosti i požrtvovanja, vršilo se idejno prečišćavanje svih brigadnih redova.

Pobijedilo je shvatanje: treba ići u Zagorje! I to što prije. Zar dopustiti naprijatelju da se slobodno kreće po kosama zelene Ivančice, Strahinjčice i Mac-lja, da se šeće zagorskim plavim trncima, da se napaja lugovima Krapine, Bednje i Sutle, da ponovo mobilizira seljake u fašističke redove, da širi propagandu kako su, eto, partizani potučeni?!

Na čelo brigade došli su novi prokušani borci, širih političkih i vojnih vidika. Komandu je preuzeo Vlado Kobal, a dužnost komesara — poznati zagorski partizan, politički radnik i jedan od organizatora ustanka u Zagorju Ivica Gretić.

I Prva zagorska brigada je 19. srpnja napustila privremenu družbu s Trideset drugom divizijom. Njena nova marš-ruta vodi je u Zagorje preko Moslavine, gdje treba da uzme dovoljno oružja i municije kako bi na Ivančici mogla još više proširiti svoje redove, a time i borbenu aktivnost.

A Zagorje ju je jedva čekalo.

Nova marš-ruta brigade vodi pravcem: Bulinac (19. srpanj)—Draganac—Suvaja, gdje odbija neprijateljeve kolone s pravca Novoselec—Križa, Čazma—Dubrava—Donji Marinkovac—Salnik—Samoblić—Petrova Gora (3. kolovoz). Brigada će se sjajno oglasiti u Gornjem Jesenju, u sudaru s novom ustaško-domobranskom grupacijom.

GLAVNA PAROLA — FORMIRATI PRVU ZAGORSKU DIVIZIJU

Novi neprijateljev plan za uništenje brigade • Pobjeda kod Gornjeg Jesenja • Brigada osposobljena za najteže zadatke • Snaga izvire iz naroda • Stvaraju se uvjeti za formiranje Prve zagorske divizije

Povratak Prve zagorske brigade na Ivančicu bio je udarac za fašiste, a veliko ohrabrenje za narodno-oslobodilački pokret. Zato su ustaše nastojale da presretnu brigadu čim je stupila na zagorsko tlo, čim je kročila kosama Ivančice. Pokušali su da je planski ometaju u kretanju kako bi je natjerali na prostor na kom bi je mogli uništiti.

Prvi nasrtaj na brigadu bio je 2. kolovoza na položajima kod sela Vrlca i Sambolića. Tri puta su ustaše iz Zlatara jurišale na nju, ali bez uspjeha. Drugog dana su pokušali da presretnu brigadu na Petrovoj gori, ali ih je Drugi bataljon oštrim protujurišem protjerao preko Lobora za Zlatar.

Brigada je produžila marš prema Gornjem Jesenju i tu se zaustavila.

No neprijatelj je, ne odustajući od svog cilja, sada odlučio da napadne mnogo većim snagama. U borbi koja se zametnula u Gornjem Jesenju brigada je odnijela blistavu pobjedu. Nakon tog svog poraza ustaše su izvjesno vrijeme ustuknule, što je brigada znalački iskoristila za rad na širenju i učvršćivanju NOP-a u Zagorju.

Evo kako je izgledao 4. kolovoz u Gornjem Jesenju.

Štab brigade — Vlado Kobal i Ivica Gretić sa suradnicima — znao je da neprijatelj neće odustati od namjere da brigadi nanese odlučujući poraz. Zato je raspored za odmor morao odgovarati rasporedu za borbu. Prvi bataljon se razmjestio u samom zaseoku sjeverno od ceste, isturivši dvije čete na položaje izvan sela; Treći bataljon je zaposjeo položaje desno od Prvog udarnog bataljona, na kosama iznad saobraćajnice Žutnica—Gornje Jesenje, a Drugi se smjestio u selu Zagorskim Lužinama, sa zadatkom da štiti glavninu brigade od napada neprijatelja s pravca Bednje.

Odmor i ujedno oprez, spremnost za borbu. To je bilo sveto pravilo za sve borce i rukovodioce.

Iskusni komandant Prvog udarnog bataljona je dobro znao šta to znači. Znali su to i njegovi komandiri četa, koji su uređivali svoje položaje. Prva četa (Marka Pučića) posjela je položaje na desnom krilu, u zapadnom dijelu zaseoka Gornjeg Jesenja; Druga četa (Drage Ažića) rasporedila se u samom sjevernom zaseoku, a Treća (Viktora Šimuneca) na lijevom krilu, prema Jesenskom Cerju.

Zato ni za koga — ni za rukovodioce ni za borce, pogotovu za mitraljesce — neće biti odmora. Vatrene položaji puškomitraljeza bili su prva briga. Nišandžije iz Pučićeve čete Kamal Alaberdi, Ivan Župko, Zlatko Ovčarić, Zlatko Rihtarić i njihovi pomoćnici bili su, kao udarna snaga obrane, napeti kao struna — spremni da se dokažu kao i u borbama kod Jakopovca i Bulinca. Puškomitraljesci iz Ažićeve čete, Stjepan Stiplošek i Dragutin Galović, i iz Šimunceve čete, Slavko Horvat i Slavko Pežir, pripremali su sve što je potrebno da već prvim rafalima ubitačno »pozdrave« neželjenog gosta.

Četrdeset puškomitraljeza Udarnog bataljona je bilo načičkano u prvom borbenom redu. Oni će stupiti u dejstvo, tako je naređeno, kada komandant Udarnog bataljona ispali prvi rafal. To je bio znak za sve.

Komesar čete Martin Košutić pošao je na svoj zadatak. Idući duž položaja, onako snogu, upoznavao je borce s najnovijim vijestima o situaciji na pojedinim ratištima:

»Crveni parni valjak gazi fašiste na istoku«, govorio je u zanosu. »Crvena armija odnosi pobjedu za pobjedom. Njene su trupe ušle u Rumuniju; razbile Hitlerovu grupu 'Centar' u Bjelorusiji; crvenoarmejci su i pred Varšavom... I naša NOVJ postiže velike pobjede. Operativna grupa prodire u Srbiju. U svom nezadrživom pohodu razbila je grupu četničkih korpusa na Kopaoniku. Uskoro će stići i do Beograda. Naša oslobođena teritorija se širi. Trideset druga divizija je u srpnju imala jedanaest borbi, u kojima je likvidirala devet neprijateljskih uporišta, izbacila iz stroja oko 400 bandita, od kojih je više od 170 ubijeno... Na zapadnom frontu anglo-američke snage produžavaju ofenzivu u Francuskoj, za koji dan stići će u Pariz...«

Borci ga slušaju i uređuju vatrena gnijezda.

— Idu, oni, idu jer imaju tenkove, avione, topove, čuju se daleko — kao iznebuha će mitraljezac Zlatko Ovčarić. — A mi? Znaju li oni nešto o nama, o ovoj našoj borbi, druže komesare?

Komesar Martin kao da se malo zbunio. Nije očekivao takvo pitanje. A onda odsječe:

— Znaju, kako da ne znaju! Poslije Drugog zasjedanja Avnoja istina o našoj borbi otišla je u svijet. Pri našem Vrhovnom štabu su vojne misije savezničkih armija...

— Samo da nam što god ne skuhamo — dobaci Zvonko Korbar — pa da nam propadne sva ova naša muka?

— Kako da nam propadne, čovječe! Mi se borimo, borićemo se i nećemo se dati. Imamo puške u rukama a ne sirkove metle, dragi moj Zvonko — uvjerljivo će komesar.

— Rekel si da bi nam oni tamo mogli skuhati kašu. A tko bi nam je to mogel skuhati? — priupita vodnik Stjepan Topolec.

— Pitaš, tko? Ništa nam više ne bi trebalo nego da nam dovedu onog klempavog Pericu iz Londona. Misliš da nam moret neće to pokušati? Ja ne bi' triput rekel da neće — otpljune nepovjerljivo Korbar i zasiječe krampom u suhu ilovaču, tvrđu od kamena.

— O tome je Avnoj već rekel svoju riječ. Zar nismo toliko puta govorili o tome, bedak jedan?! — ukori ga Ivan Župko.

— Nećemo nikome dati da se igra s našom slobodom. Zato se i borimo — objasni ponovo komesar Košutić. — Eto, već je formirana i trideset deveta po redu divizija NOVJ. Za koji dan bit će ih još više. Možda ćemo i mi formirati našu, zagorsku diviziju!...

Odjednom polemičke riječi zastadoše u grlu. Tamo od Žutnice zaparaše rafali.

— Banda, majku joj božju — ciknu komandir Prve Marko Pučić. — Drž' te se, dečki. Gađajte u živo!...

Odmah se javio komandant brigade Vlado Kobal:

— Izloži mi svoju odluku — obratio se komandantu Udarnog bataljona koji će, očevidno, biti prvi na udaru.

— Moja je odluka da se bijemo, šta bismo drugo?! — odgovorio je robusni komandant Krkač, dodavši: — Ovaj put imamo i čime.

— Dobro je! — zadovoljno odvrati komandant i udalji se prema štabu brigade.

U tom trenutku samo je on i nekoliko njegovih drugova znalo da je u štabu opet bilo dileme, koja se ne jednom već svela Zagorskoj brigadi. Ovaj put je riječ bila o tome: da li prihvatiti borbu ili se pravovremeno izvući ispod udara.

Odnos snaga je bio sasvim nepovoljan za brigadu: preko 2.000 do zuba naoružanih vojnika prema 290 boraca brigade. Vojna logika je, dakle, zahtijevala —odstupanje. Međutim, politička logika, logika koja se ticala razvoja NOB-a na tom području, tražila je — borbu! Svako kolebanje u tom pogledu negativno bi utjecalo na razvoj narodnooslobodilačke borbe u Zagorju.

»Politička logika je, najzad, i pobijedila«, sjeća se politički komesar Ivica Gretić. »Brigada ju je mogla i morala slijediti. Imala je i čime. Imala je osamdeset puškomitraljeza. Mogla je ostvariti najveću gustinu automatske vatre, na kakvu ustaše nisu bile navikle«.

U 14 sati se čelo neprijateljeve kolone, koje je napredovalo dolinom Žutnice, razvilo u streljački stroj i naglo skrenulo s ceste prema sjevernom zaseoku Gornjeg Jesenja. Išlo je pravo na Treći bataljon, koji se ugnijezdio na kosama iznad ceste.

»Time su ustaše izložile svoj bok pred položajem Udarnog bataljona«, sjeća se komandant Krkač. »Priblizavali su se našim položajima. Bio sam ih izbrojio preko dvije stotine kada je naišao trenutak da se raspali. Moj rafal je bio znak za dejstvo svih puškomitraljezaca. Ustaše i gestapovci su uletjeli pravo pod malj...«

Unakrsni rafali su kosili po ustaškim strojevima koji su namjeravali da se na svaki način domognu sjevernog zaseoka Gornjeg Jesenja. Međutim, neprijatelj se brzo uvjerio da mu to neće poći za rukom.

Jedini izbor je za napadača bio — zalijepiti se što čvršće za zemlju, jer se ni natrag nije moglo.

— Ura, gotovi su! — kliknuo odjednom komesar Martin Košutić. — Ura!... Na juriš, što čekate? — viknu i iskoči iza debla stare kruške.

— Kamo srljaš, budalo! — pokuša da ga spriječi komandir Marko Pučić.

Ali prekasno. Komesar Martin se najprije uzdigao, kao da će poletjeti, a onda se tupo skotrljao po ledini, zaustavivši se u jednoj grabici.

— Prokleti bili! Ubiše nam najboljeg druga — izusti Pučić, gužvajući znojem nakvašenu partizanku dok mu je tijelom strujala neka drhtavica.

— Kamale, Ivce, Zlatko... čujete li me? Ne dajte bandi da otvori oči — vikao je komandir Pučić.

Treći bataljon je čvrsto pritisnuo sa uzvišenja i kosa, udarajući po cijeloj dužini lijevog boka neprijateljeve kolone.

Neprijatelju nije preostalo drugo do da se povuče iz osinjaka. Ali kako to izvesti na brisanom prostoru koji su zagorski brigadiri šarali gustom mitraljeskom vatrom.

Da bi se oslobodio pritiska, neprijatelj je svu svoju artiljerijsku i minobacačku vatru sručio na Udarni bataljon. Očito mu je namjera bila da izvuče svoje preživjele i ranjene, prikovane automatskom vatrom za ledinu.

Partizani su osjetili što neprijatelj smjera. Treća četa Trećeg bataljona se već bila privukla na prostor između sjevernog i južnog zaseoka i žustro napala lijevi bok ustaškog stroja. Opet iznenađenje za napadača. I opet je desetak vojnika izbačeno iz stroja. Tada je neprijatelj prebacio dio svojih snaga sasvim udesno, između Gornjeg Jesenja i Jesenskog Cerja, s namjerom da obuhvati lijevi bok Udarnog bataljona. Ali i Prva četa se hitno prebacila na tu stranu.

»U tim kritičnim trenucima«, prisjeća se Krkač, »izišao sam na put na lijevom boku bataljona. Tu već sretoh komandira Pučića. „Šta ima novo?“ pitam ga. Ali njegov odgovor presječe rafal iz automata jednog gestapovca koji se upravo provlačio kroz konoplje stasale preko glave. Kurir, moj pratilac, pao je mrtav u jarak. Hlače su mi bile sve izbušene. Ali ja nisam bio ni ranjen. Kakva luda sreća...!«

Tada je krenuo i Drugi bataljon, koji je čekao u rezervi s namjerom da udari u desni bok grupacije što je napadala Prvi udarni bataljon u sjevernom zaseoku Gornjeg Jesenja. Ali nedovoljno odlučno i brzo. I sa zakašnjenjem. Zbog toga je ispuštena dobra prilika da se u neprijateljevim redovima napravi dar-mar, baš onako kao i pred položajima Prvog bataljona.

U međuvremenu je neprijatelju pristiglo pojačanje iz Krapine. To mu je dalo hrabrosti da krene u nov juriš. Ali uzalud. Udarni bataljon je izdržao iako je i njegov borbeni stroj bio ozbiljno uzdrman. Položajem počese da struje vijesti. Iz Prve čete javljaju: ranjen je komandant Stevo Krkač, poginuli su Zvonko Korbar i Josip Tucman, a ranjeni — politički delegat Ljudevit Vlahoviček, Vinko Jakopčević i Stjepan Bazarota. Druga četa ima dva mrtva; to su, kako se kasnije saznalo, Nikola Dumić i Filip Boroša. Javili su po kuriru i imena ranjenih: Petar Kaplonov, Stjepan Stiplovšek i Franjo Komin. Iz Treće čete stiže vijest da je ranjen Dragutin Lah...

U međuvremenu su ustaše i gestapovci ponovo krenuli na silovit juriš. Borba se zametnula u sjevernom zaseoku. Prvi udarni se povukao, ali samo do iznad sela, gdje je zauzeo busiju. Ustaše nisu smjele dalje, jer je noć već bila tu. Plašili su se novih gubitaka. Stoga su se dali na posao da izvuku preživjele i mrtve sa brisanog prostora ispred položaja

Prvog i Trećeg bataljona. Kako su izbrojali partizanski osmatrači, takvih je bilo oko dvije stotine.

Tako je fašistička kaznena ekspedicija oko 20 časova, poslije pet sati borbe, neslavno napustila Gornje Jesenje i povukla se u Krapinu.

Štab brigade je odmah sveo bilans. Brigada je postigla još jedan uspjeh. Prvi udarni i Treći bataljon su dobro sudejstvovali. Uspjeh bi bio još veći da je Drugi bataljon u svemu izvršio naređenje i na vrijeme napao neprijatelja u desni bok. Štabovi su imali pregled situacije i držali jedinice u rukama. Veza je bila dobra. Naređenja i zadaci bili su jasni i realni. Gubici — 5 mrtvih i 11 ranjenih — bili bi još manji da su se borci vještije koristili zaklonima i prilagođavali zemljištu, da se nisu nepotrebno otkrivali...

Bila je to dragocjena pouka.

»Ali je za nas još dragocjenije bilo to što je nakon te borbe«, priča tadašnji komesar brigade Ivica Gretić, »još više porastao borbeni moral boraca, što je povjerenje u sebe, povjerenje u snagu brigade, bilo još veće, još tvrđe. Ta velika pobjeda je politički dobro iskorištena u brigadi i na terenu. Sastavljen je letak kojim se poziva narod Hrvatskog zagorja da neodložno stupa masovno u borbu. Parola dana je bila: „Stvarajmo Prvu zagorsku diviziju!“...«

O tome u proglasu između ostalog piše:

»U vrijeme odsutnosti naše Prve zagorske brigade iz Zagorja, krvavi okupator i njegovi pomagači ustaše bacili su se s divljačkim bijesom na progone, hapšenja, teroriziranja, pljačku i prisilnu mobilizaciju. Teror je bio jak, pa su se pojedinci i odazvali u neprijateljsku vojsku. S tim prisilno mobiliziranima, okupator i ustaše hoće popuniti svoju razbijenu vojsku na svim frontovima. Po njihovoj zamisli, narod Hrvatskog zagorja bi svojim životima trebao produ-

žavati fašističku tiraniju. Novomobilizirane su već nakon kratkog vremena ustaše počele zatvarati u blombirane vagone i slati u Njemačku. Sinovi i muževi Hrvatskog zagorja nisu voljni dati svoj život za propalu stvar Hitlera i Pavelića, i zato ti prisilno mobilizirani bježe svakodnevno iz Krapine, Krapinskih Toplica, Pregrade, Zlatara i ostalih mjesta, te se javljaju u našu Zagorsku brigadu.

Novomobilizirani, zavedeni i prisilno odvedeni, napuštajte neprijateljska uporišta, vraćajte se svojim kućama, stupajte u redove naše Prve zagorske brigade! Učinite to što prije, dok još nije kasno, dok vas ne bace na koji front, dok vas ne snađe smrt u borbama sa Prvom zagorskom brigadom ili ostalim jedinicama naše Narodnooslobodilačke vojske. Vraćajte se, jer vi niste ustaše i mi vas ne smatramo ustašama, jer vi ste svi redom do jučer pomagali našu vojsku...

... I poslije uzastopnih naših pobjeda ljudi gestapovci i ustaše iz Krapine govore: da će oni uništiti Prvu zagorsku brigadu pa makar svi do jednog izginuli. Tko će uništiti našu brigadu? Da li oni ranjeni i mrtvi u Belec u i Loboru ili ona stotina u Jesenju? Ne, ti zaista ne. Naprotiv, mi ćemo preostale krvnike i palikuće uništiti, a iz naše Prve zagorske brigade će narasti Zagorska divizija, s kojom ćemo i obraniti svoje njive i domove, spasiti naše majke, braću i sestre od ustaško-gestapovskih progona. Mi ćemo osloboditi naš narod od fašističkog ropstva, izvojštiti mir i sretniju budućnost, a to ćemo učiniti tako što ćemo njih, okupatore, gestapovce i ustaše, istrijebiti i satrti u prah i pepeo. To je naš zavjet, to je naš dug prema narodu, i mi ćemo to izvršiti...

... Narodnooslobodilačka vojska naše domovine se nalazi u ofenzivi od Triglava do Vardara, od Drave do Jadrana.

Sva ta povoljnost unutrašnje i vanjske situacije mora dati i nama Zagorcima podstreka da još smjelije stupamo u redove naše Zagorske brigade, da osniva-
mo nove bataljone i brigade, da stvorimo Zagorsku diviziju! Nabavka oružja i ostale ratne spremne nije danas u pitanju. Naši veliki saveznici Sovjetski Sa-
vez, Engleska i Amerika nas svim tim u cijelosti po-
mažu. Zato stupajte smjelo u naše jedinice s kojima
ćemo uskoro osloboditi našu domovinu od posljed-
njeg okupatorsko-ustaškog izroda.

Oslobodimo našu domovinu još prije konačnog
sloma fašizma!

Stupajmo smjelo u redove naših jedinica i stva-
rajmo Zagorsku diviziju!»

U duhu provođenja vojnih i političkih ciljeva
NOB-a izgrađena je i odgovarajuća taktika dejstva
kojom će se ostvariti šira i neprekidna kontrola cjelo-
kupnog prostora, ostvariti čvršća i neposrednija veza
s narodom, s partijskim i skojevskim organizacijama,
organizacijama NOF-a i Usaoha, organima narodne
vlasti, koji će se usmjeriti na tri osnovna prostora:
prvi — Pregrada—Klanjec; drugi — šira zona Kra-
pine; treći — šira zona Ivanca i Lepoglave.

Zahvaljujući tome, politički život u Hrvatskom
zagorju je jako oživio. To je pomoglo brigadi da se
lakše održi na tom prostoru, čiji je strategijski značaj,
s približavanjem kraja rata, bio sve veći. Rezultati
takvog načina aktivnosti brigade, zajedno sa svim
antifašističkim organizacijama, već u kolovozu i rujnu
bili su vidljivi. Od 290 boraca, na koliko je bila
spala poslije teških borbi u Bilogori, brigada je do
kraja rujna narasla na 650 boraca. Već krajem listo-
pada brigada je imala 954 borca i rukovodioca.

Tako se za nekoliko mjeseci brojno stanje brigade
utrostručilo. Nada boraca da će ona ubrzo prerasti
u Prvu zagorsku diviziju znatno se povećala.

BRATIMLJENJE NA SUTLI

Sistematska kontrola Gornjeg Zagorja • Prisne veze s partizanima u Sloveniji • Ostvarivanje parole bratstva i jedinstva na cijeloj graničnoj liniji prema Sloveniji • Razbijanje Pavelićevog domobranstva • S više političke širine i vojne pripremljenosti u tešku ratnu jesen

Ponesena velikom pobjedom nad ustašama i gestapovcima u Gornjem Jesenju, Zagorska brigada je, u tijesnom sudejstvu sa Zagorskim i Zagrebačkim partizanskim odredom i u suradnji s Okružnim komitetom KPH i Povjerenstvom CK KPH za sjevernu Hrvatsku, krenula u nove političke i vojne akcije na području gornjeg Zagorja. Cilj tih akcija je bio: upoznavanje naroda s najnovijim domašajima razvoja NOB-a i perspektivom općenarodne revolucionarne borbe i poslijeratnog političkog ustrojstva zemlje; razbijanje svih organizacija koje su još bile u službi fašističkog okupatora i njegovih domaćih slugu ustaša; razaranje neprijateljevog saobraćaja koji vodi iz velikog zagrebačkog saobraćajnog raskršća prema sjeveru, tj. prema Trećem rajhu, jer su te saobraćajnice, u vezi s općim razvojem situacije na jugoslavenskom ratištu 1944. godine, dobivale sve veći strategijski značaj.

Da bi zahvatila što šire prostore, brigada je cijeli kolovoz i rujan dejstvovala rastresito, po bataljonima, usmjeravajući težište na tri operativna prostora: u međuriječju Krapine i Sutle, u međuriječju Bednje,

Drave i Dravinje, i u široj zoni Krapine, političkog i ekonomskog središta Hrvatskog zagorja.

U skladu s pravcima dejstva bataljona podijelio se i štab brigade.

Sedmog kolovoza su bataljoni Zagorske brigade krenuli svojim dugim i odvojenim marš-rutama: Prvi udarni, zajedno s komesarom brigade, na zapad, prema Sutli; Drugi bataljon na sjever, u širi rajon Ravne gore i Gornje Voće; Treći bataljon na prostor Krapine, koju je neprijatelj pretvorio u svoje jako uporište.

U danonoćnim pokretima, tako reći bez predaha, Prvi udarni bataljon je ostvario sistematsku kontrolu cjelokupnog prostora između Pregrade, Tuhlja i Klanjca. Na udaru njegovih četa bile su fašističke organizacije i milicija, organi vlasti, fašistički agenti, doušnici, saboteri, šverceri i svi drugi koji su se uporno vukli uz skut ustaške strahovlade. Među njima su se našli i prikriveni i otvoreni ustaški pomagači mačekovci, koji su i dalje odvrćali Zagorce da stupaju u redove NOV i gurali ih u narodnu izdaju. U tim nastojanjima su se služili i raznovrsnim parolama. Jedna od njih, koja je često osvanjivala u selima između Krapine i Sutle, bila je ova: »Mi, Zagorci, ne trebamo druge stranke tražiti, jer imamo svoju staru stranku Stjepana i Ante Radića. A tko ne priznaje Mačeka, taj iskrivljuje Radića...«

U takvim uvjetima je prava politička riječ bila potrebna isto toliko kao i puška. A zagorski partizani su se uspješno služili i jednim i drugim oružjem.

Iznenadni napad čete Udarnog bataljona tih dana na školu u Krapinskim Toplicama, u kojoj je bilo prikupljeno oko 200 mladića prisilno mobiliziranih za ustaške formacije, odjeknuo je daleko i bio još jedan udarac planovima ustaša da u Zagorju stvore izvor za popunu svojih jedinica. Razbijanje novo-

formiranih jedinica ustaške milicije u Stipernici i Sopotu ubrzalo je opće njihovo osipanje. Slične je posljedice imao i napad na jedinicu ustaške tzv. Časne radne službe u Mirkovcu, gdje je zarobljeno devet domobranskih starješina.

Izlazak Udarnog bataljona na rijeku Sutlu bio je nov prilog bratimljenju s borcima NOV u Sloveniji, koja je bila pod strogom okupacionom kontrolom njemačkih snaga. Bataljon uspostavlja veze s Kozjanskim NOP-odredom, prelazi Sutlu i izvodi na teritoriju Slovenije više akcija. U zasjedi kod Brežica, koja je postavljena fašističkoj kaznenoj ekspediciji, oteto je deset kola plijena opljačkanog u slovenačkim selima. Sve opljačkane stvari vraćene su seljacima. To je podiglo borbeno raspoloženje naroda. Udarni bataljon je zajedno s Kozjanskim NOP-odredom učestvovao u napadu na žandare u Podsredi (28. kolovoz). U četvorosatnoj borbi Zagorci i Kozjanci su bratski, rame uz rame, izveli tri juriša na utvrđenu zgradu iz koje su žandari pružali ogorčen otpor. To se ponovilo i prilikom napada na jaku gestapovsku posadu u Leskovcu (Slovenija). Vojnog uspjeha, istina, nije mnogo bilo, jer ni Udarni bataljon, a ni borci Kozjanskog odreda nisu imali odgovarajuće oružje za razaranje neprijateljevih utvrđenja. Ali je ostalo ono što je mnogo jače od jedne dobivene bitke — bratstvo, uzajamno povjerenje, spremnost na međusobnu ispomoć, manifestacija jedinstva borbe naroda Jugoslavije.

I dok se Udarni bataljon razmahao aktivnošću u međuriječju Krapina—Sutla, Drugi je bataljon stavio pod kontrolu cijeli prostor sjeverno od Maclja i Petrove gore, sistematski obilazeći naselja: Trakošćan, Bednju, Višnjicu, Vuku, Brezovu Goru, Gornju Voću, Gornje i Donje Jesenje, Putkovec, Petrovsko... Na njegovom putu jačaju organi narodne vlasti, organizacije KPH, NOF-a, AFŽ-a, Usaoha. U isto vrijeme

Treći bataljon pravi »krugove« oko Krapine, pojavljujući se čas s jedne, čas s druge njene strane.

Neprijatelj je pokušavao da omete bataljone u akcijama. Pripremio im je i nekoliko opasnih zamki. Za vrijeme boravka Udarnog bataljona u području Zbilja, ustaško-domobranske snage su krenule na nje-ga koncentrično: od Desinića, Vina Gore, Pregrade i Tuheljskih Toplica, s namjerom da ga opkole i unište. Ali se Udarni pravovremeno izvukao, pa je neprija-telj — udario u prazno. Prva četa, iako je tek nakrat-ko prihvatila borbu, izbacila je iz stroja više od 50 neprijateljevih vojnika, od kojih je 30 zauvijek ostalo na bojnom poprištu.

Težak ali uspješan okršaj imao je i Treći bataljon kod Hromeca, u Maceljskoj šumi. Gestapovci su htjeli da ga iznenade, ali se dogodilo obratno. Borci su ih pustili da im se približe gotovo nadohvat cijevi, a onda su iznenadnim plotunom iz svih oružja deset-kovali redove napadača. Napad gestapovaca je bio brzo skršen.

Na Drugi bataljon je, za vrijeme njegova boravka u Bednji, nasrnula ustaška bojna iz Lepoglave. Ali bataljon je vještīm manevrom izbjegao udarac i izvu-kao se iz teške situacije.

Tako su se redali pokreti i borbe bez prekida, po pripeci najtoplijeg mjeseca. Na tim svojim marš-rutama, na kojima je truljela čoha na znojnim borač-kim leđima, a sopstvena sol nagrizzala ramena isje-čena oštrim ivicama mitraljeza, municijskih kutija, postolja od minobacača, od drški ranjeničkih nosila, bataljoni su savladali preko sedam stotina kilome-tara. Djelovali su i kao borbene jedinice i kao politič-ki, revolucionarni odredi Komunističke partije, tuma-čeći ciljeve za koje se bore jedinice NOVJ i cjelokup-ni narodnooslobodilački pokret.

Vojna i političkopropagandna aktivnost Zagorske brigade u kolovozu, a još više u rujnu, bila je usredsređena i na razbijanje neprijateljevih vojnih formacija i organizacija, prije svega domobranskih jedinica. To je bilo u skladu s pozivom kojim je, 30. kolovoza, vrhovni komandant NOV i POJ drug Tito svim domobranima i četnicima odredio 15. rujna kao rok za napuštanje kvislinških oružanih formacija i prelazak na stranu NOV i POJ.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske je ponovio taj poziv svojim proglasom, upozorivši strogo sve domobrane i četnike:

»Upozoravamo vas da smjesta napustite oružane neprijateljske formacije i pređete na stranu NOV. Pred vama ostaje još malo vremena. Ili ćete preći na stranu svog naroda, ili će vas narod na kraju kazniti kao izdajnike...«

Sve je to, uz djelovanje brigade i Drugog zagorskog NOP-odreda i antifašističkih organizacija, imalo svog odjeka, te su se domobranske jedinice sve više osipale. A i opće političko stanje u Hrvatskom zagorju bilo je povoljno. Omladina se sve više opredjeluje za NOB, pa je, kao rezultat tog političkog pregrupisanja, došlo i do ubrzanog priliva novih boraca. Samo je u kolovozu u Drugi zagorski odred, Zagrebački odred, Kalnički odred, Omladinski bataljon Zapadne grupe NOP-odreda, u Prvu zagorsku brigadu i jedinice Trideset druge divizije došlo više od 1.200 Zagoraca. Od toga broja boraca mogle bi se obrazovati još dvije zagorske brigade, odnosno prva zagorska divizija.

Zagorska brigada je, znatno priširivši svoje redove, obrazovala i Četvrti bataljon.

Razvoj narodne vlasti u Hrvatskom zagorju dobio je u to vrijeme nov polet. Od oko 300 sela i naselja, u preko 280 su bili organizirani NOO-i.

U bilance aktivnosti Prve zagorske brigade u kolovoju i rujnu svakako ide i sređivanje brigade u vojnom i političkom pogledu. Svaki slobodan trenutak je bio iskorišten za vojnostručnu obuku i ideološko-političko obrazovanje rukovodilaca i boraca. Partijske ćelije i skojevske grupe, partijski biroi u bataljonima i brigadni komitet kritički su razmatrali ponašanje članova Partije i Skoja u provođenju ratnih zadataka i u političkopropagandnom radu među narodom. Također je redovno analiziran moralno-politički lik kandidata za člana Partije i skojevac te mladih boraca, pa su u tom mjesecu partijske ćelije i skojevske grupe znatno ojačale. Razmotrena je situacija na istočnoj fronti i na zapadnim frontovima, u Francuskoj i Italiji, a posebno vojno-politička situacija u Jugoslaviji, s obzirom na to da je težište dejstava jedinica NOVJ preneseno u istočne krajeve kao uvod u odlučujuće operacije za konačno oslobođenje zemlje. Potanko su razmatrane političke prilike u Hrvatskom zagorju, za koje se i neprijatelj počeo, u skladu s općom situacijom, sve više zanimati. Tražila se taktika vojnog i političkog djelovanja u krajnje završenim i nepovoljnim uvjetima. Učinjen je napredak i u teorijskom obrazovanju komunista. Predma je marksističke literature bilo malo, to nije bio razlog da se ne uči. Jedini primjerak »Istorije SKP (b)« putovao je od ćelije do ćelije. Tako je bilo i desetak svezaka »Dijalektičkog materijalizma«, »O kadrovima« od Dimitrova i »O ekonomskom razvoju društva«.

Radi vojnog i ideološko-političkog uzdizanja rukovodećeg kadra, pri štabu Zapadne grupe NOP-odreda organizirani su kraći tečajevi. U bataljonima, na sastancima rukovodećeg kadra i komunista, raspravljalo se o aktualnim temama vojne organiziranosti, ustrojstva vojnih kolektiva, discipline, stava KPJ prema nacionalnom, seljačkom i drugim pitanjima.

Sve su te pripreme bile prijeko potrebne, jer je Prva zagorska brigada brojno naglo narasla. A partijsko-političkog kadra nije u brigadi bilo dovoljno.

To je od svih svjesnih snaga brigade, rukovodilaca, komunista, kandidata, skojevaca, agitatora, zahtijevalo svakodnevni uporan rad na preodgajanju novodošlih boraca kako bi što brže usvojili liniju KPH u pogledu razvoja NOB-a u Hrvatskoj, primili etičke norme koje su bile svete za partizane: hrabrost, drugarstvo, odanost pokretu, nesebičnost, borbenost.

U komesarskom izvještaju štaba Zapadne grupe od 26. rujna 1944. između ostalog stoji:

»Politički nivo je dosta pao, no može se reći da se svi novodošli mnogo interesiraju za politička pitanja. Većina novodošlih su vedri i poletni ljudi, prosto se vidi da je situacija u zemlji i svijetu otvorila narodu svijest za sasvim jasnu i opravdanu stvar, i u toj činjenici se stvarno vidi da sav narod stiče vjeru u pobjedu, što je u velikom broju sela u vrijeme neprijateljskih ofenziva, unatrag nekoliko mjeseci, bilo dosta usколеbano«.

Zagorska brigada je uskoro učvrstila svoje redove, postala i u vojnom i u ideološko-političkom pogledu dobro uređen kolektiv. Tako osnažena i obojačena, ona je u jesen 1944. ušla potpuno spremna za teške borbe koje su je čekale, najprije kod Varaždinskih Toplica. Poslije toga će se opet, ali samo nakratko, naći u Zagorju, a zatim se otisnuti na Bilogoru, u Podravinu, Moslavinu. A vratit će se ponovo u svoje rođeno Zagorje tek kao jedna od pobjedničkih kolona u završnim operacijama za oslobođenje zemlje.

U VARAŽDINSKOM KRAJU

Na čelu brigade novi štab, treći po redu • Dva napada na Varaždinske Toplice i Tonimir • Saobraćajnica Zagreb—Varaždin stalno pod udarima Zagorske brigade • Okršaji s elitnim poglavnikovim tjelesnim zborom • Teška drama u nabujaloj Bednji • Trijumfalni povratak u Zagorje

Opći pravac aktivnosti Zagorske brigade se krajem rujna pomjerao izduženim grebenom Ivančice prema istoku, ka saobraćajnici Varaždin—Zagreb, odnosno prema novoj operativnoj zoni — Varaždinskom gorju. Trebalo je da ona tu, u sklopu operacija koje je štab Desetog korpusa planirao na širem prostoru sjeverne Hrvatske, izvede nekoliko značajnih zadataka.

Neprijatelj je budno osmatrao kretanje brigade i odlučio da je omete u njenoj najnovijoj namjeri. Prvi nasrtaj na brigadu dogodio se 3. listopada. Dvije satnije ustaša iz Zlatara zaputile su se prema Loboru i dalje na sjever, prema grebenu Ivančice. Bilo je 11 sati kada su ustaše prosto nagazile na Treći bataljon, koji ih je spremno čekao na položaju. I tu je došlo do oštirih juriša i protujuriša. Poslije jednog odlučnog protujuriša, u kom je Treća četa odigrala glavnu ulogu, ustaše su se dale u bijeg prema svom uporištu Zlataru. Na poprištu borbi ostavili su 8 mrtvih i 5 ranjenih.

Glavnina brigade je produžila marš ka Kalničkom gorju. Kritična zona u tom pokretu je prijelaz sao-

braćajnice Varaždin—Zagreb, na kojoj je uvijek dolazilo do okršaja. Tako je bilo i ovaj put. Ustaše iz sastava PTS (Poglavnikov tjelesni zbor ili tjelesna divizija-garda) iz Novog Marofa i satnija tzv. Brzopokretnog sklopa iz Oreškovićeve bojne (izviđačka četa iz oklopne borbene grupe) odlučile su da presijeku marš brigade.

Opet je Treći bataljon bio glavna prepreka. Sačekao je ojačanu ustašku satniju na povoljnim položajima iznad Sudovca i odbacio je u prvom naletu s Kalničkog gorja. Ustaše su, međutim, bile uporne. Oko 12 sati je iz Novog Marofa prema Visokom stigla još jedna njihova satnija sa 6 tenkova, uz pratnju oko jedne satnije domobrana. Pod zaštitom artiljerijske, minobacačke i tenkovske vatre, ustaše su ponovo nasrnule na Treći bataljon. Nesrazmjera u odnosu snaga je bila odveć velika, pa se bataljon vješto izvukao ispod udarca i posjeo nove položaje u rejonu Bele Gorice. Ali prije nego što je izveo taj manevar, on je u nepovoljnijoj prilici sručio svu svoju vatru »u živo«, te se onaj brzopokretni sklop u trenu smanjio za oko 60 vojnika, od kojih je 30 zauvijek ostalo na poprištu borbe.

Dok se Treći bataljon tukao, brigada je savladala saobraćajnicu Varaždin—Zagreb i stigla na područje Varaždinskog gorja.

Novi štab brigade, treći od njenog osnivanja, ipak je kritički ocijenio te usputne epizodne borbe. U operativnom izvještaju upućenom štabu Zapadne grupe POH, novi vršilac dužnosti komandanta Valent Đurišić i komesar brigade major Ivica Kranželić zaključili su da je prva slabost bila u tome što su ostali bataljoni, dok se Treći tukao, bili neaktivni, nisu se angažirali u borbi. Propuštena je izvanredna prilika da se na pogodnom zemljištu, uz primjenu partizanske taktike, postigne efektna pobjeda na pr-

vom koraku u varaždinski kraj, pobjeda koja bi imala velik vojno-politički značaj. Članovi štabova bataljona, koji su se razili po četama, nisu uvidjeli šansu koja se ukazala u dinamici borbe i nisu ispoljili prije-ko potrebnu inicijativu da se uključe u borbu i pomognu Trećem bataljonu. To je bio uzrok što nije dosegnut onaj rezultat i ishod borbi koji su se objektivno mogli doseći. A kao što to u ratu uvijek biva, jednom propuštena prilika više se ne vraća.

Prva zagorska brigada je, najzad, zauzela pozicije na važnom operativnom prostoru — Kalničkom i Varaždinskotopličkom gorju, spremna da, u sklopu šireg plana aktivnosti Desetog korpusa u sjevernoj Hrvatskoj, izvrši svoj dio zadatka. A on se sastojao u vezivanju ustaško-domobranskih snaga za sebe da ne bi mogle stići u pomoć uporištu u Koprivnici, koje će napasti snage Desetog i Šestog korpusa i Sedme banijske divizije.

Prvih desetak dana listopada brigada provodi živu izviđačku aktivnost duž saobraćajnica koje se zrakasto šire iz raskrsnice u Novom Marofu prema Varaždinu, Varaždinskim Toplicama, Ludbregu i Zagrebu. U središtu njenog neposrednog istraživanja je prostor: Novi Marof, Varaždinske Toplice, Tonimir. Osnovni je njen cilj da otkrije sve promjene u borbenom rasporedu, veličini i naoružanju ustaško-domobranskih snaga i okupatorskih snaga na tom području. Uz put se iskorišćuje svaka prilika za političko-propagandni rad među stanovništvom, koje duže vrijeme nije bilo u dodiru s većim jedinicama NOVJ. Također se ne propušta mogućnost za političko-partijski rad u četama i bataljonima i za borbenu obuku.

U to vrijeme, 9. listopada, dolazi i do jedne epizodne, ali veoma oštre borbe između Udarnog bataljona, koji je bio u zasjedi na saobraćajnici kod Novog Marofa, i dvije satnije Brzopokretnog sklopa,

podržanog sa 6 tenkova. Borba je trajala od 8 sati ujutro do 16 sati, kada se neprijatelj, po običaju, povukao u svoje uporište Novi Marof bojeći se noći, koja je svagda bila i ostala saveznik partizana.

Ali do nove i isto tako oštre borbe došlo je sutradan, kada je na zasjedu Udarnog bataljona naletjela manja ustaška kolona. Ona je u prvom sudaru bila odbijena. Međutim, njena je pojava samo naznačila širinu akcije ustaško-domobranskih snaga čiji je cilj bio da »skinu« Zagorsku brigadu s važne saobraćajnice Varaždin—Zagreb. Na zasjedu Trećeg bataljona kod Brezničkog Huma je naišla druga, veća kolona. Treći bataljon je bio brži i već u prvom sudaru borci su oteli mitraljez. U općoj gužvi i zbunjenosti koja je nastala, vojnici ustaške satnije su se pretvorili u pravu metu za precizno gađanje i začas ih je palo 17. Uskoro je pristigla u pomoć i druga satnija, koju je podržavao jedan laki tenk. Borci se bez oklijevanja okomiše na tenk i on je ubrzo izgorio u plamenu.

To je bila još jedna lekcija neprijatelju, a zagorcima novo saznanje o vrijednosti iznenađenja i samopouzdanja čak i u borbi protiv tenkova.

Poslije usputnih zasjednih borbi brigada je krenula da ostvari glavni cilj zbog kojeg je i došla na područje Varaždinskotopličkog gorja — napad na ustaška uporišta u Varaždinskim Toplicama i Tonimiru. Ona je to izvela 14. listopada, u trenucima dok su se vodile teške borbe za oslobođenje Koprivnice. Borci su gorjeli od želje za uspjehom. Jer svaki je od njih bio svjestan toga da će se, ako uspiju obje operacije, stvoriti prostran i operativno povezan oslobođeni teritorij u sjevernoj Hrvatskoj — Podravina, Bilogora, Moslavina i Kalnik. Time bi se stvorili svi potrebni uvjeti za razmah operacija većih razmjera u sjevernoj Hrvatskoj, čiji je operativni i strategijski značaj rastao s obzirom na nastojanje neprijatelja da učvrsti južni bok svoje, tzv. hitlerovske tvrđave.

Operativnim planom koji je pripremio štab brigade pod neposrednom komandom štaba Zapadne grupe NOP-odreda obuhvaćeni su svi činioци koji bi mogli utjecati na tok i ishod borbe za Varaždinske Toplice i Tonimir. U skladu s tim stvorena je i organizaciona shema poretka za napad i osiguranje napada, pri čemu je angažiranje snaga bilo postavljeno na krajnje racionalan način.

Glavni zadatak u napadu povjeren je najmlađem, Četvrtom bataljonu, kojim su komandovali potporučnik Josip Murić, komandant, i Blaž Rusek, politički komesar. Trebalo je da napad na Varaždinske Toplice i Tonimir bude prva veća provjera borbene spremnosti i boraca i štaba bataljona, čiji su članovi, s komandantom na čelu, bili još omladinci.

Prvi udarni bataljon, kojim komanduju iskusne starješine: Stjepan Krkač, komandant, i Mirko Belošević, politički komesar, uz aktivnu suradnju ambicioznog i odlučnog partijskog sekretara Antona Židanića, dobio je zadatak da izvrši demonstrativni napad na garnizon u Novom Marofu kako bi vezao te neprijateljeve snage za sebe i onemogućio ih da stignu u pomoć ustašama u Varaždinskim Toplicama.

Drugi bataljon će, pod komandom Ferde Klasića, komandanta, i Mate Beničkog, komesara, osigurati napad Četvrtog bataljona sprečavanjem intervencije neprijateljevih snaga iz Varaždina preko sela Knežinca, obranom na položajima sjeverno od sela Vrtlinovca i na kosama Vile Bauer.

Trećem bataljonu, koji je imao mnogo oštih borbi s uspješnim ishodom, povjereno je da napad na Varaždinske Toplice osigura od moguće intervencije neprijatelja iz Varaždina saobraćajnicom preko sela Seketina. Zadatak će izvršiti posijedanjem položaja sjeverno od sela Lužana s izdvojenom četom kod Hališta. Kako je na čelo bataljona stao novi koman-

dant, poručnik Milivoj Kunović (komesar je Slavko Pavunc), a na čelo partijske organizacije novi sekretar, Ivan Klainhauz, dotadašnji komesar Prve čete, to će biti ozbiljna provjera snalažljivosti štaba bataljona, čiji staž na tom poslu nije bio velik.

U 5 sati ujutro 14. listopada komandant Josip Murić doveo je glavninu bataljona na jurišno odstojanje, na same prilaze Varaždinskim Toplicama. Prva četa Mije Marića i Druga četa Josipa Strbuclina svile su se nečujno oko uporišta i na znak komandanta jurnule u grad. Ali prvi nalet je ličio na upad u osinjak. Ustaše se ih spremno dočekale iz dobro utvrđenih zgrada, te se ubrzo uvidjelo da samo puške i puškomitraljezi nisu dovoljni da se gradić osvoji.

Situacija se još više pogoršala kada je po položajima Četvrtog bataljona, čiji je desni bok bio otkriven, počela da sipa artiljerijska i tenkovska vatra ustaša koje su nastupale s pravca Varaždina. Ranjavanje komandanta i još nekoliko starješina teško se dojmilo boraca i oni su se zalijepili za zemlju ne krećući se naprijed niti se vraćajući. Najposlije su se Murićevi borci morali pomiriti s gorčinom neuspjeha i povući na položaje kod sela Vrtlinovca.

Ali ono što nije pošlo za rukom glavnini Četvrtog bataljona, pošlo je njegovoj Trećoj četi, kojom je komandovao Vinko Gorički. Ona je već u prvom naletu pregazila neprijateljevu posadu u Tonimiru.

Međutim, obračun još nije bio završen. Kao što se i očekivalo, ustaše i domobrani iz Varaždina pohitali su u pomoć napadnutim posadama u Varaždinskim Toplicama i Tonimiru. Samo sat poslije napada njihova je motorizirana kolona, s dva laka tenka, već bila pred položajima Drugog bataljona na osiguranju. On je u prvi mah popustio pred neprijateljevim naletom. Ohrabrene početnim uspjehom, ustaše su jurnule dalje, prema tek oslobođenom Tonimiru.

Sudar je bio beskompromisan. Išlo se »na sve ili ništa«. Borci Vinka Goričkog su izdržali prvi neprijateljev nalet. U međuvremenu, dok su se ustaše srediivale da bi krenule u nov juriš, u oslobođeni Tonimir pristigla je i Druga četa Josipa Strbuclina. Mladi komandant bataljona Josip Murić se pri tome rukovodio poznatim taktičkim načelom: ako ne ide tamo gdje se želi, valja pritisnuti tamo gdje ima izgleda na uspjeh. Tonimir se tako pretvorio u glavno poprište borbe.

Prilikom drugog neprijateljevog juriša zametnuo se žestok obračun, u kom se istaklo na desetinu i više pravih junaka. Prvi među njima je bio Vinko Gorički, komandir Treće čete, koji je rukovodio borbom, zatim komandiri vodova Tomo Crnčević, Ivan Svornik i Drago Mikuljan, pa mitraljesci Ivan Vuger i Franjo Hađur. Gdje je bilo najteže, bili su Rudolf Gospočić i Vlado Vugrinčić.

Druga četa, s Josipom Strbuclinom na čelu, još je više raspalila borbu. Mitraljesci Zvonko Horvatić, Nikolaj Borisov i njihovi pomoćnici Drago Huzjan i Mijo Sekulić svojim su rafalima stvorili neprobojni olovni štit pred Tonimirom. A bolničarka Slavka Pekčec je po kiši metaka i granata stizala do ranjenih, previjala ih na položaju i izvlačila u zaklone.

Branioi Tonimira nisu popuštali. Održali su se i u trećem, najžešćem ustaškom naletu. Podnosili su stoički i artiljerijsku i minobacačku vatru punih devet sati, od 5 do 14 časova. Neprijatelj je najposlije shvatio da ne može dalje. Ustuknuo je, ostavivši na prilazima Tonimiru 11 mrtvih i 12 ranjenih.

Upornost u borbi je, naravno, morao platiti i Četvrti bataljon, pogotovu četa Vinka Goričkog. Dva-deset drugova je moralo napustiti borbeni stroj, od kojih je jedan, Vinko Jugec, radnik iz Zagreba, tu ostao zauvijek.

Neprijatelj se sasvim povukao. Napustio je čak i istaknutu tačku Vilu Bauer, koju je bio zauzeo. Nastalo je zatišje.

Ali su svi borci dobro znali da je to zatišje pred buru. Jer ukupnim ishodom devetosatne borbe, vođene toga dana, nije bila zadovoljna ni jedna strana u sudaru. Osvojeni i obranjeni Tonimir značio je, istina, veliku moralnu i vojnu prednost. I upornost u obrani, borbenost i aktivnost bile su velike vrijednosti koje su podizale borbeni moral i vjeru u vlastite snage. Ali glavni cilj — Varaždinske Toplice — nije postignut. Tako je Zagorska brigada čekala novi okršaj u procijepu: neprijatelj sprijeda — prema Varaždinu, neprijatelj iza leđa — u Varaždinskim Toplicama...

Do novog sudara će, svakako, brzo doći. Zato se predah morao dobro iskoristiti. Trebalo se odmoriti, srediti, proniknuti u neprijateljevu borbenu snagu, taktiku dejstva, te na osnovu dotadašnjih iskustava smisliti nešto originalno za novi okršaj. O tome se razmišljalo u štabu brigade i štabovima bataljona, u svim četama.

Sutradan, 15. listopada, oko 11 sati neprijatelj iz Varaždina je ponovo krenuo. Jedna kolona ustaša sa dva tenka ustremila se preko sela Kneginjca cestom ka Vili Bauer i dalje, ka Tonimiru. Tu je naletjela opet na Drugi bataljon. Druga kolona je pokušala prodor preko sela Seketina i tu se sudarila s Trećim bataljonom. Treća kolona je krenula od Novog Marofa prema selu Lužanima pravo Trećem bataljonu u leđa.

Ubrzo se stvorila paklena gužva.

Samo što su se ustaše domogle istaknute tačke Vile Bauer, oštro ih je udarila u bok Druga četa Drugog bataljona. Neprijatelj se zbunio. Četa se još više zasijecala u njegov poredak. I nije bilo druge

nego — nalijevo krug, prema Varaždinu. Ali četa ih je u stopu gonila. Za to vrijeme pristigla je još jedna četa Drugog bataljona i vještim manevrom napala ustaše u povlačenju s boka.

Neprijatelj se našao u teškoj situaciji. Ako bude i dalje bježao, gorjet će i izgorjeti u partizanskoj vatri. Zato se ukotvio na koti 262. Tu se zametnula oštra borba. U nju se pokušao umiješati i tenk koji je išao cestom. No i za njega su Zagorci našli lijeka. Tu se stvorila grupa boraca s ručnim bombama i džombulom. Gusjenice su bile brzo presječene. Tenk je morao stati.

Tada se borba pavela za tenk. O tome Mijo Pavliša, operativni oficir Drugog bataljona, priča:

»Izišao sam s komesarom bataljona na cestu u trenutku kada je naišao ustaški tenk. Grupa boraca koja se tu našla nije se zbunila. Borci zakovitlaše ručne bombe pravo pod gusjenice. Posada ustaškog tenka se uplašila od tih učestalih eksplozija i naglo zaokrenula. Ali gusjenica puče. Tri tenkista iskočiše iz tenka. Zarobismo ih.

Situacija je bila krajnje neizvjesna. Ustaše su bile u blizini. Pobjegli smo se da će nam oteti tenk. Zato sam naredio nišandžiji džombula da ispali u njega minu. Ispalio sam i ja jednu. Međutim, oklop je odolio minama. Onda smo tenk razmontirali. Izvadili smo oko 100 litara benzina iz rezervoara, top i borbeni komplet municije...«

Kada je pao mrak, komandant Drugog bataljona je ubacio u borbu i ostale dvije čete. Neprijatelj na koti 262 možda bi se rado povukao, ali je to bilo opasno u okolnostima koje su mu nametnuli borci Drugog bataljona Ferde Klasića Fereka. Zato je borba nastavljena, mimo ustaškog običaja, do u noć, sve do 22 sata. Tek tada je neprijatelju pošlo za rukom da se odlijepi i povuče prema Varaždinu. Ali bez tenka — on je dogorijevao na cesti.

Neprijateljeve kolone koje su napale Treći bataljon na položajima kod sela Lužana također su se morale povući nesvršena posla. Svi njihovi juriši su odbijeni.

Ukratko, bio je to slab dan za ustaše i nova potvrda borbenosti i žilavosti Zagorske brigade, osobito njenog Drugog i Trećeg bataljona. Tenkovi, koji su ranije izazivali strah i trepet, više nisu bili bauk. Borci su se uvjerali da mogu s njima izaći nakraj ako postupe znalački, hrabro i odlučno.

To je bio nov prilog podizanju svijesti o vlastitim mogućnostima. To će biti bitna sadržina vojne obuke, političkog i partijskog rada u brigadi, pred kojom je stajala još jedna borba za Varaždinske Toplice. I do te borbe će, doista, uskoro i doći.

Štab brigade, koji je odlučio da nanovo okuša sreću 16. listopada, prestrojio je bataljone za napad na Varaždinske Toplice i osiguranje napada. Glavni zadatak su dobili Prvi udarni i Četvrti bataljon. Treći će napasti neprijateljeve snage koje su u međuvremenu zauzele Tonimir, a Drugi osigurati napad za slučaj da neprijatelj intervenira s pravca Ludbrega.

»Drugi napad na Varaždinske Toplice mora uspjeti! To smo bili čvrsto riješili. I u tom pogledu smo sprovedi živu političku pripremu«, sjeća se komandant Prvog udarnog Stjepan Krkač. »Imali smo, dakako, na umu neuspjeh Četvrtog bataljona u prvom napadu. Zadatak je za nas bio utoliko teži što je to u izvjesnom smislu davalo i neprijatelju neku psihološku prednost. A bilo je posrijedi i pritajeno rivalstvo: ako nije uspio Četvrti bataljon — mora uspjeti naš!...

Izašli smo u vinograde — Hrastovac—Seljnica — — na kosama zapadno od Varaždinskih Toplica, koje su se razastrle ispod nas. Tu smo ponovo precizirali pravce napada svake čete. I negdje oko 9,30 sati

navečer sjurili smo se u grad. Ustaše su se zbunile. Nastalo je komešanje. Znali smo da su to kritični trenuci. To je dobra prilika da se udari još žešće. Prodrli smo do samog središta i tjerali ustaše iz utvrđenih zgrada. Junaci te noći bili su borci Treće čete komandira Nikole Fusa i komesara Stjepana Vargovića. S druge strane je djelovao Četvrti bataljon. Pazili smo da svojom vatrom ne naletimo na njega.

Neprijatelj je, napokon, napustio grad. Prema njegovoj vatri smo ocijenili da se izvlači ka Tonimiru, koji je trebao da napada Treći bataljon. Ali vatra Trećeg se nije čula. Zacijelo još nije stigao na polazne položaje za napad. U takvoj situaciji odlučih da gonim neprijatelja prema Tonimiru. To je bilo najkorisnije rješenje. Možda će u naletu pasti i Tonimir. Jednim udarcem dvije muhe...

Ali Tonimir se ovaj put pokazao kao suviše tvrd orah. Neprijateljeve snage koje su prije toga zauzele Tonimir i ove koje su se povukle pred nama iz Varaždinskih Toplica grčevito su se branile.

U međuvremenu je napao i Treći bataljon. Zato sam odlučio da izvršimo prodor još dalje, do Vile Bauer. Ali otpor neprijatelja na toj istaknutoj tački i na koti 355 onemogućio nam je dalje gonjenje.

Da je Treći bataljon krenuo pravovremeno u napad, vjerojatno bi i Tonimir pao.

I tako, dok je u prvom napadu zauzet Tonimir, a Varaždinske Toplice nisu, sada se drugi napad završio obrnutim rezultatom: Varaždinske Toplice su zauzete, a Tonimir nije.

Iako uspjeh nije bio potpun, Zagorci su ipak bili zadovoljni. Mogli su barem zaprijetiti ustašama da će slijedeći korak biti — Varaždin!

Poslije dva teška okršaja brigadi je bio potreban predah. Prije svega, trebalo je izvući pouke za budu-

će okršaje. Bataljoni, na primjer, nisu bili izašli na polazne položaje za napad u vrijeme koje je bilo planirano. U napad se nije izašlo jedinstveno, pa nije ni bilo skupne snage brigade potrebne da se neprijatelj slomi i u Tonimiru. Bataljoni nisu međusobno dovoljno sudejstvovali... Sve su to bile ozbiljne greške koje se ubuduće nikako ne smiju ponoviti.

Za utjehu je ipak ostalo: neprijatelj je te noći, u kojoj je dejstvovalo i »teško« oružje brigade (top 47 mm i minobacači), imao 11 mrtvih i dva puta toliko ranjenih.

Po nekakvom nepisanom redu, u tri borbe oko Varaždinskih Toplica, Tonimira i kote 262 svaki put je crveni »šnur« nosio po jedan bataljon: Četvrti, Drugi pa Prvi udarni. Prava prilika za Treći, Kunoviće, bataljon ukazala se već sutradan, 17. listopada.

Bio je na položajima oko sela Lužana kada ga je napala ustaška motorizovana kolona — od 9 kamiona punih vojnika i 3 tenka. U prvi čas je izgledalo da će ustaše prosto pregaziti Kunovićeve borce. Jer omjer snaga nije bio povoljan za njih. Ali oni su imali nešto što je jače od tenkova: moral, motiv da se obračunavaju do kraja.

To se i vidjelo na poprištu borbe, na kojem je za kratko vrijeme izbrojano 40 ubijenih i 10 ranjenih ustaša. Borci Trećeg bataljona su oteli ustašama 1 mitraljez i 8 puškomitraljeza, sedam kamiona su zapalili, a dva tenka oštetili.

Varaždinskim ustašama i domobranima je bila održana prava borbena lekcija.

Štab brigade je mogao zaključiti da je brigada položila ispit zrelosti. Zadovoljni su bili rukovodioci štaba Zapadne grupe POH Stjepan Kučiš, komandant, Ivica Gretić, komesar, jer su znali da imaju snažnu udarnu pesnicu kojom se mogu rješavati i veoma složeni borbeni zadaci.

Priznanje za primjenu borbenost Zagorske brigade na prostoru Varaždinskog gorja obilježeno je naredbom Zapadne grupe partizanskih odreda Hrvatske od 19. listopada 1944. U naredbi između ostalog stoji:

»Pohvaljujemo borce i rukovodioce Prve zagorske brigade za uspješno vođenje borbe za Varaždinske Toplice i na Varaždin-bregu, kojom prilikom je uništeno preko 100 neprijateljskih vojnika, a zaplijenjeno: 1 top sa tenka od 15 tona, 1 teški mitraljez, 2 puškomitraljeza, 30.000 komada mauzer-metaka, 150 mina za teški bacač i ostale ratne opreme, te 2 tenka; 1 tenk je oštećen i 7 kamiona onesposobljeno.

Naročito pohvaljujemo borce i rukovodioce Četvrtog bataljona Prve zagorske brigade, koji su svojom upornošću uspjeli osloboditi Varaždinske Toplice«.

Brigada se, naposljetku, mogla malo odmoriti, posvetiti sebi, obavijestiti se o onome što se događa u raznim dijelovima jugoslavenskog ratišta. Koliko se boraca teško dojmila vijest da, i pored svih napora, snage Desetog i Šestog korpusa i Sedme banijske divizije nisu uspjele osloboditi Koprivnicu, za čiju je slobodu proživeno, u trodnevnim borbama, mnogo partizanske krvi, toliko su ih veselile i hrabrile ostale vijesti: o uvodnim borbama velikih grupacija NOVJ i Četvrtog moto-mehanizovanog korpusa Crvene armije za oslobođenje glavnog grada Beograda; o razoružavanju okupacione bugarske 5. armije od strane jedinica Glavnog štaba NOV i PO za Makedoniju; o onemogućavanju njemačkih snaga grupe armija »E« da se povuku preko Niša i Beograda na sjever...

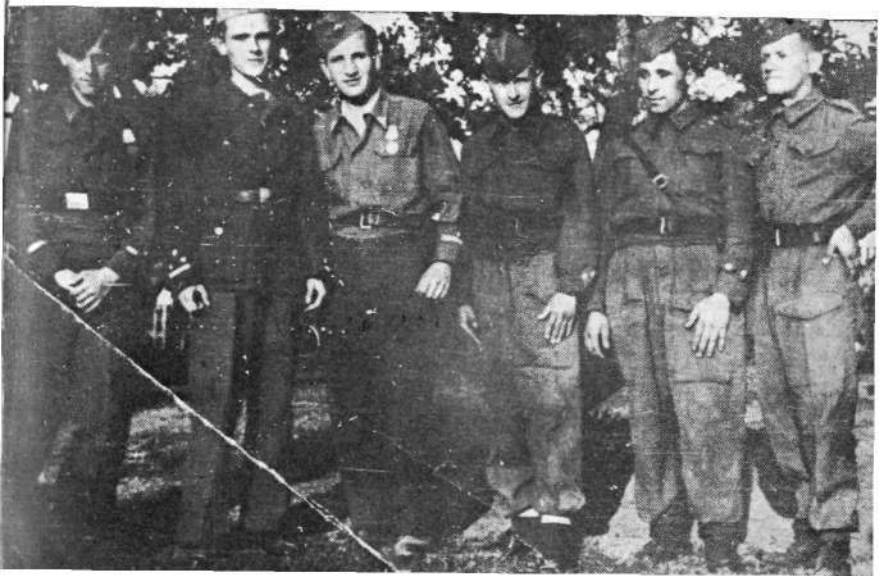
»Još malo pa ćemo puškama u trnje«, komentirali su borci radujući se naivno skorom povratku u svoje gorice i klijeti iz kojih miriše sladak mošt.

Ali bilo je i onih koji se nisu povodili za tim iluzijama, koji su cijelu stvar gledali iz drugog, i to »klasnog« kuta, sa stanovišta daljeg kretanja revolucije.

*Slatina kod Preseke, krajem studenog 1944: polaganje
zakletve*

Pripadnici saniteta Prve zagorske brigade

330

Komandant Zapadne grupe NOP-odreda Desetog korpusa («zagrebačkog») Stjepan Kučiš (drugi zdesna) u štabu Prve zagorske udarne brigade. Slijeva nadesno: Ivica Družinec, komandant, Boris Majer Marič, pomoćnik komesara brigade, Mirko Belošević, komesar (krajnji desno) i Josip Murić (čuči), komandant Četvrtog bataljona

Marš kroz Podravinu

cije. »Puške ne u trnje«, govorili su, »već ih i dalje držati u rukama. Ovo nije običan rat. To je revolucija čije tokove valja osigurati da se stvari ne zaokrenu, da se sve ono za šta smo se borili ne izrodi u nešto drugo«. Ili: »Pravo je imao komesar Košutić kada je rekao: „Niko nam ne može kašu skuhati dok imamo puške u rukama!...«

Dok je brigada kružila po položajima oko Ljubušice, Kalničke Kapele, Skarnika, po Varaždinskom gorju, na kojem je doživjela najradosniji trenutak — oslobođenje Beograda, dotle je neprijatelj pripremao svoju »Kanu«. Za to su odabrane i odgovarajuće snage. Pakleni plan je izveden 23. listopada.

Tri ustaške bojne, potpomognute artiljerijom, krenule su u koncentričan napad na brigadu. Jedna je prodirala s pravca Varaždina, druga s pravca Ludbrega, a treća od Novog Marofa, brigadi u leđa.

Odjednom — borba sa svih strana. Situacija je bila rizična. Kako se izvući? To je bila prva i osnovna enigma koju je trebalo da riješi štab brigade uz inicijativu štabova sva četiri bataljona.

Najugroženiji je bio Drugi bataljon na položajima kod Tonimira, s predstražnim odjeljenjem kod Vile Bauer. On je bio i prva meta neprijateljevih kolona koje su nadirale od Varaždina i Ludbrega. Usmjeravanje koncentričnog udara na taj izdvojeni partizanski bataljon obećavalo je ustašama laku pobjedu, koja bi uz to mogla imati velike propagandne efekte. Takav razvoj situacije je nalagao da se Drugi bataljon hitno i organizirano izvuče s položaja preko rijeke Bednje, bliže glavnini brigade, koja se već bila grupisala na prostoru sela Skarnik—Kalnička Kapela. Međutim, za takav manevar bataljon nije bio sasvim ni organizaciono ni politički pripremljen. Već to što je morao napustiti položaj pod pritiskom jakih snaga, nakon čega je bio gonjen snažnom vatrom u leđa, nagrizalo je moral njegovih boraca. Do kulminacije

je došlo kada su se borci dohvatili rijeke Bednje. Umjesto da teče organizirano, pod zaštitom vlastite vatre, prelazak preko Bednje pretvorio se u paničan bijeg. Prva žrtva te sulude trke bila je četa Franje Požgaja. Borci kao da su odjednom otupjeli na opasnost. Pod kišom metaka i granata jurnuli su preko čistine u nabujalu rijeku. Sedmorica boraca, zajedno s komandrom Požgajem, životom su platili nespособnost da savladaju strah, a dvanaestorica su izvučena preko Bednje s teškim ranama. Jedanaest ih je nestalo, a dvojica su se utopila. Četa je prosto izgorjela. Da je komandir ostao živ, morao bi odgovarati za neuspjeh. Ovako se zla sudbina pobrinula za kaznu. To je bila teška, životom plaćena pouka i upozorenje rukovodiocima brigade da se i u najtežim situacijama mora održati borbeni moral i na svaki način presjeći panika kada ona počinje razorno da djeluje.

To je bila velika pouka štabu bataljona: i njegovu komandantu Ferdi Klasiću, i komesaru Mati Beničkom, a pogotovu partijskom sekretaru Petru Sišaku, u čijim je rukama bila sudbina bataljona. Komandiri Druge i Treće čete Rudolf Hanžek i Josip Šoštarić uspjeli su da održe sve konce u svojim rukama. Šoštarić je izvukao četu preko Bednje bez većih gubitaka.

Opća bi situacija, svakako, bila znatno lakša da je Četvrti bataljon, koji je za to vrijeme bio na desnoj obali Bednje, vatrom prihvatio Drugi bataljon u trenucima kada je prelazio rijeku pod izuzetno teškim uvjetima. On to nije učinio. Time nije ispunio osnovnu ratničku dužnost. Zašto?

To pitanje mu je postavio i štab brigade, ocijenivši to kao neodgovornost teže vrste, kao nedostatak borbene etike koja se gaji u brigadama NOVJ.

Brigada se, napokon, okupila na desnoj obali Bednje, izvukavši se iz okruženja koje joj je zaprijetilo,

te osigurala sebi slobodan prostor za manevar, za dejstvo na različne načine: ili da se neometano povuče u Kalničko gorje, ili da se ustremi na jednu od ustaških kolona.

Još jedan neprijatelj je pokušaj da zada odlučujuć udarac brigadi je propao. Za štab brigade i štabove bataljona bilo je to još jedno iskustvo više, koje je valjalo temeljno raščlaniti kako bi se poboljšao sistem komandovanja jedinicama u borbi, kako bi se još bolje organiziralo sudejstvo i održala borbena inicijativa u rukama i u najtežim uvjetima.

Na razmišljanje o svemu tome podsticala je i konačna listopadna bilanca. Brigada je u tom mjesecu ubila 105 neprijateljevih vojnika i 56 ranila. Ali je i sama izgubila 85 boraca, od kojih je 16 poginulo, 49 ranjeno i sprovedeno u partizanske bolnice u Gariču, a 20 nestalo. To je bilo dva prema jedan. Na prvi pogled — rezultat pozitivan. Ipak, u partizanskoj taktici on bi morao biti povoljniji.

To je bila tema od prvorazrednog značaja za ratnu obuku svih rukovodilaca brigade. Brigadiri moraju biti efikasniji u borbi, moraju napadati više se koristeći iznenađenjem, moraju imati jasniju sliku o neprijateljevom radu, namjerama i naoružanju. Ne smiju ići »grlom u jagode«, ne smiju napadati iz inata, ne na svaki način — golim prsima na utvrđene zgrade i bunkere iz kojih sipaju mitraljeski rafali i ručne bombe. Valja se više služiti partizanskom taktikom i lukavstvom...

Na kraju listopada, nakon većeg broja oštih borbi, Zagorska brigada je znatno proširila svoje redove. Porasla je, bezmalo, u diviziju. Gotovo da se ostvario davnašnji san Zagoraca da imaju svoju diviziju, diviziju potomaka najvećeg zagorskog puntara Matije Gupca. Stvoreni su uvjeti da se njeni redovi šire i dalje.

Sa širenjem vlastitih redova, u istoj srazmjeri morao se, dakako, širiti i politički rad. Moralo se ponavljati ono što su stari borci bili već savladali. Opet su postale aktuelne odluke Drugog zasjedanja Avnoja i Trećeg zasjedanja Završnog. Naširoko se objašnjavalo što to znači federativno uređenje. Govorilo se mnogo o budućoj jugoslavenskoj zajednici, o republikama Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji, Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Govorilo se o tome, ali se znalo da još treba voditi upornu borbu za to da se monarhija i formalno ukine. Razgovaralo se o sporazumu Tito—Šubašić, ali svi su borci u taj sporazum gledali kao na potez kojim će se one političke snage što idu uz skute monarhije »prevesti žedni preko vode«.

Otuda i često ponavljana omiljena šaljiva parola: »Zagorci, hoćete li republiku?« »Hoćemo!« uzvikivali su borci, smijući se u horu. »A znate li što je republika?«

To je bila parodija na račun tradicionalne privrženosti Zagoraca republikanskoj ideji. Tom šalom često se razbijala monotonija, često se ubacivala kao varnica, kao šaljiv dodatak političkom životu brigade.

Oslobođenje istočnih dijelova Jugoslavije, Makedonije, Srbije, dijelova Vojvodine, Beograda, izazvalo je češće razgovore o Jugoslaviji kao široj zajednici jugoslavenskih naroda, o priključenju Istre, Cresa, Lošinja, Zadra, Lastova matici zemlji kao tekovini oslobodilačke borbe svih naših naroda, pa se na toj osnovi u brigadi sve više razgarao i jugoslavenski patriotizam.

Kronika brigade u listopadu bila je ispunjena oštrim borbama, ali i drugim događajima značajnim za njen život. Kratko zatišje 12. listopada je iskorišteno da se na konferenciji svih političkih rukovodilaca

brigade porazgovara o najvažnijim pitanjima političkog rada s borcima. U drugom takvom zatišju, 26. listopada, na konferenciji sa svim štabovima bataljona i komandama četa raspravljalo se o taktičkim iskustvima stečenim u borbama u varaždinskom kraju, o organizacionom i moralno-političkom stanju u brigadi, o političkom i partijskom radu s borcima, o vojnoj obuci, o izgrađivanju svjesne ali gvozdene discipline, o metodu rukovođenja i komandovanja...

Iz izvještaja komesara Zapadne grupe POH Ivice Gretića od 29. listopada 1944. vidi se da su 19, 20. i 21. listopada takve konferencije održane sa svim vojnim, političkim i partijskim rukovodiocima i u Kalničkom, Zagorskom i Zagrebačkom NOP-odredu. To je bio značajan korak ka političkom i organizacionom učvršćivanju svih jedinica na području Zagorja i Kalnika, koje su djelstvovalе pod komandom štaba Zapadne grupe partizanskih odreda Hrvatske.

Aktivnost brigade je bila raznolika. Kada nije bila u rukama puška, radilo se politički i vojnostručno. A znatno je živnuo i kulturno-zabavni život. Organizirane su priredbe, usmene novine. Pojačao se agitaciono-propagandni rad: pisanje parola, lijepljenje letaka, organiziranje predavanja za narod u Varaždinskim Toplicama i drugim selima u tome kraju.

Sekretar partijske organizacije Prve zagorske brigade Boris Majer Marić je u situaciji koja je nastupila dok je brigada operirala u varaždinskom kraju našao za potrebno da temeljito ocijeni moralno-političko stanje i političku aktivnost komunista i da o tome 18. listopada izvijesti Povjereništvo CK KPH za sjevernu Hrvatsku. U tom izvještaju stoji i ovo:

»Organizacija KP još ne djeluje kao politička organizacija na preodgajanju ljudi. Zapljusnuo ju je prakticizam. Radi se šablonski. Pojedini komunisti pokušavaju da pod vidom vojničke odgovornosti zao-

biđu odgovornost pred Partijom. Ima i sektašenja. Ima partizana koji su već više od osam mjeseci u Skoju, dobro se drže u borbama, ali ih ne primamo u Partiju. Malo se teorijski radi na marksističkom obrazovanju. Malo je tih obrazovnih sastanaka. A prijeako je potrebno da se to čini, jer se komunisti moraju pripremati za preodgajanje ljudi koji masovno dolaze u brigadu. Novodošli borci su u većini i daju sada glavno obilježje brigadi. Zato je njihovo političko preodgajanje neodložno i mora se sprovoditi plan-ski. Stoga je naša glavna parola: nijedan borac ne smije biti izvan organiziranog političkog rada koji treba da pomogne novodošlim borcima da shvate suštinu i ciljeve NOB-a. Brigada ima 900 boraca, od toga 200 starih. To je ogromna rezerva za popunu Partije...«

Tako velika aktivnost u listopadu nije, naravno, mogla proći da se ne dâ potpunija slika rada novog, trećeg po redu, štaba brigade, glavnog organizatora i relazitora svih borbenih i političkih akcija. S tim u vezi u izvještaju komesara Zapadne grupe POH od 29. listopada stoje, između ostalog, karakteristične pojedinosti, dobre i loše, kojima je odslikan lik komandanta brigade Valenta Đurišića, zatim političkog komesara brigade Ivice Kranželića, pomoćnika komesara brigade i sekretara partijske organizacije Borisa Majera Marića i načelnika štaba Josipa Podboja.

Ocjene su veoma stroge i kritične iako je brigada izišla iz listopada sa značajnim iskustvima, borbeno i politički snažnija nego što je ikad bila, što je bio i rezultat rada štaba brigade. No tako se i moralo postupati, jer se do uspjeha dolazilo, i moglo doći, samo oštrom samokontrolom vlastitoga rada, kritičkom procjenom svakog uspjeha i neuspjeha. Pri takvim kriterijima teško je bilo dobiti najvišu ocjenu.

TEŠKI OKRŠAJI: BELEC, REPNO, LOBOR...

Povratak u Zagorje — na Ivančicu — pod lozinkom »čistimo domovinu« • Sudejstvo Trideset drugoj diviziji prilikom likvidacije uporišta Hrašćina Trgovište • • Okršaji na saobraćajnici Varaždin—Zagreb • Brigada opet mijenja komandni vrh • Lekcija ustašama kod Beleca i Repna • Nova teška ofenziva na brigadu kod Lobora u trenucima proslave velike Oktobarske revolucije • Revolucija traje, Revoluciju treba voditi do kraja...

Gotovo cijeli listopad je prošao bez većih akcija na prostoru između Ivančice, Zagrebačke gore, Krapine i Sutle. Previše dugo. Zato su počeli pokreti glavnine Desetog korpusa prema Zagorju.

Trideset druga divizija je težište aktivnosti prenijela iz Bilogore preko Kalnika ka Prigorju i Zagorju. To čini i Prva zagorska brigada. Tridesetog listopada, noću, obje jedinice izlaze na saobraćajnicu Zagreb—Varaždin. Prva zagorska brigada je toga dana vodila borbu na položajima kod Male i Velike Pake, na dionici između Novog Marofa i Huma, na prostoru Gorjanske šume.

Oko 300 ustaša naišlo je na Drugi bataljon, koji je bio u zasjedi na obje ceste što vode od Novog Marofa na jug preko Kalničkog gorja ka Humu i Sudovcu. Prvom saobraćajnicom naišla je kolona od oko 120 ustaša, a drugom isto toliko.

»Dočekali smo ih na cijev, onda raspalili svom snagom«, izvijestio je komandant Drugog bataljona Ferdo Klasić Ferek.

Taj prvi vatreni udar iz zasjede dao je dobre rezultate. Oko 56 ustaša ostalo je na ledini; među njima 18 zauvijek.

Premda desetkovan, neprijatelj je nastavio da nasrće kao ranjena zvijer. To je bio i jedini izlaz iz situacije u kojoj se našao. U jednom trenutku ustaše su se ustremile na vod Stjepana Pažira. Prijetila je opasnost da ga prosto pregaze i samelju. Tada je vod pokušao i nemoguće: protunapad na ustašku rulju. I u tom naletu je poginuo vodnik Pažir. Pali su i vodnik Zvonko Bačanek, desetar Stjepan Mohač. Sjećajući se toga događaja, borac Franjo Herceg je napisao:

»Zvonko je raspoređivao borce svog voda po položaju. Bio je čas na jednom, čas na drugom dijelu položaja, kao da se nije osvrtao na ustaške mitraljeske rafale. U jednom trenutku kada su se ustaše sasvim približile, poskočio je iz zaklona i, onako stojeći, raspalio po ustaškom stroju.

— Legni, Zvonko, ubiće te! — viknuo sam mu.

Ali bilo je prekasno. Zvonko se zateturao stegnuвши ruku koju je presjekao ustaški rafal. Automat mu je pao iz ruku. On je još koji trenutak stajao, podižući se na prstima kao da želi da bude još viši, da nadvisi Kalničko gorje. A onda je posrnuo, zaturao se i pao.

Neko od boraca iz voda je natčovječanskom snagom viknuo: „Drugovi, na juriš!..“ Svi kao jedan skočili smo i ošinuli automatima i bombama po ustaškom stroju. Ustaše su se zbunile, okrenule se i dale u bijeg«.

Dvadeset dva borca i rukovodioca, među kojima su bili i komesar brigade Ivica Kranželić, komesar

čete Josip Šošćarić i politički delegati Branko Jug i Franjo Zubak, morali su zbog zadobivenih rana da privremeno napuste borbeni stroj.

I tako je brigada opet ostala bez komandnog vrha: komandanta Valenta Đurišića, koji je teško obolio, i ranjenog komesara Ivice Kranželića. Dužnost komesara je privremeno primio Mirko Belošević, komesar Prvog udarnog bataljona.

U 13,30 sati Drugi bataljon je, uz pomoć Četvrtog, ponovo krenuo na juriš. Ustaše nisu izdržale. Dale su se u bijeg. Jedan ustaša je uhvaćen živ. Vodnik August Bujanić je oteo puškomitraljez sa 500 metaka.

Drugi bataljon je time naplatio dug za ono što se dogodilo 23. listopada na Bednji. Tom borbom je opet vraćeno samopouzdanje. Tako se još jednom potvrdilo staro partizansko pravilo: za povratak borbenog morala potrebna je pobjeda. Potrebna je kao kruh i voda.

Ali kako do pobjede doći?

To je pitanje na koje će štabovi pokušati odgovoriti još mnogo puta. Uspješno i — neuspješno.

Prva posljedica novih, sve češćih i sve oštrijih, borbi bila je — veći broj povrijeđenih, ranjenih i mrtvih. Samo u borbama oko Varaždinskih Toplica i Tonimira bilo je 37 ranjenih. A za takvu ranjeničku kolonu moralo se angažirati najmanje 300 zdravih boraca. I to nekoliko dana, računajući odlazak do partizanskih bolnica u Moslavini i povratak otud. Uz put se moralo boriti, pa se broj ranjenih povećavao. Stoga je organizaciji sanitetske službe u brigadi poklonjena najveća pažnja. U listopadu je, s tim u vezi, izvršena kadrovska popuna svih mjesta u organizaciji saniteta. Za komndira bolničke čete postavljen je jedan od iskusnijih komandira čete — Marko Pučić, a za zamjenika — Slavko Klobučić.

Za sanitetske referente u bataljonima postavljeni su Jerko Lavčević, Šefik Kapidžić, Sulejman Sušić, a za zamjenika sanitetskog referenta u Četvrtom bataljonu Pavao Miletić.

Uspostavljena je i cijela organizaciona shema od bolničara u vodovima do sanitetskog referenta u brigadi.

O tome kako su stizali ranjenici iz Zagorja, varaždinskog kraja ili Kalnika u partizanske bolnice u Gariču ili dalje, govori i sjećanje Mije Pavliše o izvršenju samo jednog takvog zadatka:

»Marš-ruta ranjeničke kolone koju sam vodio protezala se od Varaždinskih Toplica i dalje preko Kalnika i Bilogore do Podravine. Marševali smo danju i noću. Kolima s kravskom ili volovskom zapregom. Nastojali smo da idemo tako da se postupno srećemo s našim jedinicama na Kalniku, u Bilogori, da bi marševanje ranjeničke kolone bilo što sigurnije. Kada smo bili na domaku Topolovca, nadlijetala nas je ustaška 'roda'. Znao sam šta to znači, tj. da će uskoro uslijediti i napad iz zraka. Zato sam naredio: 'Što brže u selo! Razidite se po kućama, maskirajte se iza stogova slame i sijena'.

Ranjenici na štakama, međusobno se pomažući, puzali su do zaklona. Pretpostavka se obistinila. Sa zapadne strane, dužom osom Topolovca, nadletjela su tri aviona. Ocijenio sam pravac lijeta. U istom trenutku primijetio sam kako lete bombe. Prva pade iza kuće u kojoj sam ja stajao, druga pade na krov, treća — ispred kuće. Odmah nakon toga počelo je mitraljiranje. Ali nijedan od ranjenika nije stradao. Ubrzo smo zamijenili zaprege: zagorsku kravsko-volovsku zapregu zamijenili smo konjskom u Bilogori. Tada kao da je ranjenička kolona dobila krila«.

Drugog studenog poslije podne Trideset druga zagorska divizija i Prva zagorska brigada krenule

su na širokoj fronti preko saobraćajnice Zagreb—Varaždin. Kretanje je obavljeno pod lozinkom »Čistimo domovinu!« Prvi cilj njihova udara bio je neprijateljski garnizon Hrašćina Trgovište, u kom se, prema obavještajnim podacima, nalazilo oko 180 mornara iz Zagrebačkog mornaričkog odreda i vod ustaša.

Cilj vrlo primamljiv. Ali bila je to, ipak, rizična akcija, jer je u okolnim garnizonima bilo raspoređeno dosta ustaških snaga: u Novom Marofu oko 600 ustaša iz sastava tzv. Željezničke bojne PTS, u Donjoj Konjšćini oko 200 ustaša i domobrana, u Humu oko 400 ustaša PTS iz sastava tzv. Brzog sklopa, u Zlataru oko 600 ustaša, u Svetom Ivanu Zelini oko 500 ustaša i žandara. U svemu preko 2.500 dobro naoružanih fašista.

U tom pohodu je prvu borbu imao Četvrti bataljon Zagorske brigade, koji je bio u zasjedi kod Sv. Jelene. Osiguravao je bok cijeloj grupaciji prilikom približavanja prvom objektu napada — Hrašćini Trgovištu. Spriječavao je prodor ustaša od Novog Marofa prema Hrašćini.

Cijelu noć su borci uređivali zaklone čekajući neprijatelja koji će — dobro su to znali — sigurno doći.

Jutro 3. studenog osvanulo je u magli gustoj kao tijesto. Ni na deset koraka se nije vidjelo. To je dobrodošlo neprijatelju, koji sada može birati pravce za prodor i udar u bok. Sve je obavila nekakva zloćutna tišina. Dok je sitna kiša rosila iz magle, nigdje se ništa nije čulo. Onda odjednom, uz prasak i buku, naletješe ustaše. Bilo ih je oko dvije stotine. Borci u zaklonima dočekali su ih tako reći na nož, na kundak. A ustaše, kao da su udarile u zid i odbile se od njega, iščezoše u magli. No samo su se malo dalje

zalijepile za zemlju da bi predahnule, sredile svoje redove i opet krenule.

Ponovo nastade gušanje, obračun u magli.

I opet su ustaše morale ustuknuti.

I opet nalet iz magle, pa opet — nazad.

I tako u valovima. Tek u 15 sati borci najmlađeg bataljona mogli su predahnuti jer neprijatelj je, najposlije, odustao od namjere da se probija prema Hrašćini.

Dok se Četvrti bataljon rvaao s ustašama na položajima kod Sv. Jelene. Udarni bataljon je čekao u zasjedi na položajima kod Kršćenovca, Treći u šumi Cerje, a Drugi bataljon je bio spreman u rezervi u Gornjakima. Jedinice Trideset druge divizije su izolirale Hrašćinu Trgovišće, a zatim i napale neprijateljsko uporište. Likvidaciju je izvršio Treći bataljon brigade »Braće Radić« u suradnji s četom jurišnih pionira divizije. Već u prvom naletu »radići« su zauzeli prvi red bunkera i rovova u vanjskoj obrani naselja, a zatim su nagonili neprijatelja u samo uporište. Jurišni pioniri su brzo likvidirali bunkere na koti 351 i 251, a potom i minirali utvrđene zgrade u središtu grada iz kojih su Pavelićevi mornari pružali otpor.

U 6,30 sati otpor je bio slomljen. Neprijateljevi gubici: 21 vojnik je ubijen i 146 zarobljeno; zaplijenjena je veća količina oružja i vojne opreme.

Brza i blistava pobjeda odjeknula je širom Hrvatskog zagorja. Ustaške i okupatorske snage u okolnim garnizonima, pa čak i u Zagrebu, ozbiljno su se uznemirile.

No borbu je trebalo rasplamsati na širokom prostoru. Stoga Trideset druga zagorska divizija kreće s područja Hrašćine Trgovišta na jugoistok, u Prigorje. Njeni novi ciljevi su: udar na garnizon u Donjoj Zelini (prvi napad 8, a drugi 17. studenog) i diverzije na željezničkoj pruzi Zagreb—Križevci—dionica Sesvete—Dugo Selo—Božjakovina—Gradec.

Prva zagorska brigada je krenula u sasvim suprotnom smjeru — na sjeverozapad, da obiđe mnogobrojna sela na južnim kosama Ivančice.

Ali operativni manevri Zagorske brigade i Trideset druge divizije u neposrednom zaleđu Zagreba bili su za neprijatelja vrlo opasni, jer su partizanske snage time presjekle slobodnu cirkulaciju saobraćaja auto-putom Zagreb—Varaždin, Zagreb—Križevci—Koprivnica i Križevci—Bjelovar. Zbog toga neprijatelj odmah kreće u akciju i poduzima ofenzivne operacije protiv Trideset druge divizije u Prigorju i protiv Zagorske brigade na južnim kosama Ivančice. No ti će protunapadi, kao i mnogi drugi ranije, završiti neuspješno.

U potjeru za Prvom zagorskom brigadom krenula je najprije posadna bojna iz Zlatara. Htjela je da najprije opkoli brigadu, a zatim da je i uništi. Ali već na prvom koraku ispriječio se problem kako ostvariti tako ambiciozni cilj. Jer s obzirom na raspored Zagorske brigade, očividno su bile potrebne mnogo veće snage da bi se mogla obrazovati takva kliješta iz kojih za nju ne bi bilo izlaska.

A Zagorska brigada je upravo zauzela »rastresit« poredak da bi mogla ostvariti svoj prvi cilj: kontrolu terena, političko-propagandi rad, podršku organima narodne vlasti, mobilizaciju novih boraca. I da u isto vrijeme ne bude meta većih i jačih neprijateljskih snaga. U zaleđu brigade je greben šumovite Ivančice, koji joj omogućava oslonac, a i manevar u prostoru, raznovrsne borbene aktivnosti, dejstva iz zasjede, obranu, zadavanje iznenadnih udaraca napadaču i izmicanje ispod njegovih udaraca...

Prvi udarni bataljon se dobro ukopao na položajima kod Beleca: Prva četa kod crkve, a Druga na belečkom groblju. U takvom rasporedu je i sačekao kolonu zlatarskih ustaša koja je nailazila putem od Gornje Batine.

Kada se kolona već sasvim približila položajima kod crkve, na branioca se srušio val artiljerijskih i minobacačkih granata. Ali čete su ćutale. Borci su održali hladnokrvnost. Čekali su da ustaše dođu na sasvim blisko odstojanje. I kada su se napadači približili na tridesetak koraka, dočekaio ih je jedinstven plotun. Grunuše i granate bataljonskog minobacača.

Ustaški stroj se pokoleba, a onda svi zalegoše. Ni naprijed ni natrag. Pokušavaju da se prebace udesno, prema Drugoj četi Ivana Princa, na groblju. Možda će tamo biti »mekše«. Ali su tim manevrom otkrili svoj bok Prvoj četi, na položajima kod crkve. Bila je to dobra prilika za njene puškomitraljeze. Štab udarnog je to odmah uočio, a uočili su i drugovi iz Prve čete: komandir Rudolf Belošević, komesar Vinko Lugarić. I četa se u trenu podigla i sjurila u bok ustaške kolone. Ustaše su se uskomešale. Jedni su zalegli, drugi se dali u bijeg, pa su, na kraju, povukli i one koji su namjeravali da se odupru. Na poprištu borbe ostalo je 8 mrtvih.

U izvještaju koji su komandant i komesar Prvog udarnog bataljona Stjepan Krkač i Mirko Belošević uputili 5. studenog 1944. štabu Prve zagorske brigade, na kraju stoji: »U ovoj borbi borci i rukovodioci su se pokazali neustrašivim, izdržljivim i nepopustljivim...«

Gotovo ista slika ponovila se i pred položajima Četvrtog bataljona kod sela Repna 5. studenog.

Dolazeći iz Zlatara, druga ustaška kolona je u 10 sati podišla položajima Druge čete. Ustaše su prilazile polako, krajnje oprezno, osmatrajući. Očito su nastojale da izazovu i uznemire partizane kako bi se otkrili prije vremena.

Ali: »Cekaj na moj signal« — to je bila lozinka komandira Druge čete. A to je značilo da svaki metak mora biti pogodak.

I kada se već čuo dah napadača, komandir je uzviknuo: »Pali!«, štekćući resko svojim automatom.

Ustaše, koje su prosto nasrnule na rovove, naletjele su na gust plotun. Pokolebaše se. Pa ponovo juriš. Pa opet — stop!

— Hoćete li još? — povikaše borci. — Dodite, hajde, što čekate!..

Uto se na položaj čete sručio snop artiljerijske i minobacačke vatre. I odmah nakon toga opet juriš napadača.

Oko 14 sati ustaše su shvatile da im je svaki trud uzaludan, pa su se povukle prema selu Gornjoj Batini.

Sedmog studenog Prva zagorska brigada je zaposljala nove položaje kod Lobora, Loborskog završja i u šumi zvanoj Črne Mlake. Bila je prožeta prazničkim raspoloženjem. Tu je proslavila godišnjicu velike oktobarske revolucije. Sve misli Zagoraca su tog prohladnog i maglovitog dana bile okrenute Crvenoj armiji, čije su jedinice umarširale duboko u mađarsku teritoriju, izbile na Dravu i uspostavile dodir s jedinicama Šestog slavonskog i Desetog korpusa.

No to prazničko raspoloženje, ta opuštenost, umalo da su se teško osvetili brigadi. Budnost je popustila i neprijatelj je uspio da daleko »dogura« sa svojim najnovijim planom o uništenju brigade na širem području Lobora. Opet je kovao обруč u kom je trebalo brigadu rascijepiti i smrviti. Važna karika u toj ideji bila je jedna opasna taktička varka — tajno posjedanje nadvišavajućih taktičkih visova na gredi Ivančice, neposredno iza leđa brigade, čime će je napadač prije koncentričnog udara lišiti prirodnog oslonca i presjeći joj odstupnicu.

I doista, kada je neprijatelj to ostvario, položaji brigade više nisu imali onu taktičku vrijednost kao

nekad, dok je zaleđe bilo sigurno, oslonjeno na gredu šumovite Ivančice.

Ustaše su odlučile da dobro iskoriste tu taktičku prednost. Osmog studenog silovito su udarile u bok i pozadinu brigade. Međutim, štab je dobro naučio kako se izlazi iz zamke. Prvi ključ za to je — aktivnost. Prvi udarni bataljon je hitno skinut s položaja i upućen da otkloni opasnost koja je zaprijetila brigadi s leđa, od Črnih Mlaka, gdje je došlo do oštre borbe koju je prihvatio vod što je kontrolirao pozadinu brigade.

»Bili su to teški trenuci za brigadu«, sjeća se komandant Udarnog Stjepan Krkač. »Hitao sam s kuririma prema šumi u kojoj je — iza leđa brigade — došlo do teških okršaja. Za nama je trčao komesar čete Antun Zidanić. Odjednom iza stabla izleti pred mene, oči u oči, šest-sedam ustaša s uperenim puškama. Dospio sam samo da jednom okinem iz pištolja. Ščepaše me. Bio sam nemoćan, ali svjestan svega što me čeka ako me živa uhvate. Zato sam viknuo: 'Zidaniću, pucaj! Što oklijevaš!?'

I on je povukao obaraču. Rafal je opružio ustaše koje su se gušale sa mnom. Meci su izbušili i moju bluzu, ali ne i mišiće. Najednom mi se ukazala šansa. Poslužila me sreća. Išćupao sam se iz njihovih ruku i pojurio prema položajima otkuda je u trku nailazila naša četa. Zaustavio sam je. Ustaše su stigle u neposrednu blizinu i naletjele pravo na mitraljesku vatru. Pucalo se samo u živo, iz pušaka, automata, mitraljeza, bombi, čak i iz 'džombula'. Neprijatelj je napad u leđa brigade bio privremeno zaustavljen. I tada se zametnula oštra borba u susretu, u šumi, između grmlja i drveća...«

Ubrzo se pokazalo da je šuma bolji saveznik zagorskim brigadirima nego ustašama.

U isto vrijeme rasplamsala se borba na položajima kod Loborskog završja. Borci su bili najprije

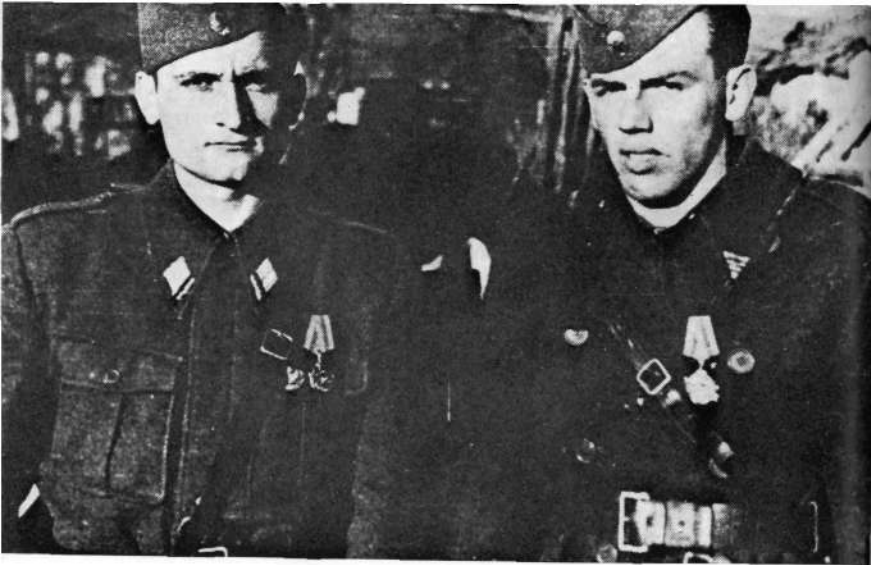

Sa narodnog zbora u Velikim Zdencima, jesen 1944.

Na Bilogori, u proljeće 1945: poslije svečane predaje odlikovanja zaslužnim borcima i rukovodiocima — defile

Mirko Belošević, komesar brigade, i Drago Birač Gavran, pomoćnik komesara i sekretar partijske organizacije brigade

Virovitica, 28. siječnja 1945. Defile Prve zagorske brigade na proslavi Desetog korpusa

pritisnuti artiljerijskom i minobacačkom vatrom, a zatim i izvrnuti udarcima jedne od tri ustaške kolone.

Brigada je morala mijenjati položaje pod velikim pritiskom s fronta i s leđa — od Črnih Mlaka. Stvorila se situacija s puno opasnosti, neizvjesnosti i rizika.

Ali izlaz je nađen, kao i uvijek ranije.

Neprijatelju je bilo izbačeno iz stroja 58 vojnika, od kojih je 31 ubijen.

I brigada je prilično visokom cijenom platila borbu tog dana. Četiri druga su poginula, a dvadesetorica su ranjena. Ranjenike je trebalo što prije spremati na sigurno mjesto, a do njega je put bio dug. Vodio je, kao i uvijek, preko Kalnika i saobraćajnice Zagreb—Križevci za Dubravu i dalje, u Moslavinu, do bolnice u Gariču.

Borba oko Lobora je imala za brigadu i posebno značenje. Rukovodioci su došli do važne spoznaje: borbeni moral se podiže teško i sporo, ali se zato može lako izgubiti ako se dopusti da neprijatelj nameće vrijeme, uvjete i način borbe, ako se dopusti da on ima inicijativu u rukama.

I još nešto: neuspješno vođena borba u kraju iz čije sredine potiče većina boraca negativno utječe na moral cijelog tog stanovništva. Jedna od posljedica je i povećan broj dezertera. I obrnuto: pobjede podižu moral, učvršćuju vjeru u uspjeh naše oslobodilačke borbe, te dolazi do priliva novih boraca.

Upravo s pomišlju na takve kriterije valjalo je razmotriti borbu kod Lobora, to prije što se samo nekoliko dana ranije, na položajima kod Beleca i Repna, brigada pokazala u sasvim drugom izdanju.

I komesari su imali prilično novog materijala za politički rad u brigadi. Na domaćoj, jugoslavenskoj, i međunarodnoj sceni nagomilalo se mnoštvo značajnih događaja. Predstojao je konačni obračun s naci-

tičkom Njemačkom i njenim slugama. A sve se to ticalo i naše kože. Mada sa zakašnjenjem, važne vijesti s tzv. diplomatskog fronta borbe za novu Jugoslaviju stizale su i u Hrvatsko zagorje, a time i u Prvu zagorsku brigadu, koja je trebala, također, da ih dobro razumije i da bude njihov tumač u narodu. Osnovne postavke sporazuma Tito—Šubašić, ostvarenog 16. lipnja na Visu, bile su objašnjene i prihvaćene. Prihvaćen je smisao i cilj Titovih razgovora u Italiji prilikom susreta sa Čerčilom, predsjednikom vlade Velike Britanije. Borci su s posebnim zadovoljstvom primili vijest o Titovom putu u Moskvu (21. rujna 1944), gdje je od sovjetske vlade primio Suvorovljev orden, te imao značajne dogovore s istaknutim ličnostima SSSR-a. Veliko zanimanje pobudilo je i saopćenje o načinu vođenja zajedničkih operacija Crvene armije i NOVJ. Vijest o izlasku Bugarske iz rata, do čega je došlo poslije revolucionarnog prevrata koji je izvela Narodnooslobodilačka fronta s Georgijem Dimitrovom na čelu, ohrabrila je sve i bila dobar znak da se bliži kraj rata. A vijest o uspješnom okončanju beogradske operacije ispunila je borce osjećanjem ponosa: »Eto, više nismo šumari. Imamo i svoj glavni grad«. Dakako, uveliko se raspravljalo o tome kada ćemo i kako u Zagreb. Ta je želja bila velika kao život.

Ali nekoliko pitanja je kopkalo po svijesti i izazivalo nedoumice. Diplomatski manevri i otvoreni pritisci Velike Britanije da se obrazuje zajednička vlada od predstavnika NOB-a i kraljevske vlade u Londonu svjedočili su o namjernom zanemarivanju odluka donijetih na Drugom zasjedanju Avnoja. To je bila stalna tema rasprava na političkim časovima u četama. Pogotovu su nedoumice porasle nakon vijesti o drugom sporazumu Tito—Šubašić u oslobođenom Beogradu. U tom sporazumu je, između ostalog, bila i klauzula da »kralj prenese svoje prerogative na

kraljevske namjesnike dok se ne oslobodi zemlja, a poslije — kako narod odluči».

Cijelu stvar su još više zaplitale vijesti o tome da Amerikanci i dalje podržavaju četničkog komandanta Dražu Mihailovića; da se i ustaše u Zagrebu zapliću, u sprezi s Mačekom, u nekakve prevratničke pučeve sa ciljem da uspostave veze s Anglo-Amerikancima radi krojenja i prekrajanja poslijeratne Jugoslavije.

Stoga je najčešće pitanje koje su borci postavljali komesarima u te hladne dane bilo: hoće li nas »ofkarniti«? hoće li se naša oslobodilačka borba izvitoperiti?

Komesari, sekretari ćelija, pročelnici skojevskih grupa, članovi aktiva agitatora živo su politički radili među borcima da bi se potpuno shvatila snaga i sveobuhvatnost naše borbe, održala vjera u to da će Tito i njegovi suradnici, da će Komunistička partija i Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije znati da očuvaju čistotu narodnooslobodilačke borbe i njene rezultate, uvjerenje u to da naša budućnost zavisi, prije svega, od nas samih, od borbe koju vodimo i koju ćemo voditi do konačne pobjede.

Da bi komunisti i skojevci bili što pripravniji za političko rukovođenje borbom, za pobjedu partijske linije, brigadni komitet Partije, s Borisom Majerom Marićem na čelu, poduzima sasvim određene akcije. U drugoj polovici listopada i u prvoj polovici studenog su u Drugom i Četvrtom bataljonu na savjetovanjima svih komunista razmatrani opća politička situacija, organizaciono stanje u Partiji i zadaci komunista u vojsci. Na tim savjetovanjima je postavljeno 146 političkih pitanja. Održani su i sastanci s bataljonskim biroima KP i bataljonska savjetovanja Skoja. Glavna tema na teorijskim partijskim sastancima bila je »Kakav mora biti član Partije«. Na dnevnom redu su bila i pitanja s područja partijske discipline i odgovornosti. Ovo zbog toga što su se neki istaknutiji

komunisti pokazali u pojedinim težim trenucima malodušnim, te su napuštali položaj u najkritičnijoj situaciji. Bilo je i površnosti u ispunjavanju dužnosti, bilo je i pomirljivog odnosa prema opasnoj tezi koja se ogledala u postavljanju pitanja: »Hoće li vojska izdržati tolike napore?« Takva pitanja su podmuklo nagrizala borbeni moral, izazivala kolebanja. Bilo je i primjera svjesnog zataškavanja krupnijih grešaka. Zbog svega toga su poduzimane i oštre partijske i vojne mjere. Operativni oficir Udarnog bataljona je kažnjen partijskom opomenom zbog samovoljnog napuštanja položaja. Kažnjen je i sekretar biroa Drugog bataljona zbog toga što je zatajio da je izgubljen jedan puškomitraljez ...

Komunisti su sve oštrije ukazivali na primjere nediscipline u borbi. O to su se ogriješili i pojedini rukovodioci, pa je broj ranjenih bio nedopustivo velik. Šta je to i zašto je to tako? — pitali su se komunisti.

U takvoj situaciji su osnovna pitanja kojima su se bavile partijske ćelije i skojevske grupe bila: teorijski rad, podizanje partijske odgovornosti i discipline, proširenje redova Partije, briga o borcima, borba za svjesnu ali gvozdenu vojnu disciplinu, čuvanje oružja i ratne opreme. U tome svemu je organizirano i takmičenje između jedinica u Desetom korpusu.

Do konačne pobjede je bilo još daleko, pa će još biti i žestokih borbi i vraški teških situacija. Stoga je valjalo sve te zadatke dosljedno ispuniti.

S obzirom na povlačenje krupnih njemačkih snaga iz Grčke i Albanije i iz Srbije, prostora za operativni manevar i borbu u sjevernoj Hrvatskoj, a u Zagorju pogotovu, bivalo je sve manje. Svi neprijateljski garnizoni su se povećavali, sve saobraćajnice su oživjele. Za NOP u Zagorju kao da tek tada nastaju najteži dani.

U takvim uvjetima je Prva zagorska brigada napustila mnogobrojna sela na južnim padinama Ivančice i krenula starim stazama ka Bjelovaru, oko kojeg se već počela grupisati glavnina Desetog korpusa: Trideset druga i Trideset treća divizija, Istočna grupa partizanskih odreda — Moslavački i Bjelovarski NOP-odred — radi napada na dva ustaška uporišta u neposrednoj blizini toga grada: Gudovac i Korenovo.

U skladu s tim operativnim planom, Prva zagorska brigada se postepeno prebacuje na taj prostor.

BRATSTVO I JEDINSTVO KOVANO U KRVI

Ustaški kamioni u plamenu kod Pake • Marš brigade u rajon Bjelovara • Lozinka: »Tucite neprijatelja!«
• *Osveta teškog ustaškog zločina u Gudovcu 1941*
• *Bratstvo i jedinstvo u krvi iskovano*

Zagorska brigada se opet (24. studenog) našla na poznatom »partizanskom koridoru« koji spaja Ivančicu s Kalničkim gorjem na saobraćajnici Zagreb—Varaždin. Prvi i Četvrti bataljon posjeli su toga dana cestu kod sela Pake, gdje su sačekali ustaše, za koje su bili sigurni da će naići bilo od Huma ka Novom Marofu, bilo u obrnutom smjeru.

Poslije nepunog sata čekanja naišao je ustaški kamion. Desetak mitraljeskih rafala su dobro izrešetalj njegovu karoseriju. Trojica ustaša podigla su ruke uvis. Umjesto oružja i opreme, u kamionu samo — novac. Sedam miliona kuna!

Nevelik plijen. Ali ipak...

Sutradan, na istom mjestu, novi okršaj.

Neprijatelj je, zacijelo, mislio da su se Zagorci povukli poslije jučerašnje kratkotrajne borbe oko kamiona s novcem. Pa je dosta slobodno naišla njegova motorizirana kolona od 36 kamiona. Očevidno prejake snage za Treći bataljon. A da se prikupi cijela brigada, bilo je već prekasno. Zato valja učiniti ono što se može: udariti silovito i — povući se.

Treći bataljon, koji je toga dana bio u zasjedi, pustio je kolonu da se izduži ispred njegovog zasjednog stroja. I onda složno, zagorski: »Vuži!»

Četrnaest kamiona je planulo. Koliko je pri tome ubijeno fašista, nije bilo moguće prebrojati. Ali je gotovo polovica motorizirane kolone gorjela.

Sada se već ima s čime poći dalje — prema Gudovcu.

U međuvremenu je Trideset druga divizija izvela dva napada na neprijateljsku posadu u utvrđenoj Donjoj Zelini.

Neprijatelj je imao ukupno 107 mrtvih i preko 50 ranjenih.

Osamnaestog studenog je u oslobođenom Đurđevcu osnovana Prva podravska brigada »Pavlek Miškina«, koja je ušla u sastav Trideset druge divizije kao njena Treća brigada. Izvedeno je više diverzija i napada iz zasjede na neprijateljeve kolone na maršu: na pruzi Dugo Selo—Sesvete—Križevci i na cesti Božjakovina—Donja Zelina, kod Breckovljana i Štakorovca.

Sve je to izvedeno na prostoru na kom je bilo više neprijateljevih uporišta: Donja Zelina, Popovac, Dugo Selo (sa oko 1.200 Nijemaca, ustaša i domobrana), Kraljevac, Božjakovina, Brckovljan, Sveti Ivan Zelina (oko 1.000 ustaša)...

Hrvatskim zagorjem, Prigorjem i Kalnikom počele da odjekuju novi stihovi u poznatim revolucionarnim pjesmama:

*Paveliću je l' te hvata tuga
Kad ti prugu ruši Tideset i druga
Više neće vozit ti mašina
Od Zagreba pa do Varaždina...*

Neprijateljeve snage su 28. studenog poduzele napad širih razmjera, angažirajući u njemu više od 2.000 fašista. No usprkos koncentričnog napada iz nekoliko pravaca, planirano opkoljavanje divizije je

i ovaj put izostalo. Neprijatelj je izgubio oko 150 vojnika (85 mrtvih). Brigada »Braća Radić«, koja je bila uhvaćena u kliješta na prostoru Zaistovca, uspjela se vještim manevrom noću izvući iz obruča i povući prema Moslavini.

U isto vrijeme, pod zaštitom Drugog zagorskog NOP-odreda, uz uzastopne borbe, iz gornjeg Zagorja je pristizao narod koji je napustio svoje domove pred ustaškim terorom. Štab Zapadne grupe NOP-odreda, koji se bio smjestio u Preseki (Prigorje), kamo je stigla i Prva zagorska brigada poslije uspješnih okršaja na cesti Zagreb—Varaždin, kod Pake, preuzeo je brigu oko zbjeaga.

Stvorila se dramatična situacija. U punom jeku bio je napad na Trideset drugu diviziju; sve saobraćajnice pritisle su fašističke kolone. A k tome se još pojavio i zbjeg na tom prostoru. Obilne kiše su izazvale poplave, pa je i kretanje izvan putova bilo jako otežano.

Unatoč tome, Zagorska brigada se prihvatila zadatka da preuzme teret od Zagorskog odreda i zaštititi dugu i prestrašenu kolonu seljaka, čiji je jedini cilj bio da što prije stignu na oslobođeni teritorij Moslavine. Pomogla je zbjegu da savlada opasnu dionicu saobraćajnice Zagreb—Križevci, čime je bezbjedni put za Moslavinu bio otvoren.

Ponovila se slika solidarnosti partizanske vojske i naroda u najtežim uvjetima, slika kakva se vidjela i za vrijeme četvrte neprijateljske ofenzive na putevima od Bihaća prema Neretvi.

Prva zagorska brigada je ispunila i tu humanu obavezu i našla se 30. studenog u široj zoni Bjelovara, spremna da ispuni još jedan zadatak — da se obračuna s ustašama u gudovačkom garnizonu.

Zagorci su imali i poseban razlog da se za napad na ustaško uporište u Gudovcu dobro spremne. Bio

je to dug prema braći Srbima koji su baš u tom mjestu bili žrtve teškog zločina što su ga počinile ustaše 1941. godine. Mora im se naplatiti za to. Naplatiće im Zagorci. To je bratstvo i jedinstvo na djelu.

Svi su znali da to nije lak zadatak. To se najbolje vidjelo kada se analizirala vojno-politička situacija na širem području Bjelovara. U Bjelovaru je u to vrijeme bila po zlu poznata »crna legija« Rafaela Bobana; u Gudovcu 150 ustaša iz 37. ustaške bojne; u Korenovu 3. bojna 4. gorskog zdruga; u Rovišcu oko 150 ustaša iz »željezničke bojne«; u Križevcima oko 1.500 vojnika...

Opći operativni plan glavnine Desetog korpusa uoči borbi u neposrednoj blizini Bjelovara bio je: Trideset druga divizija osigurat će napad koji će na Gugovac i Korenovo izvršiti Prva zagorska brigada i Druga brigada Trideset treće divizije, sprečavajući prodor neprijateljevih snaga od Križevaca i Gradca, u koji su upravo došle neke nove ustaško-domobranske jedinice, a Trideset treća divizija osigurat će napad od intervencije ustaša iz Bjelovara.

Štab zagorske brigade, na čijem su se čelu — za tu borbu — nalazili načelnik štaba Josip Podboj i pomoćnik komesara i sekretar partijskog komiteta Boris Majer Marić, izvršio je, zajedno sa štabom Zapadne grupe NOP-odreda, obimne vojne i partijsko-političke pripreme. Napad se pripremao pod lozinkom »Tucite neprijatelja!« U naređenju za napad stoji da »napad treba izvršiti brzo i energično i koncentričnim dejstvom klinova...«

Da bi osigurali brzo prodiranje kroz Gudovac, u kome će, vjerojatno, jedan broj zgrada biti jako utvrđen, bataljoni su obrazovali bombaške udarne grupe. Prvi i Treći bataljon, koji su imali zadatak da »rasijeku« uporište dejstvujući s jedne i druge

strane duž glavnog puta i ulice ka središtu Gudovca, ojačani su i minerskim grupama s eksplozivom za rušenje prepreka i utvrđenih zgrada. Drugi i Četvrti bataljon, koji će napadati s bokova, od sjevernog i južnog dijela naselja, naoružani su »džombulima«.

Napad na Gudovac bio je glavna tema o kojoj se razgovaralo na sastancima partizanskih četa. Za tu priliku kratko su se sastale i partijske ćelije i skojevske grupe.

Tražilo se da sve poluge brigade djeluju besprijeorno. Ništa ne smije zatajiti. Riječ je ne samo o vojnom već i o političkom činu. Neka ustaše osjete kako se se bije boj za bratstvo i jedinstvo, za zajednički život u slobodnoj domovini. »Riječ je i o prestižu brigade«, govorio je sekretar komiteta Boris Majer komunistima. »Mi želimo tu borbu dobiti brzo i efektno. Ako to postignemo, ona će nas vinuti u red prvih brigada u Desetom korpusu.«

U ponoć 2. prosinca Zagorci su čvrsto stegnuli обруč oko Gudovca. Prvi udarni je jurnuo putem sa istočne strane, ubacivši jednu četu između kuća sjeverno od puta. Treći bataljon je prodirao nasuprot Prvom — putem sa zapadne strane, ubacivši, također, jednu četu kroz dvorišta sjeverno do puta. Drugi bataljon je jurišao kroz dvorišta sa sjeverne strane, a Četvrti u isto vrijeme s južne strane mjesta.

Sve neprijateljeve tačke otpora bile su odjednom pod udarcima vatre Zagoraca. Bombaške i minerske grupe rušile su zapreke koje su postavile ustaše. Borci su bili upoznati sa zločinima koje su ustaše učinile nad srpskim stanovništvom u ovom selu.

»Negdje pred svanuće moja je četa jurnula na žičanu ogradu kojom su ustaše opasale Gudovac, sjeća se Miloš Bastaja, sekretar ćelije u Drugom bataljonu. »Osvajali smo kuću po kuću, uporno prodirući prema središtu uporišta. Bilo je sve teže. Usta-

še su pucale iz utvrđenih kuća, sa krovova. Borci su skidali crijep i upadali na tavane, te se i tako obračunavali s ustaškim vatrenim gnijezdima. Prednjačio je komandir čete Ivan Brcko, koji je u jednom takvom pothvatu izgubio život. Komandu je preuzeo komesar čete Ratko Vazdar. Neke su ustaše pokušale da se spasu bijegom iz Gudovca. Bacali su puške u potok ne bi li se, u općoj gužvi, lakše provukli kroz naše strojeve. Ja sam nekom kukom izvadio iz potoka 18 pušaka. Nemajući druge mogućnosti, neke su se ustaše umiješale među mrtve, očekujući povoljan trenutak za bijeg. Jednog sam i sâm zapazio među mrtvima u nekoj grabi. Bunkereri više nisu bili bauk kao što su nekad bili. „Džombuli“ su ih rušili kada bi granata udarila u pravo mjesto. To je izazivalo kod ustaša pravu stravu. Ni njihov pokušaj protunapada uz podršku tenkova nije uspio. Dočekali su ih kod groblja naši džombulisti.«

»Borba se vodila za svaku kuću«, sjeća se Ivica Gretić, komesar Zapadne grupe POH. »Pucalo se sa prozora, krovova, sa krošnji drveća. Oko 10 sati prije podne prodrli smo do sredine sela, do općinske zgrade. Sa toga prostora je iz velikog bunkera svuda naokolo tuklo šest mitraljeza. Izvedeno je više juriša, ali uzalud. Već se počelo misliti i na povlačenje. A to bi značilo — ne izvršiti zadatak. Stoga smo Stjepan Kučiš, komandant Zapadne grupe, i ja pošli da neposredno izvidimo situaciju u središtu Gudovca, da procijenimo ima li smisla da se i dalje tučemo i gubimo dragocjene živote. Približavali smo se bunkeru kroz kuće, sve dok nismo došli u neposrednu njegovu blizinu. Popeli smo se na tavan prve kuće do samog bunkera. Odigli smo crijep da bismo bolje vidjeli bunker, njegovu stabilnost, materijal od kojeg je građen, prilaze k njemu. I došli smo do zaključka da se tu može nešto učiniti.

Odmah smo skrojili plan: svu vatru usmjeriti na otvore bunkera dok se grupa bombaša ne privuče bunkeru i ubaci bombe u nj.

I — ubrzo je sve bilo gotovo. Bunker je razoren, a zatim je osvojena i općinska zgrada. Tu smo oslobodili i petoricu zarobljenih partizanskih, terenskih političkih radnika.

Time je borba za Gudovac bila praktički završena. U brigadi je snažno poraslo borbena raspoloženje. Borci su htjeli da se odmah krene i u napad na ustaški garnizon u Bjelovaru, da se obračunaju s Bobanovim crnokošuljašima. Ali to bi u toj situaciji bila, ipak, samo avantura. Stoga nismo smjeli povlađivati takvom raspoloženju boraca.«

Rezultat borbe u Gudovcu i u Korenovu bio je porazan za neprijatelja: ubijeno je 250, a zarobljeno 260 ustaša i domobrana.

Dug je naplaćen. Naplatili su ga Zagorci za svoju braću Srbe koji su teško stradali u orgijanju ustaša prve ratne godine.

U Gudovcu je bratstvo i jedinstvo u krvi iskovan.

I Zagorska i Moslavačka brigada su uspješno izvršile svoje zadatke. To je bila zasluga njihovih boraca. Ali i zasluga jedinica koje su bile na osiguranju. Zasluga Radićeve brigade, koja je odbila neprijateljevu intervenciju od Križevaca; zasluga glavnine Trideset treće divizije koja je sigurno držala položaje prema Bjelovaru; zasluga svih brigada koje su bile na obezbjeđenju. One su opravdale povjerenje boraca koji su napadali Gudovac i Korenovo.

Veliku pobjedu Zagorske brigade u Gudovcu 2. prosinca 1944. zabilježio je i »Narodni vojnik«, list Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. U broju 14, u članku pod naslovom »Zagorci osvećuju žrtve srpskog naroda«, između ostalog piše:

»Gudovac je krvavi nož u srcu srpskog naroda. Godine 1941. ustaše su tamo u jednom danu pobile 182 Srbina.

Na Gudovac je udarila Zagorska brigada. Ona zna da bude ustaše onako kako treba. Ustaše, ograđene žicom i bunkerima, dočekali su u Gudovcu svoj posljednji dan. U četiri sata borbe nestala je satnija. U smjelom jurišu Prvi bataljon je samljeo sve u kašu. 'Podijelite si ovo bratski', govorili su borci bacajući bombe u ustaške rovove. Mnoga srpska majka rado bi sada stisnula ruku svakom sinu Zagorja. Pobjeda Zagorske brigade je još jedan prilog bratstvu srpskog i hrvatskog naroda...«

TRNOVITE PODRAVSKE RATNE STAZE

● *Žestok obračun sa njemačkom 1. kozačkom konjičkom i 1. ustaško-domobranskom divizijom* ● *Susret Zagoraca i crvenoarmejaca i njihovo bratstvo u borbi* ● *Čepelovac, Sedlarica, Turnašica, Vukosavljevica — poprišta dobro orošena zagorskom krvlju* ● *Junačka smrt komandanta Gupčeve brigade Steve Došena* ● *Ratni put junaka Ruže Kovačić i Vjere Biljanović završio se na koti 235* ● *Teška drama porodice Zorko*

Poslije Gudovca je kretanje Prve zagorske brigade usmjereno prema Bilogori i Podravini, tamo gdje udružene fašističke snage već počinju pripreme za svoju ofenzivu. Neprijateljeva je namjera da prodre duž slobodne Podravine, od Koprivnice do Virovitice i Barča, radi razdvajanja snaga NOVJ i jedinica Crvene armije i dubljeg obuhvata lijevog boka crvenoarmejaca koji su prodirali kroz Mađarsku na sjeverozapad. Ali Zagorci će prije stizanja u Podravinu sudjelovali u još nekoliko teških borbi. U prvoj, 5. prosinca kod Hagnja, učestovao je Drugi bataljon. Bio je to oštar sudar, u kome je partizanski bataljon dao priličan danak u krvi. Devet boraca je tu zauvijek završilo svoj ratni put: Dragutin Bunčić iz Žitomira, Nikolaj Borišenko iz Sovjetskog Saveza, stariji vodnik Nikola Hrvatić iz Jakupovca, Rudolf Korataj iz Hrvatske Dubice, Mirko Horvat iz Dolnje Poljane, Mato Trolić, Stjepan Zrinski iz Poljanice, Stjepan

Stanićak iz Pušće i politički delegat Vlado Glogovšek iz Zagreba.

U oštrim borbama narednih dana kod Cugovca, zatim i Velike Mućne, na spoju između sjeverozapadnih ograna Bilogore i jugoistočnih kosa Kalničkog gorja (10. i 11. prosinca) Prva zagorska brigada je priredila njemačkoj 1. kozačkoj diviziji pravo iznenađenje.

Izdajnici sovjetskog naroda napustili su svoja uporišta na liniji Dugo Selo—Vrbovec—Križevci s namjerom da se prebace u širu zonu Koprivnice kako bi se angažirali u podravskoj neprijateljskoj ofenzivi (prosinac 1944.) na virovitički mostobran. Ali Zagorci će ih prvi omesti na tom njihovom putu.

Štab brigade, na čije čelo je stao novi komandant brigade Ivica Družinec, koji je samo dan ranije stigao s oficirskog tečaja u Daruvaru, ovako je rasporedio bataljone u zasjedi za doček Čerkeza: Prvi udarni bataljon postavio se u zasjedu na položajima kod Velike Mućne i Brezovine, Treći pored puta koji vodi od željezničke stanice u Lepavini prema Maloj Branjskoj, Četvrti na lijevom krilu prema Donjerima, Drugi bataljon zadržan je u rezervi, a štab brigade se smjestio u selu Srijemu.

Oko 11 sati kolona njemačke 1. kozačke konjičke divizije se već bila izdužila isprijed zasjednih položaja Zagorske brigade za cijelih 10 kilometara. Kretali su se bez bočnog osiguranja. To je dobrodošlo štabu brigade da izabere pravi trenutak za udar. A kada je taj trenutak i došao — sve se odjednom uskomješalo. Zagorci su otvorili vatru iz neposredne blizine, iznenadno, silovito. Padali su Čerkezi, padali su konji, vozila su slijetala s ceste, sve to uz panične krike pripadnika Kubanskog, Donskog i Derskog puka i rzanje pokošenih konja. Mitraljesci zagorske brigade vodili su glavnu riječ.

Iznenadenje je bilo potpuno. Pred položajima Zagoraca ležalo je više od dvije stotine leševa, osamdesetak konja. U zapaljenoj koloni gorjelo je 36 kola, 4 kamiona...

Nakon dvosatnog okršaja neprijatelj se malo pribrao i izvršio udar u lijevi bok brigade, pri čemu je naletio na Četvrti bataljon. Brigada, koja je izdržala i odbila taj udarac, nastavila je borbu sve do 16 sati, kada je najednom nastupilo zatišje, prijeko potrebno i jednoj i drugoj strani: kozačkoj diviziji da reorganizira svoj marševski poredak i produži kretanje prema Koprivnici, a Zagorcima da predahnu i pripreme svoju taktiku za nastavak borbe.

Uz mala pomjeranja jedinica Zagorci su osvanuli na svojim starim položajima. Do novog okršaja je došlo sutradan oko 9 sati, kada su kozaci ponovo pokušali da krenu prema Koprivnici. Ali sada organiziranije i s jačim bočnim osiguranjem.

Opet je došlo do krvavog obračuna. Čerkezi su dijelom naletjeli na zasjedu Udarnog bataljona, a s glavnim snagama na zasjedu Četvrtog bataljona. Na udarce, brigada je uzvraćala još žestokim protuudarcima. Neprijatelj se, međutim, uporno borio, prodirući postepeno kroz grotlo prema Koprivnici. To je skupo platio: preko 130 vojnika i 40 konja ostalo je zauvijek na bojnom poprištu. Uništeno je 15 kola i zapaljeno 5 kamiona.

Negdje oko 16 sati, Čerkezima u pomoć stigoše ustaše iz Koprivnice. Ali sa znatno prorijeđenim redovima: bez 340 mrtvih vojnika, 124 ubijena konja, bez 45 kola i 10 kamiona ratne opreme. Tako je 1. kozačka divizija bila ozbiljno načeta prije nego što je izašla na polazne položaje za izvođenje podravske ofenzive.

Zagorci su tu borbu vodili u posebnom raspoloženju, žestoko, kao i prije nekoliko dana u Gudovcu,

sa srcem punim mržnje prema izdajnicima bratskog sovjetskog naroda, a u znaku bratske solidarnosti s borcima Crvene armije, u potvrdu proleterskog internacionalizma.

Neki drugovi su se odveć zanijali općim smislom te zasjedne dvodnevne borbe u grotlu Lepavine—Sokolovca—Male i Velike Mućne, pa su, ne štedeći se mnogo, istrčavali da bi pronašli bolju poziciju za gađanje. Brigadiri Nikola Sever iz Bistre, Rok Grgac iz ustaničkog Jakovlja, Valent Hađina iz Marije Bistrice, Mirko Štek iz Butine kod Donje Stubice, Ivan Benčić iz Tršina kod Siska, Mijo Smotara iz Marinova kod Ivanca, Ivan Klasiček, desetar iz Putkovca kod Krapine, u tu su borbu ugradili i svoj život.

Za Zagorce nema predaha. Jer u Podravini, gdje će doći do stalnog sudejstva s Trideset drugom divizijom, čekaju ih teški zadaci. Među prvima su prisilna izviđanja neprijateljevih snaga koje su već bile zauzele Novigrad, Virje i Đurđevac.

Prvi zadatak Zagorske brigade u Podravini bio je težak: upasti u Novigrad i Virje i utvrditi snagu i namjere neprijatelja. Sasvim nov zadatak, zadatak na koji Zagorci nisu navikli. I još k tome u mjestima koje nisu poznavali.

No rat je rat. Naučiće se Zagorci još mnogo čemu na poprištima borbe po Podravini, a zatim na Bilogori, a dijelom i u Slavoniji.

U teškim borbama koje ih tu očekuju vodi ih novi, četvrti po redu, štab brigade. Dužnost komandanta preuzeo je poznati zagorski partizan, dotadašnji komandant Drugog zagorskog NOP-odreda Ivica Družinec. To je iskusni borac i rukovodilac, kojeg poznaje i u čije se ratničko iskustvo osvjedočila većina boraca brigade. Nešto kasnije (10. siječnja) došao je i novi komesar brigade, Mirko Belošević. I on je poznat većini boraca, jer je zajedno s njima izrastao u

predanog borca partizana na zagorskim čukama. Dužnost pomoćnika političkog komesara preuzeo je siječnja 1945. Drago Birač Gavran, stari zagorski borac, čije su hrabrost i odanost pokretu provjerene u mnogim borbama u Zagorju, na Kalniku, Bilogori i u Slavoniji. (Dotadašnji partijski rukovodilac Boris Marić odlazi na dužnost sekretara divizijskog komiteta KPH Trideset druge divizije). Brigada je dobila i novog načelnika štaba, Veselka Velčića.

Brigadni komandni vrh čine sve sami prokušani borci. Takva nova postava na čelu brigade svima je ulivala povjerenje. Jer efikasnost komandovanja je i bila prijeko potrebna baš sada, kada brigada ulazi u nove teške dane na svom ratnom putu, na kojem će iznova biti stavljene na kušnju sve njene moralne i borbene vrijednosti.

Prvi na udaru Zagorske brigade, 15. prosinca, bio je neprijatelj u Novigradu, u kom se nalazilo oko 800 Čerkeza, ustaša i Nijemaca. Zagorci su krenuli od Sv. Tri Kralja. Ali još se nisu bili ni pravo otisnuli sa svojih polaznih položaja, a već su morali da korigiraju plan. Čerkezi su ih preduhitrili. Napad na već pripremljeni protunapad!

I kako u takvim prilikama obično biva, došlo je do kolebanja. Drugi bataljon je odmah odustao od napada. To je pokolebalo i druge, pa su svi ustuknuli u šumu Markovicu. Tu je štab brigade pokušao da sredi redove, da kritički razmotri ono što se prije podne zbilo tako brzo i iznenadno.

Tu je skrojen i novi plan. U 5 sati po podne brigada je ponovo krenula u napad, ali i ovaj put neuspješno. Obrambeni neprijateljevi položaji bili su suviše tvrd orah za Zagorce. To je nepovoljno utjecalo na samopouzdanje boraca.

Ali odustajanja nema. Odmah s večera 16. prosinca Zagorci opet krenuše širokim frontom. Treći i

Četvrti bataljon su napali neprijateljeve snage u Virju, a Prvi udarni (bez jedne čete) one u Novigradu.

Juriši su bili siloviti. Jedna četa Udarnog bataljona se zasjekla duboko u položaje branioca i doprla bezmalo do samog središta Novigrada. Međutim, uskoro su borci čete shvatili da je to bio upad u pravi osinjak, te su se morali brzo povući. Teško je i bilo postići nešto više protiv snaga čija je jačina u dva garnizona prelazila 3.000 vojnika. Jer to je bilo pet do šest puta više nego što iznosi efektivna snaga brigade.

Treći napad i — treće iznenađenje.

Osamnaestog prosinca brigada se sređivala na položajima kod Sv. Ane, Mičetinaca i Čepelovca. Drugi bataljon se spremio da ponovo izvrši prepad na Čerkeze u Novigradu, Virju i Đurđevcu, da ih primora da se više otkriju, pokažu koliko ih je, što namjeravaju...

U 2 sata po ponoći (19. prosinca) tri čete Drugog bataljona jurnule su u tri ustaška garnizona: Novi-grad, Virje i Đurđevac. Upale u njih, raspalile po neprijatelju i, ne rizikujući suviše, izvukle se i vratile u polazne baze.

Smjelo, odlučno i prkosno.

Ali komandir Druge čete Alojz Petrak je pri povlačenju prema Čepelovcu učinio fatalnu grešku: nije primijetio da ga u stopu slijedi neprijateljeva kolona veća od bojne, naoružana baterijom topova. Tako je neprijatelj na leđima Druge čete upao pravo u Čepelovac, u kome su se smjestili štab brigade i štab za POH, brigadna ambulanta, intendantura...

Kritični trenutak je nastao kada se kolona našla na raskrsnici kod crkve pred položajem jednog vođa iz Trećeg bataljona. Vod protiv neprijateljeve bojne!

Licem u lice. Ipak, vod nije ustuknuo. Borci su znali što bi to značilo za štab i brigadne dijelove koji su se razmjestili u selu. Vjerovali su da će im ubrzo stići pomoć. Ali u toj situaciji, u kojoj su sekunde odlučivale, ona je stizala presporo. Najprije je stigla Treća četa, zatim Prateća četa brigade, pa...

U 1 sat poslije ponoći sve je stavljeno na kocku. Nišandžija protutenkovske puške Stjepan Stefanec, iz Sv. Ivana Zeline, gađao je samo u živo. Odjednom zaljuljalo mu se tlo pod nogama, »Gađaj dalje!« viknuo je Sjepan bolno drugu Ljudevitu Dunaju.

Samo što je Ljudevit stavio protivtenkovsku pušku o zgib ramena, mišići su mu bili presječeni. Krajičkom svijesti, skupivši preostalu snagu, jedva je izustio: »Pozdravite moje u Brezovici...«

Priskočio je stariji vodnik Dragutin Valjak iz Javorja, kraj Zagreba. Ali Dunajeva poruka se zaledila u njegovoj svijesti. Posljednje njegove riječi bile su: »Pozdravi mi moje u Javorju«. Ali ni ta poruka nije prenijeta dalje jer su suborci ginuli: Franjo Kokot iz Ptuja, Bolta Grošević iz Sv. Ivana Žabno...

Poruke izlučene iz samrtničkog hropca putovale su između pokoenih boraca i eksplozija. Ali borci nisu popuštali. Jer to je bila borba za spas njihovih drugova u selu. Međutim, Čerkezi su jurnuli preko živog partizanskog stroja i začas se našli kod škole i kuće u kojima su bile smještene pristapske jedinice. Ambulanta Trećeg bataljona se našla u središtu neprijateljevog udara. Sanitetski referent Sulejman Sušić je sa svojih osam bolničara pokušao organizirati otpor. Ali je ta grupica prosto nestala u valu neprijateljeva udara. Tada su Čerkezi u jednom naletu zaplijenili jedna kola municije i izvjesnu količinu vojne opreme.

No kako nije znao što ga čeka u mračnim čepelovačkim sokacima, punim neizvjesnosti, neprija-

telj je, poput iznenadne bujice, protutnjao naseljem i nestao u mraku negdje prema Budrovcu.

Trećem bataljonu, koji se tek tada sredio i bio spreman za juriš, ali sada već za juriš u prazno, nije preostalo drugo nego da krene u potjeru. Uslijedila je neobična trka za neprijateljem najprije do Gradine, zatim do Zida, Budrovca, a odatle prema Sirovoj Kataleni, pa prema Suhoj Kataleni. Najzad su čete Trećeg bataljona stigle neprijateljev noćni »trup« čak kod Prugovca. Staza koju su one maratonski prešle bila je duga preko 25 kilometara.

Sa suprotne strane, od željezničke stanice u Kloštru, nailazila je Gupčeva brigada.

I tako: »gupci« s čela, a Zagorci s leđa. Neprijatelj u procijepu.

Obračun je bio oštar, ali nije izveden do kraja. Neprijatelju je pošlo za rukom da se izvuče i izgubi u šumi Sječa.

Tada je odnekud pukla vijest koja je sasvim stegnula srce: komandant Gupčeve brigade, omiljeni borac, major Stevo Došen je smrtno ranjen.

Sve to je teško pritislo savjest boraca i Zagorske brigade, na kojima je stajalo da poprave grešku počinjenu te noći u Čepelovcu. Da je bilo više budnosti i odgovornosti, sve bi se, možda, drukčije završilo.

Zbog toga je štab brigade poduzeo korak kojim se u partizanskim jedinicama pribjegavalo samo u izuzetnim slučajevima. Komandiri četa koji su u noćnoj borbi u Čepelovcu bili nebudni, neoprezni, neodlučni i nepreduzimljivi preko svake mjere, smijenjeni su s dužnosti i postavljeni za borce ili su kažnjeni ukorom.

Greške u Čepelovcu bile su odveć velike da bi se mogle sanirati samo političkim ubjeđivanjem. Stoga su disciplinske kazne bile neizbježne.

Prva kozačka divizija ustremila se dolinom Drave prema Pitomači i Virovitici ne bi li što dublje ušla u bok snaga Crvene armije koje su prodirale kroz Mađarsku. Na put su joj stale Trideset druga divizija i štab Zapadne grupe POH sa Prvom zagorskom brigadom.

I dok su se brigade Trideset druge divizije — »Braća Radić«, »Matija Gubec« i »Pavlek Miškina« — obračunavale s Čerkezima na prostoru Kloštra, Dinjevca i Pitomače, Prva zagorska brigada je vodila borbu na položajima kod Kozarca sa dijelovima 1. ustaško-domobranske divizije koji su upali u Podravinu da bi pomogli 1. kozačkoj diviziji. Pavelićeva divizija nije mogla proći. No kada je pala Pitomača i Mala i Velika Trešnjevica, i Zagorci su se morali povući na nove položaje, kod Sedlarice i Turnašice, gdje se ukopala i brigada »Pavlek Miškina«. Ono što će Zagorci pokazati 28. i 29. prosinca na tim položajima, biće nova potvrda na teškom putu da se osvoji naziv — udarna.

U 10 sati prije podne udarila su na Zagorce, na položajima kod Sedlarice, dva čerkeska puka u sudejstvu s ustašama. Zamentula se borba u kojoj su položaji stalno prelazili iz ruku u ruke. Dva dana bez predaha. A onda je brigadi ponestalo municije. I morala je odstupiti na nove položaje. Tu su pali: desetar Stjepan Žujanić iz Zagorskog Sela kod Klanjca, Milan Grosenić iz Gornjeg Orašja, Franjo Cerovec iz Jertovca kod Sv. Ivana Zeline, Đuro Valjak iz Budinščine, Mijo Tisaj iz Crkovljana kod Preloga, Janko Leljak iz Rovninskog kod Đurmanca i Stjepan Zorko, komesar čete, rodom iz Jakovlja, tog ustaničkog gnijezda na sjevernim padinama Zagrebačke gore.

Niko nije mogao naslutiti, gledajući samrtničke grčeve komesara Stjepana, da je time otpočela prava

životna drama šire porodice Zorko iz Jakovlja. Već sutradan u praskozorje, pretposljednog dana 1944. godine, upalo je u to ustaničko selo više od 2.000 ustaša, koje su odmah raspalile krvavi osvetnički pir. Tri stotine domova buknuo je za tren u plamenu. Iz plamena i dima ustaše su potjerale mnogobrojna stada jakovljanskih volova i krava, a žitelje, mahom djecu, žene i starce, sabile u gomile nemilosrdno ih tukući. I onda je počelo istrebljenje. Trideset i jedan Jakovljanac je presječen rafalom, proboden bajonetom, bačen u vatru ili obješen.

Evo žrtava tog krvavog pira:

Ivan Petra Zorko, dvadeset petogodišnji mladić, bačen živ u vatru; Ana Vjekoslava Zorko — ubijena; Katica Mije Zorko, petnaestogodišnja djevojčica, izrešetana je rafalima; Katica Vjekoslava Zorko izgorjela je u vatri svog doma; Lovro Ivana Zorko je obješen u voćnjaku; Marica Mate Zorko bačena u vatru; Stjepan Mije Zorko, sedamnaestogodišnjak, izrešetana je rafalima; Stjepan Vjekoslava Zorko, petogodišnji dječak, bačen je živ u vatru; Terezija Zorko, šezdeset petogodišnja starica, presječena je rafalom; Vjekoslav Ivana Zorko je obješen pred očima prestravljenih sugrađana; Zorka Vjekoslava Zorko i Zvonko Zorko, starac, ubijeni su.

Njima se pridružio i Ivan Jurja Zorko, sedamnaestogodišnji mladić, o kome je stigla vijest da je poginuo kao borac brigade »Braća Radić«.

Petnaest Jakovljana iz iste krvne loze ugradilo je život za slobodu nove Jugoslavije i nove Hrvatske.

U krvavom piru nestala je i druga porodica, izrasla iz krvne loze Cipek. Pretposljednji dan 1944. godine nisu preživjeli: Ana, Barica, Janko, Josip, Katica i Stjepan Cipek.

To je bila teška osveta ustaša zbog opredjeljenja Jakovljana za revoluciju. Jer Jakovlje nije priznalo

ustašku vlast od prvog dana njenog postojanja. Ono je imalo svoju, narodnu vlast, svoj općinski NOO još 1943. godine.

Organizacioni rad je u Jakovlju preduzeo već 1941. istaknuti revolucioner Ivan Krkač uz najprisniju suradnju Martina Brcka Starog. Tako su bili postavljeni temelji NOP-a. Uskoro je osnovana i partijska ćelija s Vidom Fijanom na čelu. Formirana je, također, prva grupa boraca, koja 1943. odlazi u Trinaestu proletersku brigadu »Rade Končar« i bori se na Žumberku. Udarne omladinske grupe, s Ivanom Poturicom na čelu, izvela je čitav niz akcija, a zatim ušla u sastav Zagrebačkog NOP-odreda. Formiran je i Omladinski bataljon Zapadne grupe POH, čije su jezgro činili omladinci iz Jakovlja; taj bataljon je ubrzo oglasio svoje postojanje time što je uništio pun kamion ustaša u neposrednoj blizini Podsuseda.

Nije to bila prva kaznena ekspedicija ustaša u Jakovlju. Upadali su oni u ovo ustaničko selo više puta. U jednoj raciji u studenom 1943. ubili su šestoricu Jakovljanaca: Valentina i Pavla Soveničkog, Franju Đundeka, Stjepana Bužinca, Franju Poturicu i Ivana Vodopiju. Mjesec dana kasnije, na staru godinu 1943, ustaše su upale u Jakovlje i uhapsile 46 žitelja.

Ali borbenost Jakovljanaca nikad nije bila slomljena. Oni su nastavili da se bore. I u toj borbi, borbi za slobodu, dali sedamdeset šest života.

Sličan krvavi pir priredile su ustaše i u zagorskom selu Cerju 1. prosinca 1943. godine. Selo je gorjelo. Nesretni žitelji su, tjerani ustaškim rafalima, bježali između domova pretvorenih u buktinje. Bježali, padali, dizali se pokušavajući da nađu izlaz i spas. U tom kaosu, između zgarišta, nestala je bezmalo cijela porodica krvno vezana za ime Bosak. Ukupno njih dvadeset i četiri...

Ali Čerkezi i ustaše će opet osjetiti pest Zagoraca, i to u trenucima kada to za njih bude najteže. A to će biti onda kada izbiju na sam domak svog glavnog cilja — na prilaze Virovitici, do koje su se uzastopnim četvorodnevnim napadima ipak probili. Preostalo im je još samo 5—6 kilometara da presijeku liniju Virovitica—Barč. To im, međutim, nije pošlo za rukom, jer su Trideset druga i Trideset treća divizija i Prva zagorska brigada krenule sa sjevernih kosa Bilogore u odlučan napad u njihov desni bok i pozadinu. Na čelu najdubljeg obuhvata nalazila se Zagorska brigada. Parola vodilja je bila: »Tući bandu! Za ono u Hagnju i u Čepelovcu, za zločin u Jakovlju i Cerju, za smrt heroja komandanta Stjepana Došena, za...«

Na samu Novu godinu 1945. Zagorci su posjeli kose oko Vukosavljevice. Na udaru su bile dvije satnije ustaša iz Paveličeve divizije. Drugi bataljon je krenuo u juriš sa Kekove kote (242), Treći bataljon sa brda Radetića (trig. 238), a Četvrti bataljon juriš na najtvrdje položaje na koti 235 iznad Vukosavljevice.

Napadi su siloviti, odlučni. Osobito je uporan Četvrti bataljon Josipa Murića. Moral je visok. Svi hoće što prije da se sjure u Vukosavljevicu. Zato se ne štede. Neprijatelj, međutim, pojačava snage. Njegove odbrambene utvrđene tačke su sve tvrdje. Ali Zagorci ne popuštaju. A upornost se ovdje životima plaća.

Drugi, treći, četvrti siječnja. Tri dana naizmjeničnih juriša. Na poprištu borbe ostaju zauvijek mnogi stariji,iskusni partizani, koji su se ne jednom istakli hrabrošću: Franjo Brleg iz Jertovca, vodnik Drago Mikuljan i Mato Koštanjski iz Jakovlja, vodnik Ivan Habjan iz Vinovca kraj Zagreba, desetar Slavko Huhaja iz Sokolovca kraj Koprivnice, Franjo Rožić

iz Velikog Trgovišća i Stanko Varga iz Donje Batine, sekretar partijske ćelije iz Prvog udarnog bataljona. Trećeg siječnja poginula je i mlada Crnogorka iz Cetinja Vjera Biljanović, politički delegat i ratni dopisnik brigade. Izgorjela je u želji da napiše reportažu za brigadni bilten — pala je na domaku kote 235, pa se time pridružila mnogim znanim i neznanim pregaočima novinarske profesije koji su vršeci svoju dužnost poginuli u drugom svjetskom ratu.

A koga bi opisalo pero dopisnika brigade Vjere Biljanović u toj svojoj reportaži nikad nenapisanoj?

Možda lik Ivana Vugera iz Vugrovca, mladog sekretara partijske ćelije, koji je okupio komuniste pred juriš, upozorivši ih strogo: »Pokažite primjerom! Kota mora pasti!« Sekretar ćelije je pokazao primjer svima. Ali to je bio njegov posljednji juriš.

Možda lik i pogibiju političkog delegata Blaža Hađine, koji je odrastao na siromašnoj kori kruha na brijegima kod Donje Stubice, baš tamo gdje je slomljena vojska najvećeg zagorskog puntara Matije Gupca.

Možda lik njene šesnaestogodišnje drugarice, likom i uzrastom još djevojčice Ruže Kovačić iz Kašine, koja ipak nije zaostajala iza starijih drugova u jurišu i čiji je glasić u ratničkom horu svojim piskavim »uraaa« neobično odzvanjao i sve nadvišavao. Surova stvarnost je htjela da ustaški rafal presiječe sutradan i ovo djevojčice borca iz Kašine, također tu, nadomak kote 235, prekinuvši time i sve njene šiparačke snove.

Dvanaestoro njih je palo za slobodu Vukosavljevice, koja je 4. siječnja bila domaćin Prvoj zagorskoj brigadi. Trideset devet boraca je ranjeno. Ali je i neprijatelj skupo platio svoju upornost. Njegovi redovi su se prorijedili za 88 vojnika, što mrtvih, što izbačenih iz stroja.

Nakon Vukosavljevice Zagorci su prodrli u Turnašicu, a zatim, opet, u Sedlaricu. Dvadeset pet kilometara duboko zahvatila je Prva zagorska brigada desni bok Čerkeza, kojima nije preostalo drugo nego da se povuku ispred Virovitice iako im je bila nadohvat ruke. Okrenuli su joj leđa i — natrag prema Pitomači. Virovitički mostobran je tada bio spasen. To je pomoglo dijelovima Crvene armije koji su držali mostobran. Tako je još jednom potvrđeno bratstvo u oružju jugoslavenskih i sovjetskih drugova.

Baš tada je saopćena i radosna vijest da je formirana Treća jugoslavenska armija. Deseti korpus (»zagrebački«), koji se upravo pripremao da proslavi svoju prvu godišnjicu (19. siječnja), ulazi u njen sastav zajedno sa Šestim korpusom (»slavonskim«). Ta dva korpusa čine sada dva krupna borbena ešelon Treće armije u neprijateljevom zaleđu, u zaleđu glavnog, sremskog fronta. Da li se ikad dogodilo jednoj agresorskoj armiji da joj u njenom neposrednom zaleđu operišu dva korpusa!?

U takvoj situaciji je štabu Zapadne grupe POH naređeno da se s Prvom zagorskom brigadom vrati u svoje matično operativno područje u Zagorje, da tamo, duboko u neprijateljevoj pozadini, raspali borbu protiv ustaša i okupatora. Ali naređenje neće biti provedeno, jer je 9. siječnja došlo do obrta operativno-taktičke situacije na području Podravine i Bilogore, zbog čega je Prva zagorska brigada bila primorana da ostane tu još dugo. Ona se vratila u svoje rodno Zagorje tek u pobjednom hodu za konačno oslobođenje — u svibnju 1945.

Trideset druga divizija i Prva zagorska brigada prebacile su se iz Podravine na Bilogoru, u šire područje Bjelovara, gdje su ih čekale nove teške borbe s ustaškim snagama koje su pokušale da sruše virovitički mostobran udarom s boka preko Bilogore.

BUBANJSKE SNJEŽNE KOSE

Tronedjeljna borba na Bubnju • Zagorska brigada ispunila zadatu riječ • Dramatične noći u Velikoj Pisanici • Juriš štaba brigade • Fašističko groblje u Bjelovaru za poginule na Bubnju • U susret slavonskim brdima

Novo poprište mnogobrojnih okršaja Zagorske brigade su položaji na Bubnju (Bilogora). Zagorski borci opet krvlju ispisuju stranice ratnog dnevnika brigade, skupo plaćajući svako novo ratno iskustvo.

Čvrstina obrambenih linija na Bubnju i ostalim sjeverozapadnim kosama Bilogore omogućavala je širok manevarski prostor snagama Desetog i Šestog korpusa radi kontrole svih saobraćajnica koje vode dolinom Save i Drave prema sjeverozapadu i rokadnih saobraćajnica koje, preko Moslavine i Bilogore, povezuju glavne magistralne pravce od životnog značaja za fašističke snage na sremskoj fronti i fronti na Dravi.

To je neposredno zaleđe krupnih neprijateljevih grupacija. Ometanjem i zatvaranjem tih saobraćajnica slabi se mogućnost neprijatelju da uspješno vodi borbu, njegove snage se stalno drže u procijepu. Zato on na području Moslavine i Bilogore i izvodi obimne ofenzivne operacije, ne bi li se oslobodio pritiska s leđa.

Zbog toga je položaje na Bubnju i na Bilogori uopće trebalo držati srcem, voljom i ratničkim umi-

ječem. Tamo će Zagorska brigada, zajedno s Trideset drugom divizijom i drugim jedinicama, djelovati na nov način, žilavo, postojano, uporno. Tu će ona praktički spoznati nove pojmove iz taktike i operativne vještine: obranu kao vid borbe, obranu čvrstu, upornu, žilavu, obranu aktivnu... Spoznat će tajne u izgrađivanju poljske fortifikacije, u organiziranju sistema vatre, vještine izgrađivanja i održavanja visokog borbenog morala...

Nije to više ono partizansko »udri-pa-bježi«. To je za Zagorce nov vid borbe, čija se abeceda mora naučiti u snijegom zavijanim bubanjskim rovovima, u mnogobrojnim jurišima i protujurišima.

Ivica Družinec, komandant Prve zagorske brigade, sjeća se skoro svake pojedinosti iz tih dana:

»Već prve noći — 12. siječnja — u kojoj smo se rasporedili na bubanjskim kosama posjetio nas je general-major Vlado Matetić, komandant Desetog korpusa. Bio je sasvim određen. Rekao je lakonski: »Samo preko mrtvih vas, Zagoraca, neprijatelj smije proći preko Bubnja u Podravinu!«

Rijetko smo kada primali zadatke s takvom intonacijom. Shvatio sam odmah što to znači. Zbog toga sam i ja bio kratak: »Razumio sam, duže komandante«. I to je bilo sve.

Zadatak smo izvršili. O tome govori teška kronika dvadeset petodnevne obrambene borbe na Bubnju.

Okršaj s dijelovima 1. ustaško-domobranske i njemačke 1. kozačke konjičke divizije na Bubnju započeo je 13. siječnja i trajao sve do 9. veljače. Ali za sve to vrijeme neprijateljeve snage nisu uspjele savladati greben Bilogore i prodrijeti dolinom Drave u zonu tzv. virovitičkog mostobrana. Bujanj je za fašiste bio i ostao nesalomljiv bedem. Bujanj je za njih postao grobnica. Tačno 266 mrtvih Luburićevih

i Moškovljevih ustaša i Čerkeza izbrojano je na snježnom pokrivaču samo ispred položaja Zagorske brigade, a gotovo ih je isto toliko bilo ranjeno na prilazima koti 220 i bubanjskim sjeverozapadnim kosama.

I Zagorci su platili svoj dug u krvi. Brigada se smanjila za dvadeset trojicu. A 138 boraca je ponijelo s Bubnja teške ratne rane.

Svakog dana i noći vođene su borbe.

Počelo je 13. siječnja u podne.

Brigada se duboko ukopala u zamrznutu bilo-gorsku zemlju, spremna da dočeka ustaše ili Čerkeze. Za prvu borbu na Bubnju ona se rasporedila tako da se može odlučno braniti, ali čim se ukaže prva prilika, da može odmah preći u napad. Poredak u obliku »štita i mača«.

Treći bataljon Milivoja Kunovića, bataljon koji je imao ulogu »štita«, posjeo je jaku topografsku tačku — kotu 220 — zvanu Tri jablana. On je bio isturena predstraža ili prvi borbeni ešelon brigade; njegov je zadatak bio da primi borbu, da »ispita« neprijateljevu namjeru i snagu i stvori uvjete glavnini brigade da uzvratí udarac. Toj ideji je odgovarao raspored ostala tri bataljona: Prvi udarni Zlatka Kletuša posjeo je položaje u Zrinjskoj, Drugi bataljon Franje Hađine bio je u selu Bubnju, a Četvrti Josipa Murića, sa štabom brigade, kod groblja. Tu je bila i Prateća četa Rudolfa Meštrovića. Položaje desno držale su brigade Trideset treće divizije, a lijevo Trideset druge divizije.

Neprijateljeve snage su bile u Velikoj Pisanici, iz koje vodi put pravo na kotu 220 — na Bubanj.

Oko podne neprijateljeve snage su se približile položajima Trećeg bataljona na koti 220. Najprije su zasule položaje artiljerijskom i minobacačkom vatrom, a onda udarile silovito sa dva pravca: od Čađavca i od Velike Pisanice.

Borci Trećeg bataljona su se vješto izmakli ispred pripremljenog neprijateljevog udarca. A onda je sam napadač prosto naletio na isukani »mač« — bio je izložen složnom protunapadu svih ostalih snaga brigade.

Tada se na koti 220 zametnula krvava borba koja je trajala sve do noći. A čim je bubanjske kose obavio mrak, ukoštac s neprijateljem uhvatio se Drugi bataljon. Počelo je nadmetanje između četa — koja će biti ubojitija.

Komandir čete Mirko Ivanuš je te noći preživljavao ličnu dramu. Izgleda da je htio više nego što je mogao. U stvari, on je pokušavao da iz grudi izruči teret koji ga je pritiskao više od mjesec dana. A taj teret je bila prva vojnička kazna — skidanje s dužnosti komandira čete zbog toga što se ogriješio o partizanske ratničke norme. Povukao je četu s položaja kod Hagnja u trenutku kada je to, očividno, išlo naruku neprijatelju, i nanijelo štetu bataljonu. Dogodilo se to u času kada je preživljavao nekakvu ličnu krizu koje se nije mogao osloboditi.

Iako naredba štaba brigade o njegovom kažnjavanju nije nikad provedena u život, kazna je za njega ostala — kazna. Stoga je on gorio od želje da se pokaže u drugom svjetlu. A prilika je sada tu. Ona se ne smije propustiti, razmišlja Ivanuš.

Evo kako se bije Ivanuš i njegova četa...

— Evo vam bombe!.. Udrite, dečki!.. — vikao je jurišajući i pao smrtno ranjen.

Ležeći na snijegu, u hropcu je još procijedio kroz zube:

— Udrite!..

Borbeni stroj su, zbog rana, morali napustiti i Josip Mužek, komesar čete, i Milan Maček, komandir.

Drugi i Treći bataljon su još jednom nasrnuli na neprijatelja. I ponovo iščupali kotu 220 iz njegovih ruku.

Svoju grešku ispravlja, borbenošću i hrabrošću, i komandir Treće čete Trećeg bataljona Stjepan Štrkalj, koji je zbog neaktivnosti u kritičnom trenutku borbe u Čepelovcu bio kažnjen ukorom.

Na koti 220 Stjepan je junak čete. Ali nema sreće baš kao i komesar čete Petar Šišak i sekretar partijske ćelije Mirko Halambek. Pogodiše in neprijateljevi mitraljeski rafali. U ranjeničkoj koloni našao se i komandir Prve čete Stanko Vincelj.

Taj prvi dan borbe na Bubnju ponovo je otkrio ćudljivu prirodu čovjekovu. U jednoj borbi — kriza, nesnalaženje, gubljenje glave, u drugoj — junaštvo. Ništa toliko kao otvorena borba ne otkriva ono što čovjek jeste. I nigdje se ne može ogriješiti prema čovjeku kao u borbi. A u borbi se može pobijediti i ostati živ, ali se može i izgubiti sve. Sve zavisi od čovjeka, njegove snage i sposobnosti da spozna situaciju i djeluje u skladu s njom na najbolji mogući način.

Krvava kota 220 je, najposlije, ostala u rukama Zagoraca. Neprijatelju je ponestalo daha. To je osjetio štab brigade. Komandant Ivica Družinec nije oklijevao. Naredio je da se odmah krene za neprijateljem u Veliku Pisanicu. Vjerovalo se da će biti dovoljan samo jedan oštar nalet pa da i Pisanica padne. Međutim, umor od cjelokupne borbe i hladnoća umanjili su udarnu snagu brigade. To je pomoglo neprijatelju da se stabilizira u Velikoj Pisanici, da predahne i pripremi se za sutrašnji, novi okršaj.

Gotovo promrzli borci se vratiše u još hladnije robove na Bubnju. Uši su pekle, prsti odrvenjeli. Puškomitraljezi su već sasvim otkazali poslušnost. Sve se ledilo.

Ali ni trenutka vremena za borce da ogriju ruke.

Četvrti bataljon je odmah, iz pokreta, morao u nov obračun s neprijateljem koji se ukotvio kod

Agitprop brigade

Laminac, ožujka 1945. Prva zagorska je proglašena udarnom. Narodni heroj Petar Biškup Veno, komandant Trideset druge divizije, dijeli odlikovanja borcima Prve zagorske udarne brigade

*Berek, travnja 1945. Omladinsko takmičenje u rasklapanju
i sklapanju oružja*

*Kuhinja Prve zagorske brigade na maršu kroz Veliki Grdevac.
Bilogora 1945. godine*

crkve u središnjem dijelu Zrinjske. Bilo je 3 sata poslije ponoći 14. siječnja kada je krenuo na prvi juriš. Ali uzalud, jer neprijatelj je baš to i očekivao.

Komandiri četa Nikola Kadoić, Josip Štrbuclin, Stjepan Maršić i komandir Prateće čete Fabijan Orešić hitro su sredili redove, hrabрили, kritikovali. U drugom jurišu tražila se veća odvažnost i odlučnost, ali je i on završio kao i prvi.

Opet sređivanje. Opet kritika. I poznati korak: komunisti na okup!

Nakon toga — treći juriš.

Opet ništa.

Komandant Josip Murić je sav usplahiren. Kako to? I zašto to?

Lično je pripremao ljude za četvrti juriš. U njemu će i minobacači dati svoj udio.

Četvrti put, u 2 sata po podne, ustaše su, najzad, istjerane iz rovova. Ali baš kada ih je trebalo dotući — stop! Hitno na Bujanj! Trkom! Jer tamo se zakuhalo kao u kazanu. Jedna neprijateljeva kolona se preko Čađavca zabacila iza leđa brigade na Bujanj. Štab brigade kod groblja se odjednom našao u središtu bitke.

»Upravo sam pošao u kuću da izdiktiram zapovijest«, sjeća se komandant Ivica Družinec, »a rafal je obilježio trag na zidu. Grupa domobrana je iz magle uskakala u dvorište zgrade u kojoj je smješten štab brigade.

— Straža, kuriri, na juriš! — viknuo sam.

Komandir straže Stjepan Turčić i mitraljezac Tomo Orešan skočiše iza humke đubra i raspališe po neprijatelju. Uto se stvori spasonosan trenutak i za mene. Iskočih iz zgrade. Desno, na oko dvije stotine koraka od štaba, bila je ukopana minobacačka četa Rudolfa Meštovića.

— Tuci pred štab! — naredio sam.

Uskoro su u dvorištu odjeknule minobacačke mine. A zatim je uslijedio i juriš minobacačke čete. U borbu stupiše i svi prištapski dijelovi, sanitetski referent brigade Vatroslav Mimica, njegov zamjenik Stjepan Krušljin, vezisti predvođeni komandirrom i komesarom Dušanom Catelom i Ivanom Mrakovčićem. Domobrani su se dali u bijeg bacajući oružje i opremu. Ali tada naletješe pravo na našu zasjedu, baš na one borce pored kojih su se, koristeći se maglom, uspjeli neopaženo provući do štaba.

U dvorištu su ostali neprijateljevi leševi. Među njima i jedan domobranski satnik, jedan zastavnik i jedan podoficir.

Opasnost je otklonjena. Neprijatelj se opet povukao u Veliku Pisanicu.

Drugog dana borbe Zagorci su ostali na svome. U 20 sati pristigla je u pomoć Dvanaesta proleterska brigada, udarivši žestoko po neprijatelju u Zrinjskoj. Time je lijevi bok Zagorske brigade postao sigurniji. To je bila prilika za Zagorce da pomrse račune ustašama u Velikoj Pisanici.

Treći i Četvrti bataljon su krenuli u noćni napad. Treći sa sjeverne, a Četvrti s južne strane Velike Pisanice, mjesta izduženog preko 12 kilometara. To je bila dramatična noć rvanja sa snijegom, hladnoćom koja se uvlačila do kostiju, ali i rvanja s ustašama po kućama, dvorištima, gnojištima, oko stogova slame, po voćnjacima u kojima su stabla pucala od zime.

No Velika Pisanica je bila mnogo duža nego što je iznosila snaga boraca bataljona Milivoja Kunovića i Josipa Murića. Zato se gonjenje neprijatelja moralo prekinuti i opet se povući u ledene rovove na Bubnju.

Sjećajući se te noći, komesar Druge čete Trećeg bataljona Miloš Bastaja priča:

»Gonili smo ustaše duž Velike Pisanice. Uskakali u dvorišta, pretraživali štale. Trčao sam s grupom boraca i ne primijetivši da je glavčina brigade zastavljena. Našli smo se sami kada se ustaše vratiše. Borac Mijo Prša, rafalom pogođen u stopalo, zastenjao je od bola. Šta ću sada? Drug se mora spasiti. Skočim u dvorište i zovnem domaćina koji se sklonio u podrum.

— Drug je ranjen — kažem mu — upregni konja! Moramo ga izvući. Ustaše će ga raščerupati. Derat će mu kožu, shvataš li?!

Seljak je poslušao. Sjeli smo zajedno na saonice. I galopom glavnom ulicom. Ustaše su raspalile iz puškomitraljeza. Izrešetaše mi šinjel, naramenice. Ali, začudo, nijedan metak nije pogodio u živo: ni u mene, na u ranjenog Pršu, ni u seljaka, niti u konje«.

Treći dan okršaja na Bubnju proticao je u vrlo čudnim obrtima. Čim su se dva bataljona povukla iz Velike Pisanice, neprijatelj je poduzeo napad s boka preko Zrinjske, u kojoj su bili slavonski proleter. Uspjeli su da ih za trenutak dignu s položaja. Samim tim otvorila su se neprijatelju vrata za obuhvatni napad na položaje na Bubnju s jugoistoka, preko groblja. Ali je Treći bataljon prikupio posljednju snagu i prebacio se iz zapadnog dijela Bubenja na prostor između Groblja i Šibenika.

U prvom naletu, mitraljezac Ivica Koleč je pokosio ustaškog mitraljesca i zaplijenio »šarac«. A onda je nastao bespoštedan obračun, u kome su prednjačili v. d. komandira 1. čete Josip Horvatin, mitraljezac Leonid Bralih.

Protunapadu se pridružio i Udarni bataljon Zlatka Kletuša s položaja na Bubnju. U borbu stupiše prokušani mitraljesci: Franjo Ovčariček, Milan Subotić, Drago Vuzem, Ivan Iveković, Drago Luković, Stjepan Žučko i drugi. Njihovoj složnoj vatri nepri-

jatelj nije mogao odoljeti. Rukovodioci su davali primjer, pogotovu komandir Treće čete Nikola Fus, komandir Prateće čete Drago Krizmanić, vodnik Milan Jeković i Josip Kovačić.

Neprijatelj se povukao pošto je pretrpio velike gubitke.

Time je bio završen prvi trodnevni okršaj Zagoraca i dijelova Pavelićeve 1. ustaško-domobranske divizije na Bubnju. Neprijatelj nije prošao preko grebena Bilogore.

Žilavost Zagoraca na Bubnju povoljno je utjecala i na pozicije Trideset druge divizije, ispred čijih položaja je neprijatelj ostavio oko 100 mrtvih i 168 ranjenih, ne postigavši nakakav cilj.

Tri naredna dana, 16, 17. i 18. siječnja, bilo je zatišje. Pred buru, dakako. Bataljoni su se smjenjivali na položajima.

Neprijateljska artiljerija bi s vremena na vrijeme sručila na položaje po koji tovar granata. Tako je jedna granata udarila u rov Trećeg bataljona i ubila jednog, a ranila sedam boraca. Sutradan je granata udarila usred štaba Četvrtog bataljona i ranila pomoćnika komesara bataljona i zamjenika sanitetskog referenta. Od jedne takve granate ranjen je i komandant Zapadne grupe NOP-odreda potpukovnik Stjepan Kučiš.

»Predao sam raport na položaju«, priča komandant Ivica Družinec. »Predložio sam komandantu grupe da uđe u zaklon. Ali samo što je rekao da želi ostati vani kako bi mogao bolje osmotriti položaje Zagorske brigade, tresnula je granata. Kučiš se zateturio uhvativši se za krsta.

— Dobro me udarilo — procijedio je grčesi se u bolu.

Prva pomoć je brzo stigla. Pružio ju je sanitetski referent Vatroslav Mimica, koji se našao u neposrednoj blizini.«

Jedan od zadataka na Bubnju bio je i da se prate sve promjene u neprijateljevim jedinicama — koje napadaju, koje se izvlače na odmor, popunu, koje dolaze i napadaju. Poznavanje neprijatelja je bilo od osobitog značaja za izbor taktike u nastavku borbe. Jer nije bilo isto boriti se protiv Čerkeza ili protiv Luburićevih ustaša, domobrana, gestapovskih ili njemačkih jedinica. Zbog toga su taktički postupci za hvatanje »jezika« bili osobito važni.

»Primijetili smo da se neprijatelj ponovo okuplja pred položajima Trećeg bataljona. Koji je i što smjera? — pitao sam se«, sjeća se komandant brigade Ivica Družinec. »Naredio sam Milivoju Kunoviću da čeka budno na cijev, ali da zabrani svako kretanje po položaju. A ja sam krenuo u Četvrti bataljon. Zajedno s komandantom Josipom Murićem ušli smo u jedan rov. Rekao sam:

— Tražim tri dobrovoljca za specijalni zadatak. Moramo što prije uhvatiti neprijateljskog vojnika.

Javili su se svi. Odabrao sam trojicu. Ne sjećam se njihovih imena. Ogrnuli su se u bijele plahte i zarili u snijeg rijući, poput krtice, pravo prema neprijateljevom stražaru. Privukli su mu se sasvim blizu. Kada je stražar okrenuo leđa, jedan od njih je skočio i zahvatio ga čvrsto ,mrtvačkom kragnom'. Ščepaše ga i ostali i povukoše kao džak usječenom snježnom saobraćajnicom. Brzo su stigli do štaba brigade.

— Niste izvršili zadatak — rekao sam. — Ja sam tražio ,živi jezik', živog ustašu, a ne mrtvaca! ,Mrtvačka kragna', je, naime, bila odveć čvrsta, pa ustaša nije izdržao.

Borce je ta primjedba prosto pokosila. Okrenuli su se viknuvši:

— Idemo opet!

— Ne, ne! — zabranio sam. — Pomoći će nam i ovo što imamo.«

Pomoćnik komesara čete Miloš Bastaja je imao u tim teškim danima i svoj — kako bi se to danas reklo — hobi. Sakupljao je od ubijenih ustaša, domobrana i Čerkeza lične fotografije. Bilo ih je svakojakih: portreta s ustaškom kapom, fotografija na mjestu zločina, fotografija s kamom u ruci nad žrtvom zločina, fotografija u krugu porodice, roditelja, braće, djece...

»Trideset osam takvih fotografija imao sam u lijevom gornjem džepu. Kada smo krenuli na jedan od mnogobrojnih juriša, jedan metak udario me pravo u grudi, zapravo, u džep s fotografijama. Nije ih probio. Inače bi udario pravo u srce. Da nije, eto, bilo fotografija, ostao bih zauvijek na bubanjskim kosama.«

Neprijatelja nikada ne treba čekati, osim, daka-ko, u zasjedi. Ako ga nema — treba ga potražiti, udariti ga iznenadno, ne dati mu da se odmara, da kuje planove... To je staro partizansko pravilo primijenjeno je i 19. siječnja.

Štab brigade je ostavio Udarni bataljon da stržari na Bubnju, za svaki slučaj, a on je s glavninom opet pošao da istjera neprijatelja iz Velike Pisanice.

Bilo ih je oko dvije bojne. Zalogaj prilično velik. Ali ako neprijatelj bude iznenađen, ako se zbuni, uspjeha bi moglo biti.

Zato su Drugi i Treći bataljon izveli prilično velik obilazni manevar preko Javorovca, Grobičke kose, Poloma, provukavši se šumom uz potok Bačkovicu da bi izišli na kose što se sa sjevera blago spuštaju prema središnjem dijelu Velike Pisanice, tamo gdje se i smjestila glavnina neprijateljevih snaga. Četvrti bataljon je dobio zadatak da napadne starim stazama s južne strane tog kilometrima izduženog mjesta.

Manevar zamišljen dobro — dobro je i izveden. Ali hladnoća, smrzavica, snijeg, dugi marš-manevar

iscrpli su borce, pa se brigada morala povući na svoje pripremljene položaje u rajonu Buhnja.

Četiri naredna dana opet prodoše relativno mirno, što je dobrodošlo štabu brigade da sredi jedinice. To je bila prilika i za načelnika štaba Veselka Velčića da zajedno sa suradnicima sredi taktička i operativna iskustva, ali i za sekretara brigadnog partijskog komiteta Dragu Birača Gavrana da podstakne partijske i skojevske organizacije na analizu držanja komunista — članova Partije i Skoja, a i svih boraca u borbi, te da se obnovi teorijski rad.

To je bila, također, prilika i za komesara brigade majora Mirka Beloševića i za ostali politički kadar da obavijeste i upoznaju borce s najnovijim događajima na našim i savezničkim frontovima.

Rovovima zagorskih boraca na Buhnju tekle su vijesti koje su grijale srca, otkravlјivale led, unosile toplinu u zaleđene zaklone koji su zaudarali na ljudsku krv, rane i barut. Osmi korpus NOVJ oslobodio je Knin (4. prosinca), čime je cijela Dalmacija bila slobodna. Oslobođenjem Užica (16. prosinca) jedinice NOVJ potpuno su oslobodile Srbiju. Operativni štab za Kosovo i Metohiju formirao je sedam novih brigada. Jedinice NOVJ dovršile su borbu za konačno oslobođenje Crne Gore i Sandžaka. NOVJ je razvila i svoje zrakoplovstvo. Formiran je štab grupe zrakoplovnih divizija. Pored dvije eskadrile NOVJ, formirane su i dvije zrakoplovne divizije: Četrdeset druga jurišna i Jedanaesta lovačka zrakoplovna divizija. NOVJ ima već 57 pješadijskih divizija i formirala je armije. Ima Ratnu mornaricu. Crvena armija lomi sve fašističke prepreke i nezadrživo napreduje na zapad. Poslije oslobođenja Budimpešte, 2. i 3. ukrajinski front izbili su na liniju Barč—Blatno jezero—Estergon—Košice. Posljednji Hitlerov očajnički pokušaj u ardenskoj ofenzivi završio je krahom...

Značajno tkivo za politički rad dala je i sama brigada, koja se uspješno borila. Nije to bila borba kao ona na ograncima Ivančice i Macelja: udar i onda povlačenje. Na Bubnju su glavne vrijednosti bile upornost, žilavost, obrana uz česta aktivna dejstva, ispade, prepade.

Zagorci su se brzo privikli i usvojili takav način vođenja borbe. Izdržali su najteže udarce i uzvraćali ih punom mjerom. Ustrajali su u najtežoj hladnoći, u snijegu. Stoički su podnijeli česte artiljerijske napade.

Zagorska brigada je sredinom siječnja imala 145 članova Partije, 25 kandidata i približno isto toliko skojevaca. Ali — svega 9 boraca bili su članovi Partije. Kako je to moguće? Nije li riječ o sektašenju? Zar nisu borbe kod Gornjeg Jesenja, kod Varaždinskih Toplica, na Tonimiru, kod Lepavine, u Podravini, na Bubnju bile dovoljna provjera na kojoj se vidjelo koji je borac sazreo da postane komunist, a tko nije?

Sekretar brigadnog komiteta Drago Birač Gavran pozvao je članove Komunističke partije da popunjavaju i proširuju svoje redove novim snagama, da učine brigadu komunističkom brigadom. To što je u njenim redovima bilo dosta mladih boraca nije bio razlog za oklijevanje ili za sektaštvo, već za pojačan ideološko-politički rad sa svima, za usmjeren rad čiji je cilj preodgajanje ljudi.

Sa svim tim živjela je Zagorska brigada u dubokim i hladnim rovovima na Bubnju u trenucima kada se, kao najuspješnija brigada, spremala za svečanost u Virovitici, gdje će 28. siječnja biti proslavljena obljetnica borbene aktivnosti Desetog korpusa.

Marš za Viroviticu je bio težak i pun iskušenja. Na cijelom putu trebalo se rvati sa snježnim smetovima po hladnoći koja je ozbiljno prijetila premorenim borcima. Ali u grudima je njihovim bilo napretek

toplina. I ona ih je nosila. Bili su ponosni što im je pripala čast da prisustvuju proslavi Desetog korpusa kao predstavnici brigade koja je, među ostalim brigadama, zauzimala počasno slavljeničko mjesto.

»Bili smo postrojeni. Na svečano ukrašenoj bini stajali su rukovodioci Desetog korpusa s Vladom Matetićem na čelu«, sjeća se komandant brigade Ivića Družinec. »Borci i narod uzvikivali su parole: Živjela Komunistička partija Jugoslavije; Živio drug Tito; Živjelo bratstvo i jedinstvo; Dolje monarhija; Dolje kralj; Tito se bori — kralj se ženi!..

A onda smo svečanim korakom prošli ispred tribine. Bili smo ponosni što pripadamo Zagorskoj brigadi.

Mislili smo da ćemo poslije toga ostati u Virovitiču da se bar malo odmorimo, sredimo, popunimo. Ali usred proslave stiže naređenje: opet na Bujanj!

Išli smo žurno, usiljenim maršem. A bilo je vrlo hladno. Borcima su se smrzavale uši. No unatoč svesmu morali smo hitati, jer je neprijatelj zaprijetio da prodre preko Bujanja u Podravinu, na virovitički mostobran.

Pred večer 29. siječnja Zagorska brigada je opet stigla na svoje stare položaje na Bujanju, gdje je smijenila Osamnaestu slavonsku brigadu. Dočekali su je zaleđeni rovovi. Tu se ugnijezdila hladnoća, oštar miris izgorjelog baruta, zadah ljudske krvi i joda od kojih se ježila koža.

Prvi zadatak je bio: pripremiti se za još jedan napad na neprijateljeve snage u Velikoj Pisanici. Borci treba da pregore nedaće koje su ih pritisle sa svih strana.

Trideset prvi siječnja Zagorci su opet nadirali kroz pisaničke voćnjake. Čilj im je bila 3. ustaška bojna. Za to vrijeme brigade »Braće Radić« i »Matija

Gubec« udarile su na neprijateljeve snage u Velikom Grđevcu.

Akcija Zagorske brigade je imala ograničen cilj, pa je postignut i takav ukupni rezultat. Osnovno je bilo — da neprijatelj nigdje ne smije imati mira. Bilo je to u praksi nastavljanje demonstriranja već provjerene taktike: žilava obrana sa čestim i ostrim ispadima i prepadima na neprijatelja.

Posljednji dani boravka Prve zagorske brigade na položajima na Bubnju (1—8. veljače) protekli su uz čarkanja. Bataljoni su se smjenjivali na položajima svakoga dana. To je vanredna mjera koja se primjenjuje u zatišju da se ljudi ne opuste, da zadrže budnost na visokom stupnju, da ne padnu u apatiju ili da ih ne obuhvati strijepnja od onog što se može dogoditi koliko već danas ili sutra.

Peti veljače oko 10 sati dvije satnije ustaša su nasrnule na Drugi bataljon na koti 220. Sudar je bio kratak ali oštar. Ustaše su se povukle ostavivši na snijegu, pocrnjelom od baruta i eksplozija, 3 mrtva i 3 ranjena. Sutradan je jedna četa izvela prepad na neprijateljeve snage u Gornjoj Kovačici, a bataljon ispad u Veliku Pisanicu. Napadi iznenadni, brzi, kratki, kratkog daha. Ali i oni su prorjeđivali neprijateljeve redove — poginulo je još desetak vojnika.

Sedmi veljače seljaci su na bubanjske položaje donijeli šunke, kobasice, vina. »Dok ste vi u rovovima, i mi slobodnije dišemo«, hrabрили su zagorske borce.

Sutradan, već u rano jutro, jake neprijateljeve snage su krenule u napad velikih razmjera na položaje Prve zagorske brigade i Trideset druge divizije na dijelu fronte: Mali Grđevac, Zrinjska, Bujanj, Čađavac. Taj napad je bio dio opće ofenzive koju su jake njemačke snage poduzele na virovitički mosto-

bran. Stoga se promijenila i opća operativno-taktička situacija i značaj pojedinih linija borbe, pa i bilogorskih linija otpora. Snage Treće armije NOVJ povukle su se na lijevu obalu Drave, čime je virovički mostobran bio napušten. To je utjecalo da se povećala operativni značaj šire zone na spoju slavonskih planina i Bilogore kojom vodi rokadna sobračajnica iz Posavine u Podravinu: Novska—Pakrac—Daruvar—Virovitica, pa su se jedinice Desetog korpusa i Četrdesete divizije rokirale prema Daruvaru.

Ali prije nego što su Zagorci napustili položaje na Bubnju 8. veljače, oni su se još jednom uhvatili ukoštac s 1. bojnom ustaša, koja se ustremila na položaje oko kote 220. Brigada ju je spremno dočekala. Treći i Četvrti bataljon su izvršili i oštar ispad prije nego što je naređeno da se brigada povuče.

Taj zadnji okršaj na Bubnju ustaše je stajao 80 izbačenih iz stroja, od kojih 25 sahranjeno u Bjelovaru na ustaškom groblju, u kome je već bilo stotine humki ustaša i domobrana izginulih na Bubnju.

Na bubanjske položaje je tih dana stigao »Narodni vojnik«, list Glavnog štaba NOV i POH. U broju 14. od 28. prosinca 1944, u članku »Godina dana borbi i uspjeha NOV i PO Hrvatske«, objavljeni su mnogi podaci koji su hrabrili, koji su sokolili prozeble i umorne borce u hladnim bubanjskim rovovima: »...ubijeno je 65.006 neprijateljskih vojnika i 352 oficira; ranjeno 28.911 vojnika i 53 oficira, zarobljeno 27.518 vojnika i 93 oficira. Ukupno izbačeno iz stroja 121.435 vojnika i podoficira i 501 oficir. Zaplijenjeno je 314 topova sa 12.643 granate, 74 minobacača sa preko 10.000 mina, 1.045 teških mitraljeza, 883 mitraljeza, 500 'šaraca', 579 automata, 18.000 pušaka, 5 aviona, 54 tenka ...«

Dajući ocjenu držanja Zagorske brigade na Bubernju, komandant i komesar su na kraju izvještaja od 24. siječnja 1945. konstatirali:

»Moral i borbenost boraca od prošlog izvještaja toliko su se popravili da se može reći da su na visini. Iako naša brigada već 13 dana drži položaje i vodi sve to vrijeme žestoke borbe, moral boraca biva sve jači, a mržnja prema neprijatelju sve veća. Borci traže borbu ...«

U DARUVARSKOM KRAJU

Novo ime brigade: Četvrta brigada Trideset druge divizije • Marš prema Slavoniji • Teški okršaji kod Šuplje Sipe, Donje Vrijeske i Čikošovog salaša • Pogibija komandanta Mate Frankića • Vojno i partijsko-političko sagledavanje moralno-političkog stanja u brigadi

Ratna staza Prve zagorske brigade je sa položaja na Bubnju zaokrenula, umjesto u rodno Zagorje, još dalje na istok, prema Daruvaru i slavonskim brdima. Na tom maršu brigada je doživjela težak napad iz zraka, kojom prilikom je poginulo osam, a ranjeno jedanaest boraca.

Jedanaesti veljače brigada mijenja ime. Ona postaje, poslije višemjesečne suradnje u borbi s Trideset drugom divizijom, njen organski dio — njena Četvrta brigada.

Dolaskom na prostor Daruvara divizija je zauzela ovaj raspored: brigada »Braća Radić« posjela je Daruvar, brigada »Matija Gubec« Dežanovac, brigada »Pavlek Miškina« Ivanovo Polje, a Prva zagorska brigada Batinjane.

Osnovni cilj neprijateljevih snaga na tom sektoru bio je da osiguraju slobodan manevar saobraćajnicom Pakrac—Grubišno Polje i dalje, preko Bilogore, ka Virovitici, odnosno ka fronti na Dravi.

Zadatak Prve zagorske brigade, kao i Trideset druge divizije u cjelini, bio je da spriječi neprijatelja

da zagospodari tom rokadnom saobraćajnicom, da mu prekine redovno snabdijevanje i manevar snagama iz Podravine u dolinu Save i obrnuto.

Jedna od značajnih tačaka koje je neprijatelj nastojao da održi kako bi sačuvao saobraćajnicu za sebe bila je Šuplja lipa s kotom 194. Ona je bila prvi cilj Zagoraca.

U 2 sata ujutro 12. veljače Treći bataljon se približio neprijateljevoj utvrđenoj tački na Šupljoj lipi. Drugi bataljon se pripremio da mu osigura desni bok prema Borovoj kosi. Sa istočne strane, od Cikoševog salaša, u napadu na kotu 194 sudjelovat će i dva moslavačka bataljona iz Trideset treće divizije.

Dok se Treći bataljon približavao glavnom objektu napada, brigadni minobacači nisu znali za predah. Komandir Prateće čete Rudolf Meštrović je i ovaj put vatrom svojih minobacača krčio put bataljonu. Kada se bataljon približio na pedesetak koraka od čerkeskog vatrenog gnijezda, komandant Mato Frankić je prvi poletio naprijed. Borbeni stroj bataljona je jurnuo za svojim komandantom. Nikad složnije kao tada. Ali za trenutak su, pred detonacijama ručnih bombi koje su letjele iz čerkeskih rovova, moslavački bataljoni ustuknuli. Frankićev bataljon se odjednom našao sam na prostoru čistom kao tabla. Ni naprijed ni nazad. Nastali su oni prelomni trenuci koji odlučuju o životu ili smrti. Ili će bataljon izgorjeti u gustom automatskoj vatri, ili će... Zato se iskusni dalmatinski partizan komandant Frankić nije dvoumio, nije oklijevao: jurnuo je na neprijateljevo mitraljesko gnijezdo. Bataljon je zagrmio »uraaa«... Komandir Prve čete Zvonko Balaš, delegat Vladimira Paščenka, zamjenik komandanta Prvog bataljona Nikola Fuš letjeli su ispred boraca kao na krilima.

I evo, već su borci uskakali u duboke rovove. U jednom trenutku komandant je spazio kako se

grupa Čerkeza guša s njegovim mitraljescom. Bacio se na njih i oteo im »šarac«. Ali u tom trenutku presjekao ga je rafal. Pao je s puškomitraljezom u ruci.

Tu je pao i komandir čete Zvonko Balaš i August Baniček. Sedmoro boraca, među kojima su i Vladimir Paščenko i Nikola Fuš, zadobilo je teške rane.

Komandu nad Trećim bataljonom je u najtežim trenucima, kada je juriš bataljona odbijen, smjelo preuzeo komandir čete Nikola Kadoić.

Ipak Čerkezi ustuknuše. Uplašiše se trećeg juriša. Tako je dominantna kota 194 pala. Treći bataljon i moslavački bataljoni su čvrsto stali na nju.

Ne sačekavši novi napad, Čerkezi su ustuknuli i sa Borove kose. Nju je zaposjeo Drugi bataljon.

Prvi i Četvrti bataljon su se za to vrijeme obračunali s neprijateljevom grupom koja je pokušala da brigadu napadne s leđa.

Prvi zadatak u Daruvarskoj kotlini bio je, tako, uspješno izvršen.

Na red su došli i drugi zadaci. Prvi udarni se 14. veljače ustremio na ustaška gnijezda u Maslenjači, Drugi bataljon u Donjoj Vrijeski, Sv. Ani i koti 202.

Udarni bataljon je relativno lako prodro u Maslenjaču, ali je zato Drugi bataljon naišao na tvrd orah. Pred rovovima kojima je neprijatelj opasao crkvu Sv. Ane i kotu 202 zametnula se borba iz neposredne blizine. Cijelo poprište oko crkve pretvorilo se u žrvanj koji je zaudarao na barut i ljudsku krv. Četrdesetak fašista je palo duž grebena, a šezdeset je izvučeno u ranjeničke prihvatnice.

I Drugi bataljon se dobro prorijedio. Šesnaestorica ranjenih su izvučeni s padina Sv. Ane. Prva četa je nastavila da se tuče bez komandira Josipa Đurina, koji je teško ranjen. Tako isto Treća četa, jer je i njen komandir Stjepan Baloh morao napustiti stroj.

U izuzetno upornoj borbi Drugi bataljon je prosto sagorio. Posustao je. Kota 202 je ostala nedostižan cilj. Ustuknuo je do željezničke pruge kod Donje Vrijeske. To isto morao je učiniti i Prvi bataljon, koji je u prvi mah uspješno upao u Maslenjaču. Treći bataljon, koji je, zajedno s moslavačkim bataljonima, ponovo napao neprijateljevo gnijezdo na koti 194 i krvario oko nje od 18 do 2,30 sati (5. veljače), također se povukao ne izvršivši zadatak.

Neuspjeh je pritisnuo brigadu kao teška mora. Svako je imao sud o tome i pronalazio krivca. To je činio i štab brigade. Čvrsto obrazloženje koje je dao mora poslužiti kao skupo plaćena pouka. Uzrok neuspjeha je, prema izvještaju štaba brigade od 15. veljače: »slaba koordinacija u dejstvima između bataljona, slaba međusobna veza između dijelova koji su se borili. I Prateća četa je imala slab dan. Mino-bacačka vatra, koja je trebala da „smekša“ neprijateljeve položaje kod Sv. Ane i kote 202, nije bila dovoljno precizna. A ni popuna municijom nije bila uredna...«

Jedina utjeha, ako se to utjehom može zvati, bilo je to što neuspjeh nije plaćen suviše velikom cijenom u krvi. U isto vrijeme je više od stotinu fašista izbačeno iz stroja.

Možda bi se borbe kod Donje Vrijeske i brzo zaboravile da se na neuspjehe nije već poslije tri dana — 18. veljače — naljepio i onaj kod Cikoševog salaša.

U praskozorje, još pod okriljem mraka, brigada je krenula da posjedne svoje nove položaje na topografskoj gredi zvanoj Šuplja lipa, u međuprostoru kote 194 i Cikoševog salaša. Taktičke objekte desno od položaja koje su posjedali Zagorci držala je brigada »Matija Gubec«, a lijevo — prema Ribnjaku — — Trideset treća divizija.

Ožujak 1945. Komandant divizije Petar Biškup Veno vrši smotru Prve zagorske brigade u Velikim Zdencima

U Kostanjevici, travnja 1945, uoči marša u Podravini. Mirko Belošević, komesar, i Drago Birač Gavran, pomoćnik komesara, pred postrojenom brigadom

*Zadnja dionica marš-rute duge preko tri tisuće kilometara:
marš prema oslobođenom Zagrebu. Za borbima je ostalo
preko pedeset borbi*

*Prva udarna brigada »Braća Radić«, na čelu Trideset druge
divizije i ostalih jedinica Desetog korpusa (»zagrebačkog«),
ulazi u Zagreb 9. svibnja 1945*

U prvom borbenom ešelonu našla su se tri bataljona: Četvrti, Drugi i Prvi. Treći bataljon je trebao da bude malo povučen u dubinu.

Plan štaba brigade je bio dobro zamišljen. Očekivalo se da će biti bolje izveden. Ali odjednom se dogodilo ono što je u borbi najnezgodnije. Neprijatelj je nasrnuo, iznenadno i silovito, u trenucima kada se brigada još nije bila sredila i učvrstila na svojim položajima. Snažna artiljerijska i minobacačka vatra, iza koje su nastupali jaki neprijateljevi strojevi, zatekla je borce izvan zaklona. To ih je iznenadilo i zbunilo. U prvim trenucima — kolebanje. A od kolebanja do panike, ako se ne deluje odlučno, samo je jedan korak.

Baš s tim je neprijatelj i računao. I dejstvovao je brzo i odlučno. Dio njegovih snaga se, poput oštrog sječiva, zasjekao na spoju Drugog i Četvrtog bataljona. U isto vrijeme uslijedili su duboki prodori preko oba krila brigade radi udara u njene bokove i u leđa.

Namjera je bila očevidna: najprije rasjeći borbeni poredak brigade, uskolebati njene linije, uhvatiti je u kliješta, a zatim je razbiti.

U takvim uvjetima je bilo teško održati sve komande u rukama. Zato se očekivala najveća inicijativa i snalaženje štabova bataljona i četa. To nije izostalo. U krajnje rizičnoj situaciji, to je u jednom trenutku i bila glavna vrijednost brigade. Prvi se snašao Udarni bataljon. Energičnim manevrom unazad izvukao se iz neprijateljevog obuhvata. Nasuprot njemu, štabovi Drugog i Četvrtog bataljona su pokušali da riješe krizu upravo obrnutim postupkom — oštrim ispadom prema neprijatelju. Povelili su borce u odlučan juriš iako su izgledi na uspjeh bili sasvim mali. Svjesno se računalo na kakav neočekivani obrt, što se u borbi pokadšto i dešava. A desilo se i ovaj

put. Neprijatelj, iznenađen oštrinom ispada, bio je nalik na iznenađenog promatrača.

Brigada je to odmah iskoristila i iščupala se iz procijepa u kom se našla. Povukla se u Bilo Marinovac, a zatim na zaslužen predah u selo Podbor — Batinjane.

Tek tada je bilo moguće svesti tešku bilancu borbe kod Čikoševog salaša. Sedam drugova je izgubilo život, a među njima i Vladimir Ek, komandir čete za vezu, Stjepan Žukčić, komandir Treće čete Prvog bataljona, Vladimir Klobučić, komandir Prve čete Trećeg bataljona. Ranjenika je također bilo neuobičajeno mnogo: trideset jedan. Privremeno su morali napustiti borbeni stroj komandiri četa Ivan Cvek, Vinko Borčić, Josip Maršić, te komandiri voda Josip Habazin, Dragutin Krizmanić, Stjepan Jakovina i Viktor Ljeljak.

Poslije oštrog obračuna s ustaško-domobranskom divizijom i Čerkezima kod Čikoševog salaša i kratkog predaha u Podbor-Batinjani, Prva zagorska brigada je bila u zaštitnici glavnih snaga Desetog korpusa sve do nadomak Vran-kamena na Papuku, a zatim je, u ulozi prethodnice tih snaga, uspostavila vezu sa Šestim slavonskim korpusom na Vran-kamenu. Tada je brigadi stiglo naređenje da krene na nov borbeni put — u Moslavinu, sve do Bjelovara.

Prvi dvodnevni predah (23. i 24. veljače) na putu za Moslavinu brigada je provela u selu Ruškovcu. To je bila prilika da se analizira protekli mjesec, saberu bilance, izvuku iskustva.

Statistika brigade je govorila o nekim zanimljivim pojedinostima. Na poprištima borbe u veljači od Bubnja do Čikoševog salaša Zagorci su ubili 183 neprijateljevih vojnika i 243 ranili. Izbacili su, dakle, iz stroja 431 ustašu, domobrana ili Čerkeza. Uspjeh vrijedan pažnje. Ali i redovi brigade su se razrije-

dili: iz njih je ispalo 118 boraca, od kojih 17 zauvijek. A kako su u borbama sve više stradali najstariji i najhrabriji borci, mahom komandiri, to je slabilo brigadu, ali i svjedočilo o slabostima rukovođenja i komandovanja. Rukovodioci su, očividno, najradije sami rješavali vatrene zadatke, a zanemarivali su onaj pravi njihov rad: opće jačanje boračkih kolektiva, politički rad u njima, jačanje discipline, odgovornosti, organiziranje vojnostručne obuke u vrijeme kraćih predaha i sl.

O tome problemu sekretar divizijskog komiteta KPH Trideset druge divizije Boris Majer Marić piše u izvještaju CK KPH ožujka 1945:

»U posljednjim borbama su od brigadnih rukovodilaca ranjena dva načelnika štaba i jedan komandant brigade. Tu se opazila linija da se ličnim junaštvom želi nadoknaditi neznanje u organiziranju borbi. U vezi s tim dajemo tumačenje koliko je ta linija nepravilna i ističemo veliku potrebu učenja kako bi čovjek dobio potrebno znanje. Štab divizije će dati poseban plan i pojedine teme štabovima brigada na proučavanje, a mi ćemo preko partijske organizacije kontrolirati kako se taj plan izvršava«.

Predah u Ruškovcu, makar i kratak, omogućio je da brigada sagleda sebe samu. Komunisti, partijske ćelije, bataljonski biro i brigadni komitet, skojevske grupe pokušali su sagledati osnovne političke i vojne zadatke. Štab brigade, štabovi bataljona, komandiri četa i vodova pozabavili su se: iskustvima stečenim u borbama; taktikom borbe protiv neprijatelja koji gubi bitku i zbog toga se ponaša kao ranjena zvijer; disciplinom i obukom.

Borba za disciplinu je s vremena na vrijeme prerasla i u politički problem. Ovo ponajviše stoga što je među komunistima bilo u tom pogledu različitih shvatanja i krajnosti: jedni nisu mogli shvatiti

kako je moguće da komunista, primjerice komandir voda, stoji mirno pred komunistom komandrom čete; drugi su pak prelazili u drugu krajnost, koja je u partijskoj organizaciji nazvana »kaplarisanje«.

No suštinska pitanja koja su se tih dana postavljala u partijskim organizacijama bila su: razvoj političke aktivnosti na osnovi situacije u kojoj se nalazila brigada, na osnovi njenih uspjeha i neuspjeha, što će reći, korišćenje sopstvenih primjera za političko djelovanje; davanje partijskim ćelijama i skojevskim grupama aktualne sadržine za rad; širenje partijskih redova i borba protiv sektaštva, koje je bilo veoma primjetno; organizaciono i političko jačanje skojevske organizacije; kadrovska politika.

U odjeljku izvještaja divizijskog komiteta KPH koji je Boris Majer Marić poslao marta 1945. godine CK KPH, a koji se odnosi na Četvrtu brigadu Trideset druge divizije (Prva zagorska brigada), između ostalog stoji:

»Podjela rada u partijskim jedinicama bila je nepravilna. Izmišljali su se kojekakvi sektori i njima se zaduživalo, dok se konkretan rad nije davao. To je dovelo do toga da članovi Partije uopće nisu znali šta treba da rade. I ono što su uradili, jasno, bilo je nepovezano, neplanski i u većini slučajeva nije odgovaralo duhu situacije. Evo, kao primjer, u Četvrtoj brigadi su u jednoj jedinici Prvog bataljona bili uvedeni ovi sektori rada: 1. politički, 2. vojnički, 3. kulturno-prosvjetni, 4. higijena, 5. odgovoran koji će paziti da se ne uništavaju konji. Na pitanje zašto imaju tako raspoređen rad, kaže mi sekretar jedinice da imaju dosta članova Partije. U stvari, od svih ovih nitko nije radio svoj posao«.

Poslije dvodnevnog predaha brigada je dobila zadatak da krene na marš prema Bjelovaru.

KRVAVI MOSLAVAČKI LUGOVI

Pokret u Moslavinu • U stopu za neprijateljem sve do Bjelovara • Hrabrost i vojno neiskustvo plaćeni preteškim žrtvama • Pogibija dva komandanta bataljona — Zlatka Kletuša i Fabijana Orešića

Sredinom veljače je primijećeno da se neprijatelj iz Moslavine povlači u svoje glavno uporište, Bjelovar. Jedinice NOV su krenule za njim u stopu, udarajući ga čas ovdje, čas ondje, pripremajući mu neugodne zamke. Prema Bjelovaru je krenula Prva zagorska brigada zajedno sa cijelom Trideset drugom divizijom. Ustanička Moslavina je opet počela da diše punim plućima, jer je glavnina Desetog korpusa ponovo bila na njenom prostoru.

Dane od 26. veljače do 6. ožujka Zagorska brigada je provela u Narti, odakle je pružila svoje osmatračke pipke prema samom Bjelovaru. Drugi bataljon je odmah produžio marš, savladao po noći pošumljeni prostor kojim krivuda rijeka Česma, mimoišao Bjelovar i našao se u selu Hrgovljanima. Tu je došlo do oštrog sukoba s dijelovima izvanjske obrane Bjelovara. Našli su se opet oči u oči kao i ono kod Cikoševog salaša.

Neprijatelju je izbačeno iz stroja 25 ljudi: 10 mrtvih i 15 ranjenih.

Boravak u Narti je Zagorska brigada iskoristila za »generalno pospremanje«. Dok se jedan bataljon kupao, presvlačio, drugi je bio na položaju, a treći

izvodio borbenu i strojevu obuku. I tako naizmjenice. Opet je to bila prilika da se okupe članovi Partije, skojevci, da se sastanu četni kolektivi, da se raščlane iskustva stečena u borbi, da se borci obavijeste o situaciji u zemlji i na savezničkim ratištima. Vijesti o situaciji u Zagorju, gdje je operirao Zagorski NOP-odred, koji je, unatoč teškim uvjetima, potpuno obnovio svoje redove i opet imao tri bataljona, hranile su dušu i srce. Nevidljivim kanalima, partizanskim, kurirskim torbama, u njedrima terenskih političkih radnika, preko rehabilitiranih ranjenika, pokuljalo je stotine pozdrava i poruka u rodno Zagorje — do Jakovlja, Vidovca, Lobora, Jesenja, i dalje čak do Vine Gore i Gornje Voće...

»Do viđenja, do viđenja, još malo pa ćemo u Zagorje, u gorice i zagorske klijeti iz kojih mirišu plemenka i graševina...«

Samo je Četvrti bataljon nekoliko puta prenoćio na položajima i bio u nasilnom izviđanju prema Bje-lovaru.

A tada je, najzad, došlo i ono što su svi u Zagorskoj brigadi priželjkivali i očekivali, uvjereni da su borbom i krvlju to zaslužili. Treći ožujka brigada je pozvana u Laminac, na kratko i važno saopćenje. Tamo su je čekali članovi štaba Desetog korpusa da joj saopće važnu vijest.

Prva zagorska brigada, odnosno Četvrta brigada Trideset druge divizije, proglašena je udarnom. Veći broj rukovodilaca odlikovan je medaljama i ordenima za hrabrost. Kape su poletjele u vis. Ura! Ura! Ura!...

Bio je to veliki trenutak, na koji su Zagorci dugo i nestrpljivo čekali. Bilo je to priznanje brigadi za njeno držanje u napadu na ustaški garnizon u Gudovcu, na njemačku 1. kozačku konjičku diviziju kod Male i Velike Mućne, za juriše kod Sedlarice i Turnašice, za žilavost na Bubnju...

Iz Laminca se Prva zagorska udarna brigada vratila u Nartu. Opet izviđanje prema Bjelovaru i okršaji kod Korenova s neprijateljevim patrolama. One su vršile ispade iz uporišta da bi što god saznale o »klimi« na moslavačkim brdima. Kao da se u zraku osjećalo da će Moslavinu opet preplaviti val borbi, terora i paljevine.

U takvim uvjetima je štab Desetog korpusa dao nov raspored svojoj glavnini — Trideset drugoj i Trideset trećoj diviziji. Cijela Trideset druga divizija se pomjera sa istaknutih položaja prema Bjelovaru u moslavačka brda. Brigada »Matija Gubec« ostaje u Gornjoj Narti na zaštitnim položajima; brigada »Braća Radić« odlazi u širi rajon Garešnice; Zagorska udarna brigada u Veliki Grđevac...

Indicije su postale stvarnost. Osmi ožujka neprijatelj kreće u novu ofenzivu na Moslavinu i Bilogoru. Njegove kolone idu u nekoliko pravaca.

Ubrzo se uvidjelo da je ofenziva u operativnoj vezi s protuofenzivom njemačkog 91. korpusa, preko Drave na sektoru Valpova i Donjeg Miholjca. Neprijateljeva je namjera bila: udar na položaje snaga Treće armije u Baranji i u lijevi bok Crvene armije, koja je, prodirući kroz Mađarsku, izbila na liniju Blatno jezero—Barč. Time su slavonske planine, područje Bilogore i Moslavine, predstavljali pliću i dublju pozadinu njemačkih snaga u protuofenzivi preko Drave. Taj prostor je bio od velikog značaja za uredno snabdijevanje i popunu neprijateljevih snaga i za izvlačenje iz okršaja na Dravi.

Ofenziva je počela u praskozorje 9. ožujka. Prva borba se zametnula kod Kolarevog Sela. Do nje je došlo obrnutim redom, jer su neprijatelja preduhitrili Treći i Četvrti bataljon Zagorske brigade. Koristeći se mrakom, bataljoni su iznenadno i oštro jurnuli na istaknute dijelove ustaško-domobranske divizije u Kolarevom Selu. U prvom naletu je palo nekoliko

neprijateljevih utvrđenih tačaka. Značajan uspjeh je bio na domaku. Ali ustaše krenuše u protujuriš, angažirajući u njemu čak i rezerve. Zagorski bataljoni nisu mogli dalje. Treći juriš, za koji su se bili upravo pripremili, nisu stigli da izvedu jer je neprijatelj napao s boka, od sela Paljevine.

Jedino rješenje je bilo — povući se bliže ostalim dijelovima brigade, koji su bili na položajima kod Đurđica i Bereka.

Ali povlačenje pod pritiskom neprijatelja, pod udarcima artiljerijske i minobacačke vatre, bilo je krajnje rizično. Zato su Zagorci morali vršiti oštre i kratke ispade kako bi se stvorio prostor za povlačenje.

Brigada se nije mogla duže održati ni na položajima kod Bereka. Zato ju je štab brigade, u skladu s manevrom Trideset druge divizije, poveo na povoljnije položaje, na kose iznad Šimljanice — na Srednje brdo, Šimljanski lug, Rastovac, Trudovo brdo, Gradinu, Krčevine. Tu će ona naredna tri dana voditi teške borbe.

To je prostor koji sredinom prosijeca saobraćajnica Bjelovar—Garešnica. Obrastao je gustom šumom, te je po svemu bio vrlo pogodan za manevar snagama i za primjenu partizanske taktike.

Zagorci su zatvarali pravac — saobraćajnicu Bjelovar—Garešnica — kojim je neprijatelj forsirao glavne snage.

Jedanaesti ožujka ujutru počela je topovska i minobacačka vatra po svim položajima Zagorske brigade, a najviše po njenim istaknutim položajima na koti 182. Na tu kotu su, neposredno za valom artiljerijske vatre, jurnule ustaše i domobrani. Slabe partizanske snage na koti 182 nisu se mogle održati, pa su se povukle na Trudovo brdo. Time je put do glavnih položaja brigade u Šimljanskom lugu bio otvoren.

I udar neprijateljevih snaga je uslijedio brzo. No prvi val je bio desetkovan. Odmah iza njega je uslijedio drugi, pa treći... Juriš za jurišem.

Ustaše jurišaju bezumno, ne štede se životi. Jer to su sada strojevi zlikovaca koji nemaju šta da izgube, nemaju šta da čekaju, nemaju čemu da se nadaju. Zato napadaju ovako očajnički. Smrt, smrt, smrt hoće. I tuđu, partizansku, i svoju. Njihov život više i nema svrhe. I posljednji zračak nade se ugasio; poslednja nit pomoću koje bi se mogli izvući iz provalije prekinuta je.

Ali teško je, uprkos svemu, prodrijeti preko položaja koje drže Zagorci. Ipak, Treći bataljon, na lijevom krilu Šmiljanskog luga, malo je popustio. Povukao se na kotu 180. To je neprijatelju dalo priliku da pribjegne obuhvatu lijevog boka brigade, da zaprijeti opkoljavanjem.

Komandant Ivica Družinec i njegov štab znaju šta to znači. I hitno traže način da na udarac uzvrate protuudarcem. Udarit će neprijatelju u bok, na najosjetljivije mjesto po njega — preko Srednjeg brda iznad Šimljanice. Udar na pest brigade bit će Drugi bataljon.

Komandant Franjo Hađina je odmah poveo bataljon prema dominantnoj koti 182. Ali i ustaše pojačavaju snage na toj koti, koju će ubrzo natopiti krv i jednih i drugih.

U prvom naletu Drugi »probojni» je prosto zbrisao neprijateljeve snage sa kote 182. Međutim, samo što je pokušao da učvrsti osvojenu istaknutu poziciju, cio prostor je bio zapljusnut strahovitom artiljerijskom i minobacačkom vatrom.

Neizdržljivo! I pogibeljno!

Komandant Hađina je upravo tako ocijenio situaciju i bez oklijevanja naredio borcima da se izvuku iz pakla u stranu.

Ustaše su se odmah za njima opet dohvatile dominantne kote 182. Ali je i bataljon, s Hađinom na čelu, ponovo izvršio juriš i osvojio kotu.

A onda opet — uragan artiljerije!

Tri puta je, tako, kota 182 na Srednjem brdu prelazila iz ruke u ruku.

Protivnici su se izravno gledali oči u oči, jedni druge hvatali za kaiševe i rušili, tukli se čim stignu, čupali rančeve s leđa... Stari, iskusni partizani vodili su tu pravo pakleno kolo. Ali desetina njih je to nadmetanje platila teškim ranama. I to većinom starješine, komandiri vodova i politički delegati. Evo ih, redom: Salih Jahić, vodnik, Jakob Edelinski, politički delegat, Savo Dimlić, delegat, Zvonko Bah, delegat, Stjepan Konačar...

Ranjenih je sve više. Odjeljenja i vodovi ostadoše bez svojih komandira. Ali na njihovo čelo se odmah stavljaју mlađi, ali i neiskusniji.

Drugi bataljon se ipak morao povući s kote 182 prema raskrsnici puta što vodi za Garešnicu.

Novi dan, 12. ožujak, koji su Zagorci dočekali u šumi zvanoj Šimljanski lug, čvrsto držeći svoje položaje, nije obećavao ništa dobro, premda su vijesti o neprijateljevim gubicima u borbi oko Šimljanice, naročito oko kote 182 na Srednjem brdu, bile povoljne: poginulo je 36 ustaša i ranjeno 54.

Pavelićeva divizija je bila dobro načeta. To je prilika da se udari po njoj još žešće i odlučnije. To je logičan zaključak štaba brigade rano ujutro. I pala je odluka da dva bataljona ponovo krenu u napad na neprijatelja u Šimljanici i na Srednjem brdu.

Neprijatelj takav potez, očevidno, nije očekivao, pa Prvom udarnom i Drugom »prodornom« polazi za rukom da već u prvom pokušaju osvoje nekoliko na brzinu sklopljenih bunkera i prosto ulete u Šim-

ljanicu sa sjeverne strane, preko Okruglog jarka. To je bio smion upad, ali ipak — upad u grotlo u kome se mogu snalaziti samo najhrabriji, najvještiji, najodlučniji. A to su bili opet stari borci i rukovodioci.

I platili su to teškim žrtvama. Prvi je izgubio život komandant Prvog udarnog, dvadesetogodišnji radnik iz Donje Stubice Zlatko Kletuš. Pored njega je pala i drugarica Mina Požgaj, zamjenik sanitetskog referenta, rođena u okolici Zlatara. S teškom ranom napustio je stroj Stjepan Pucko, komesar Prvog bataljona, i Stjepan Markuš, sanitetski referent bataljona. Neprijateljski kuršumi pogodili su i komandanta Drugog bataljona Franju Hađinu i njegovog ađutanta Rudolfa Hanžeka. Srećom, Hađina je ostao živ.

Prvi udarni i Drugi »probojni«, kako su ga prozvali sami borci, odjednom ostadoše bez štabova usred ustaškog osinjaka!

Situacija je bila više nego kritična. Komandu nad Udarnim bataljonom preuzima komandir čete Haba. Dramatika je iz minuta u minut sve teža. Najhrabriji pokušavaju da srede redove. A redovi se učvršćuju odlučnim napadima, beskompromisnom borбом. To je logika i ključ izlaza iz najteže situacije. Ali zato opet najhrabriji padaju.

Borbeni stroj Udarnog se osjetno prorjeđuje. Poslije komandanta Kletuša rafali pokosiše i Stjepana Bjelovarskog iz Bosanske Gradiške, Ivana Ostenjaka iz Doljana kod Vrbovca, Ivana Antonića iz Desinića i dva Gregurića istih godina, Mirka i Vinka iz Klanjca. Život su izgubili i Ivan Kalečak iz Brlekova, iz okolice Zlatara. S teškim ranama odoše iz stroja Budimir Mirošević, sekretar bataljona, desetari Stjepan Kovač, Franjo Žučko, Rudolf Zvonar, vodnik Juraj Štefić i Juraj Starešina, komandir čete.

Iz Drugog bataljona zauvijek iz stroja odoše Mirko Ivanušec iz Ljubešćice kod Novog Marofa, Damjan Litrić iz Knjegovca kod Šida, desetar Ivan Šančić iz Samobora. Teških rana su dopali vodnik Franjo Mešnjak, komandir Stjepan Kuzman, desetar Stanko Halamić, komesar čete Drago Stilinović...

Bataljoni su se ipak istrgli iz vučjih čeljusti u Šimljanici i povukli prema Ruškovcu. Dok su se sređivali u hodu, pratila ih je žestoka artiljerijska vatra, ali, je za njih, pritisnutih tugom i jadom zbog tolikih gubitaka, ona bila manje zlo. Izgledali su kao orlovi sasječenih krila.

No kao i mnogo puta ranije, tako se i ovaj put pokazalo da ispod pocijepanih čebadi i šatorskih krila prebačenih preko umornih leđa boraca tinja vatra i onda kada izgleda da tu počiva samo leden, beznađežan mir. Dovoljan je bio samo jedan dim iz cigarete koja je prošla kroz sva usta partizanske čete pa da se ogrije scre, da se probudi vjera i nakupi snaga za nove podvige.

I bataljoni opet krenuše u napad na fašistički osinjak u Šimljanici. Krenuše krnji, tako reći bez svojih štabova, bez većeg broja desetara, vodnika, delegata, komandira i komesara četa. Samostalnost i odgovornost su lijek za sve nedaće. A partizani se moraju snaći u svakoj situaciji. Zato Zagorskoj brigadi komandira nikad nije nedostajalo. Ako jedan pogine — na njegovo mjesto staje drugi, samoinicijativno preuzima komandu i ide dalje. I tako, kadrovska obnova neprekidno teče, isto kao i borba.

I u drugom napadu su Zagorci prodrli do križanja u Šimljanici. Dobro su ih podržali minobacači iz Prateće čete. Rudolf Meštrović je opet, kako se to kaže, u svom elementu.

I ponovo se stvorio pakao, pravi kaos u kome se sve uskomješalo. U 14 sati je Srednje brdo s krvavom kotom 182 bilo opet u rukama Zagoraca.

Ustaše su skupo platile svoju upornost: 38 ih je zauvijek ostalo na izrovanoj zemlji, a 88 je izvučeno iz toga pakla na nosilima.

Borba se razbuktala i iza neprijateljevih leđa, čak kod Bereka. To dijelovi Trideset druge divizije napadaju neprijateljev bok. Vatra se raspalila i kod Šimljanika. Tamo su »radići«. To ohrabruje. Nestaje osjećanje usamljenosti. Uz uzajamno pomaganje ostvaruje se zajednički cilj.

Ali na Srednjem brdu se ponavlja jučerašnja scena. Kota 182 gori. Kao da su se svi artiljerijski plotuni usredsrijedili na nju.

Da bi se sačuvali ljudi od uništenja, bataljon je, poslije dugih sat i pol borbe, opet povučen iz pakla. Ali čim je neprijateljeva vatra prestala, borci se ponovo ustremišu na kotu. No kao da sada okršaji, premda teški, nemaju više onog žara. I opet je svakome jasno da je najpametnije rješenje — povući se. Ali to je sada teško. Teško se odvojiti a da neprijatelj ne najaše na leđa i jurne između bataljonskih kolona u odstupanju.

U tom času na scenu stupaju Treći i Četvrti bataljon, koji su, dok su Prvi i Drugi krvarili u Šimljanici i na koti 182, čvrsto držali glavne položaje u Šimljanskom lugu.

Cio taj lug je ujutro 13. ožujka bio zasut minobacačkim i artiljerijskim granatama. Ali brigada ne odstupa. Tako hoće njen štab, tako hoće svi. To je u skladu sa zadatkom cijele divizije.

U vatri borbe raste, jača snaga Zagorske brigade. Tako se ona čeliči.

Tada se dogodilo nešto što je opet potreslo brigadu, više nego što su je potresle sve ustaške granate. Boračkim zaklonima proputovala je vijest da je presječen život još jednom komandantu bataljona. Ovaj put je zla kob zadesila komandanta Četvrtog bataljona Fabijana Orešića iz Donje Stubice.

Juče Zlatko Kletuš, danas Fabijan Orešić. Prvi dvadesetogodišnjak, drugi dvadeset petogodišnjak. Oba sinovi Donje Stubice, oba odrasli na tankoj kori kruha i na posnom zagorskom krumpiru i zelju. Radnici koje je idejno, političko i klasno opredijelio sam život — gladni dani na pločnicima zagrebačkim, dani provedeni u potrazi za poslom i kruhom. A željeli su dobro i sebi i drugima. Uvjerili su se da te želje mogu ostvariti samo odlučnom borbom, s puškom u ruci.

I odluka je pala: u partizane!

Otišli su, otisnuli se na maceljske, ivančičke i kalničke grebene.

I evo ih sada tu, na kraju svoje životne staze, prerano prekinute. Ali njihove želje žive u srcima boraca cijele brigade.

Ratni hir se nije zadržao samo tu, na osmatračnici komandanta Fabijana. Zahvatio je dobrano pitome Šimljaničke lugove. U koloni smrti našli su se i delegat Stjepan Blažić, radnik iz Zaprešića, Stanko Halunić iz Kostela kod Pregrade, Stjepan Martinko, radnik iz Brdovca, Josip Punjek, radnik iz Vidovca, Tomo Novak, radnik iz Ivanca, Alojz Oset, radnik iz Sv. Jurja kod Celja, Vinko Slamršćak, radnik iz Zaboraca kod Ptuja, i Anton Horvat od Pregrade. Sticajem okolnosti, baš s Antonom je završen krug jedne neobične ratne igre u koju su smjelo stupili Zagorci partizani što nose to arhaisko narodno prezime Horvat. Šesnaestorica Horvata iz Zagorja već su do toga dana položili život za slobodu i pravicu. Anton je pao sedamnaesti. Njegovom smrću je obilježena i završna bilanca boraca Horvata pripadnika Zagorske brigade. Bilo ih je pet: Josip — poginuo negdje u Kalničkom gorju; Josip Mirkov — na Petrovoj gori, na grebenu Ivančice; Josip, Lovrin, Josip Franjin...

Četrnaesti ožujka je neprijatelj cijelom širinom fronte krenuo u napad na Trideset drugu diviziju. S pravca Banove Jaruge prema Garešnici, diviziji iza leđa, pojaviše se nove snage. Vrijeme je išlo brzo, prebrzo. Zato bi svako oklijevanje na starim položajima moglo dovesti diviziju u sasvim nepovoljan položaj. Stoga se valja na vrijeme izvući na liniju koja će omogućiti slobodu manevra snagama, slobodu inicijative. Prema procjeni štaba divizije, najpovoljnija linija za to jest Kostanjevac—Mlinska—Pašijan.

Brigada se i dalje zadržala na kompleksu manevarskog i pošumljenog zemljišta južno od Šimljanice. To je na tom prostoru najjače i najpogodnije zemljište za obračun s neprijateljem.

Prvi udarni bataljon se ukopao na Rastovcu, koji dominira neposredno nad Šimljanicom i saobraćajnicom što vodi na jug i zasijeca se u obrambeni rajon brigade. Lijevo od njega, u Šimljanskom lugu, koji u podnožju opasuje potok Šimljana, već treći dan stražari Četvrti bataljon. Na zapadnom dijelu Šimljanskog luga, na lijevom krilu brigade, ukopao se Treći bataljon. Drugi bataljon je presjekao saobraćajnicu što preko Oštrog zida vodi u Gornju Garešnicu, spreman da zaštiti lijevi bok brigade, koja treba da ponese najteži teret borbe i 14. ožujka.

Kada je neprijatelj izjutra napao cijelom širinom fronte, ubrzo se vidjelo što, zapravo, smjera, gdje želi postići odlučujući uspjeh. Najžešćim udarcima po Prvom bataljonu na Rastovcu i koti 170 u desni bok brigade i po Drugom bataljonu na lijevom boku kod Krčevina, neprijatelj je želio uhvatiti brigadu u kliješta, okružiti je i sabiti na uzak prostor, a onda je koncentričnom vatrom i udarima uništiti.

Štab brigade je morao reagovati odlučno i brzo, ne časeći ni časa. On je znao, poslije tolikih gubitaka u kadrovima u prethodna tri dana borbe, da jedinice

brigade sada predvode komandanti bataljona, mnogi komandiri i komesari četa, komandiri i delegati vodova, desetari čije je rukovodilačko iskustvo staro — samo jedan dan. Ali je znao i to da će ti mladi ljudi nedostatak vojnog iskustva pokušati opet nadoknaditi elementarnom hrabrošću, ponekad i nerazumnom, koja, kao po pravilu, osakaćuje ionako malobrojni, gotovo desetkovani kadar.

Ali situacija je takva kakva jeste. Brigadu treba povesti u boj odlučno, s potpunom vjerom u ljude i u uspjeh.

Brigada je, u skladu s dejstvima Trideset druge divizije, povučena na novu liniju otpora, na položaje kod sela Kostanjevca i Ravnica. Povlačeći se od Krčevina prema Gradini, Drugi bataljon je uspješno štitio manevar glavnine brigade u pravcu Kostanjevca. Svojim položajem je parirao dubljem obuhvatnom napadu kojim je neprijatelj želio da s pravca Begovače udari brigadi s leđa. To je Trećem bataljonu omogućilo da s položaja iznad Mjesečevog jarka odbije dva neprijateljeva juriša. Za to vrijeme je došlo do dramatične situacije na lijevom boku brigade u Kostanjevcu. S neprijateljem koji je prodro u selo uhvatio se ukoštac Četvrti bataljon. Borba se vodila za svaku kuću, sve dok se brigada nije ustalila na položajima Trnovečkih vinograda i Kostanjevca.

Kada je pao mrak, brigada se, najzad, oslobodila neprijateljevog pritiska, krenuvši preko Mlinske ka Hercegovcu.

Šestodnevne borbe na prostoru Bereka i Šimljanisu su završile. Iz stroja ustaško-domobranske divizije ispalo je u Šimljaničkim lugovima 570 vojnika, od kojih se 230 nikad više nisu u njega vratili. U prosjeku je svaki borac brigade smrtno pogodio ili ranio po jednog ustašu ili domobrana. Pokazalo se da su Zagorci pravi majstori u rukovanju oružjem.

Šesnaesti ožujka je cijela Trideset druga divizija, pod pritiskom jakih neprijateljevih snaga, morala zauzeti nove položaje. Opredijelivši se za liniju otpora osloncem na Velike Zdence i Veliku Peratovicu, divizija je mogla kontrolirati širok prostor između Moslavačkih brda i Bilogore, manevrirati snagama u svim pravcima u skladu sa situacijom i ostvariti dobre veze s Podravinom.

Prva zagorska udarna brigada, poslije noćnog zadržavanja na položajima kod željezničke pruge Hercegovac—Ladislav, povukla se u zoru na zaslužen odmor u Velike Zdence.

Na prostoru Zdenački Gaj, Ladislav, Velika Trnava, Hercegovac, brigada će se zadržati punih jedanaest dana bez većih okršaja. To je bila nova prilika i za analizu moslavačkih događaja, za zacjeljivanje rana, za kadrovsku popunu, za obuku i sve drugo što je prijeko potrebno za sređivanje ratne jedinice koju čekaju novi teški zadaci.

Za sve, i za borce i za rukovodioce, bilo je značajno da se jasno utvrdi što je, zapravo, postigao neprijatelj svojom protuofenzivom preko Drave i ofenzivom na Moslavinu, a što su postigle jedinice NOV.

Neprijatelj je, istina, uspio da prodre preko Drave, sjeverno od Valpova i Donjeg Miholjca, ali je poslije teških desetodnevni borbi s našom Šesnaestom i Pedeset prvom divizijom, te jedinicama Crvene armije, i nakon pretrpljenih gubitaka 15. ožujka, nje-mačka protuofenziva bila slomljena. Nijemci su protjerani na lijevu obalu Drave. Neprijatelj je uspio, uz dosta veliku cijenu u krvi, da prodre i duž oslobođene teritorije u Moslavinu, da popali mnoge domove i gospodarske zgrade, ali nije uspio da razbije nijednu jedinicu NOV. Trideset druga divizija je baš iz te ofenzive izišla moralno jača i iskusnija. Trideset

treća divizija također. Glavnina Desetog korpusa je bila spremna za nove zadatke. U Moslavini je neprijatelju i dalje gorjelo pod nogama.

Ali i ova je ofenziva ukazala na neke značajne momente koji se tiču vođenja oružane borbe i primjene partizanske taktike. Ono što se smatralo kao pozitivno iskustvo, kao dalja razrada partizanske taktike, bila su kombinirana napadno-obrambena dejstva u sklopu divizije, pa i unutar borbenog poretka brigade. Dok se jedan dio snaga branio, nastojeći da onemogući manevar napadačevih snaga, drugi bi iskoristio priliku da zada neprijatelju neočekivane udarce tamo gdje je on bio najosjetljiviji. Zagorska brigada se obilato služila tim metodom u borbama kod Bereka, Šimljanice i Šimljanskog luga. U negativno iskustvo svakako ide bezrazložna upornost s kojom su branjene ili osvajane pojedine točke na neprijateljevim položajima. Primjerice, hirovito i uporno otimanje kote 182 iznad Šimljanice nije bilo izraz primjene prave partizanske taktike. To je bilo više nalik na frontalni oblik borbe.

Neprijateljeva moslavačka ofenziva je još jednom potvrdila već mnogo puta potvrđenu prirodu jedinica NOV. One su, prije svega, borbene jedinice, ali su također velike škole ratnog komandnog i partijsko-političkog kadra. I Zagorska brigada je to bila sve vrijeme dok je ratovala, pa i u najtežim časovima. U njenom su krilu stalno nicali vrsni komandiri, komandanti i politički komesari, kadri da dostojno zamijene sve one koji su pali ili koji su uslijed rana morali napustiti borbeni stroj. Primjeri to riječito potvrđuju. Mladi komandant Četvrtog bataljona Josip Murić preuzeo je dužnost komandanta brigade »Matija Gubec«; komandant Trećeg bataljona Milivoj Kunović otišao je za načelnika štaba, a Vatroslav Mimica za komesara brigade; komesar bataljona An-

ton Žnidarić prešao je na dužnost pomoćnika komesara Druge moslavačke brigade; pomoćnik političkog komesara brigade Boris Majer Marić preuzeo je dužnost pomoćnika komesara Trideset druge divizije... Osim toga, Zagorska brigada je mnoge svoje rukovodioce poslala u novoformirane jedinice narodne obrane, a *mnoge darovite i hrabre borce na oficirske tečajeve* u Daruvar, a uoči oslobođenja i u Vojnu akademiju u Beogradu.

NA BEREČKIM KOSAMA

Ponovo u Moslavini • Partizanska taktika »kao sunđer« • Drugi »prodorni« bataljon ponosno završio svoj ratni put • Novi okršaji s 1. ustaško-domobranskom divizijom • Udar po poglavnikovom tjelesnom združgu kod Bereka • Provjera borbene spremnosti pred posljednji i odlučujući boj...

Za jedanaest dana u drugoj polovici ožujka, koliko je provela u međuprostoru Bilogore i Moslavine, brigada je taktikom mijenjanja položaja po bataljonima »ukrug« ostvarila kontrolu šireg prostora, budno štiteći Ladislav, Velike Zdence, Pavlovac, Trnoviticu, Hercegovac i druga mjesta. Dvadeset drugog ožujka na nju je u šumi Gaj nasrnula 1. bojna 1. ustaško-domobranske divizije. Zagorci su je spremno dočekali. Na poprištu borbe je izbrojano 18 mrtvih i 18 ranjenih neprijateljevih vojnika.

Tih dana, dok su položaji bili kod Ladislava i Trnove, kroničar ratnog puta brigade zabilježio je u njen dnevnik i ovaj događaj: rasformiran je Drugi bataljon, koji su borci s razlogom prozvali — »prodorni«. Prava šteta. Bio je to izvanredno borben i složen kolektiv. Njegovu brojnu oznaku preuzeo je Četvrti bataljon.

Sada su na čelu bataljona ovi drugovi: u Prvom udarnom — Stjepan Pozajić, komandant, i Stjepan Pucko, komesar; u Drugom bataljonu — Gajo Petljak, komandant, i Ivan Papišta, komesar; u Trećem — Ni-

kola Kadoić, komandant, i Stjepan Hrček, komesar. Ti će rukovodioci voditi bataljone u svim preostalim teškim borbama, u Podravini i na Bilogori, sve do konačnog oslobođenja zemlje.

Taj organizacioni potez bio je potreban da bi se popunili ostali bataljoni, prilično prorijeđeni u mnogobrojnim borbama.

I samo što je Četvrti bataljon preuzeo ulogu Drugog »prodornog«, bio je napadnut. U oštroj borbi koja se zametnula ustaše se izvele tri juriša. Sva tri puta bili su odbijeni. Na leđini je ostalo 11 mrtvih i 20 ranjenih ustaša.

U međuvremenu su se u štabu brigade sticali podaci partizanskih obavještajaca o promjenama nastalim u neprijateljevom rasporedu. Na osnovu toga se moglo zaključiti da se ustaško-domobranske snage spremaju da odstupe prema Bjelovaru. Zato je skrojen plan da Trideset druga divizija prati u stopu neprijatelja u povlačenju.

Dvadeset osmi ožujka Zagorska brigada je počela sistematski da prati neprijatelja, pritiskom u leđa. Već sutradan je bila u Šimljanici, zatim u Ivanskoj i Štefanju, a 30. ožujka u zoru sustigla je neprijateljeve snage u Narti.

Trideset druga divizija je opet bila na prilazima Bjelovaru. Tu je došlo do novih teških okršaja. Dije-
lovi 1. ustaško-domobranske divizije morali su zaštititi glavninu prilikom povlačenja u Bjelovar. Zagorci su im stalno za petama. U Narti Prvi i Treći bataljon Zagorske brigade i brigada »Matija Gubec« cijeli dan vode borbu. Iz stroja su izbačena 43 neprijateljeva vojnika, među kojima je 18 mrtvih. I redovi brigade su se prorijedili: pet boraca je poginulo. Stevo Kezerik iz Narte je pao na samom pragu svog rodnog doma. Uz njega su poginuli i Stjepan Marković iz Brdovca, Stevo Rakidža iz Mikleuške, Vlado Trknić

iz Zagreba i Martin Štefan iz Dugnjaveca kod Tuhlja. Dvadeset boraca je ranjeno.

Trideset druga divizija se rasporedila na liniji Križić—Berek Potok. Zagorska brigada se rasporedila u Bereku i na kraćem odmoru tu zadržala do zadnjeg dana u ožujku. Neprijatelj se povukao u svoje uporište. Značajna etapa borbe je time bila završena.

Moslavina, koju je doskora pritiskao težak teret i strah, kao da je predahnula. U tim trenucima je svako sabirao svoje uspjehe i neuspjehe, pa su to činili i Zagorci. U ožujku je Prvi udarni bataljon ubio 60 neprijateljevih vojnika, a ranio 104, Drugi bataljon, do rasformiranja, ubio je 64, a ranio 88, Treći je ubio 69, a ranio 80, te Četvrti ubio 80, a ranio 129. Brigada je izgubila 35 boraca, 120 je ranjeno, a 34 su nestala. Pavelićeva divizija se vratila u Bjelovar s tužnom bilancom: 273 mrtva, preko 400 ranjenih i 3 zarobljena.

Premorena brigada je bila željna predaha. To joj je bilo potrebno kao zrak i voda. Ali neprijatelj je u tim trenucima upravo računao na to da će se brigadiri opustiti. Zato nije oklijevao. U akciju je pokrenuo pripadnike tzv. Poglavnikovog tjelesnog zdruge (PTS). Ono što nije pošlo za rukom 1. ustaško-domobranskoj diviziji, možda će poći PTS-u. Cilj je bio: razbiti snage NOV u zahvatu saobraćajnice koja vodi od Ivanske preko Bereka ka Garešnici.

Prvog aprila brigada je, raspoređena u sjevernom dijelu sela Bereka, bila u stavu iščekivanja. Odluka njenog štaba, kako je to zabilježeno u bojnoj relaciji za travanj 1945, glasila je: »Održati zaposjednute položaje i spriječiti neprijatelja da ponovo ovlada saobraćajnicom Bjelovar—Garešnica...« To je bio borbeni zadatak i cijele Trideset druge divizije, koja je posjela položaje na liniji Krivaja, Berek Potok.

Dvije volje, dijametralno suprotne, našle su se opet jedna naspram druge u trenutku kada su dvije bojne PTS i jedna bojna 21. pukovnije napale Trideset drugu diviziju.

Pred položajima Zagorske udarne brigade događaji su dramatično mijenjali situaciju. S pravca Narte naišlo je najprije oko 200 neprijateljevih vojnika. Prva na meti je bila jedna četa iz Trećeg bataljona na predstraži u Ivanjskoj. Iako su borci bili voljni da se uhvate ukoštac s napadačem, ipak je omjer snaga bio odveć neravnopravan. Zbog toga se četa, nakon kraćeg okršaja, povukla pozadi Ivanske. Ali u tim trenucima je Treći bataljon učinio pravi podvig. Iskočio je iz svojih zaklona kod kote 168 na Krivaji kod Bereka i, poput maratonskog trkača, preko Babinca i Topolika upao sa zapadne strane u Ivansku, udarivši neprijatelja u bok. Ustašama nije preostalo drugo do da se dadu u bijeg prema Paljevini. Sada je Treći bataljon posjeo predstražne položaje u Ivanjskoj, čekajući rasplet događaja.

Sutradan oko 8 sati neprijatelj je ponovo krenuo na Prvu zagorsku udarnu brigadu i Trideset drugu diviziju. Ali sada organiziranije i s većim snagama. Jedna kolona je s pravca Križića krenula preko Babinca ka Krivaji na položaje Prvog bataljona, a druga s pravca Sredske i Martinske na položaje Drugog bataljona. Brigada se opet našla u procjepu na prostoru Bereka. Na udaru su bila oba njena boka. Oko 16 sati na položaje se sručila artiljerijska i minobacačka vatra. Glavni udar je neprijatelj usredsrijedio prema groblju. Zagorski udarnici i ustaše se opet nadoše oči u oči, na domašaj ručnih bombi. Mitraljesci Alojz Kovačić, Martin Jurčin, Franjo Gehulić, Andrija Kuzović i Pavao Margarić čekali su svoj trenutak. Četa Antona Boršića iz Drugog bataljona je čvrsto riješila da ovaj put naplati svoj dug od ustaša.

Uskoro je uslijedio i prvi neprijateljev juriš. Baraž partizanskih mitraljezaca prikovao je napadače za vlažnu zemlju. Komandir Druge čete Drugog bataljona Anton Boršić tada naređuje juriš. Bijeg je za »poglavnikove junake« bio jedino rješenje. Četa se vratila na položaj spremna kao zapeta puška, jer je komandir Boršić znao da obračun još nije gotov. I doista, ustaše su krenule u drugi napad. Progovoriše ručne bombe i mitraljeski rafali. Mitraljesci kao da, sijući smrt po napadačkom stroju, poručuju: ovo vam je za komandanta Fabijana, i za komandanta Zlatka, i za drugaricu Minu, i za Marka Čučeka, i za Milana Čučeka; vraćamo vam dug za Šimljanicu, za kotu 182.

Upravo rovom stiže vijest da je smrtno pogođen Milan Fagot iz Svedrožja kod Petrovskog. U mitraljescima kao da proključa krv. Ovaj put se municija ne štedi. Ubrzo je na ledini ležalo pedesetak mrtvih i ranjenih »zdrugovaca«.

Nadmetanje na berečkim položajima se odužilo. Ustaše kao da su se zainatile — jurnule su na zagorske položaje i treći put. Bez uspjeha. I četvrti put. Opet isto.

A noć, saveznik partizana, bližila se. Oko 19 sati ustašama je ponestalo daha. Ili hrabrosti?! Sviše se u kolonu i pođoše natrag prema Ivanjskoj.

»Crvenu vrpcu« je odnio Drugi bataljon komandanta Gaje Petljaka, a u njemu Druga četa komandira Antona Boršića.

TAKO GINU HEROJI...

Vojno-političke pripreme za posljednje borbe • Pokret za Podravinu • Najzad u sastavu Treće armije • Oslobođenje Podravske Slatine • Udarci po neprijatelju na podravskim saobraćajnicama • Zadnji oproštaj s legendarnim komandantom Trideset druge divizije Petrom Biškupom Venom

Sve misli su okrenute rodnom Zagorju, dobro znanim trnacima iskićenim čokotima iz čijih nabreklih riznika i gibača suze krupne graške soka. Je li obrezano? Tko ih je nakolio, okopao, izvezao? .. Je li ostalo klijetima bar malo mirišljavog kiselkastog vina, bez kojeg Zagorac ne može? Kako su majke, sestre, žene, djeca, bake i djedovi? ..

Nostalgija za zagorskim brijegima puni grudi svakog borca čim otkloni pušku od sebe makar i za tren. Iako je pobjeda na vidiku, to se osjeća u zraku, to izvire iz pjesme ptica u lugovima što mirišu na proljeće.

Na sjeveru Hrvatske je sve teže. Prostori za borbu i opstanak su sve uži. Saobraćajnice su pune neprijateljevih kolona koje se povlače s juga. One baš tu traže malo sigurnosti i predaha za sebe prije nego što se izvuku dalje na sjever. I tako, opći operativni uvjeti ne dopuštaju Zagorcima da pođu na sjeverozapad, u svoje zeleno Zagorje. Oni moraju krenuti ponovo upravo obrnutim smjerom — prema istoku, prema Slavoniji i Podravini. Na tom putu brigada

se punih devet dana, od 6. do 15. travnja, zadržala u Pavlovcu. Tu se vojnostručno i idejno-politički pripremala za zadatke koji je očekuju u završnim operacijama.

Pod zaštitom osiguravajućih dijelova, vodovi, čete, bataljoni dali su se na čišćenje oružja, opravku ratne opreme. Vojnici su se kupali, šurili, prali rublje, brijali. Medicinski su obrađeni gotovo svi borci i rukovodioci. Oni koji su bili inficirani svrabom izolirani su u karantin, iz kojeg je danonoćno »zračio« zadah fosforne paste. Svi su dobili cjepivo protiv trbušnog tifusa.

A onda: smotre, prebrojavanja, prestrojavanja, popisivanje svega i svačega radi potpunije brigadne evidencije. Starješine su imale pune ruke posla kojem nisu bile vične.

Vojnostručna obuka je izvođena »od jutra do sutra«. Za devet dana trebalo je preći bogat program koji su pripremili štapski operativci. Prostor oko sela je oživio. Pretvoren je u poligone za obuku iz naoružanja, nastave gađanja, stražarske službe, strojeve i taktičke obuke . . . Izučavala su se pravila opće ratne službe, pravila tajne (obaveštajne) službe i drugi predmeti.

Ali odbojnost boraca prema vojnostručnoj obuci osjećala se posvuda, a naročito kada su došle na red vježbe iz taktičke obuke: izbor najboljeg položaja za vatreno dejstvo, ukopavanje, maskiranje, kretanje po bojištu, disciplina vatre . . .

— To bar znamo — ljutio se Drago Božol.

— Bolje da tjeramo bandu nego što ovdje dan-gubimo — slagao se s njim Pavao Turek.

Ipak se program nastave, istina, više uporno nego vješto, provodio sve do sredine travnja. Za to vrijeme su na vježbališta u pavlovačkim voćnjacima stizale vijesti s kojima se živjelo: njemački front u Sremu

je probijen; Prva armija prodire prema Vinkovcima i Vukovaru — cilj je Zagreb; Treća je savladala Dravu kod Valpova i Dunav kod Dalja i prodrla do Našica; Peta i Sedamnaesta divizija savladale Savu kod Županje; njemačke i ustaško-domobranske snage našle se u vulkanskom grotlu; jedinice Drugog, Trećeg i Petog korpusa okončale su desetodnevnu operaciju za oslobođenje Sarajeva; Druga armija oslobodila Doboj i prodire prema Banjoj Luci...

Sve se uskomješalo, i miris proljeća i vjesnici skore pobjede. Sloboda se rađa... Naša vlada je zaključila u Moskvi ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji između Demokratske Federativne Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. U Beogradu je obrazovana (7. travnja) narodna vlada Srbije, u Splitu (14. travnja) narodna vlada Hrvatske, u Cetinju narodna vlada Crne Gore, u Skoplju (16. travnja) narodna vlada Makedonije...

Vremena je premalo da bi se saopćile sve vijesti koje stižu odasvud. Usred Pavlovca podignuta je velika tabla s kartom na kojoj su iscrtani frontovi i njihovo koncentrično kretanje ka srcu Trećeg rajha.

Šesnaesti travnja brigada je krenula dalje. Zadnja dionica njene ratne staze vodi prema sjevernim kosama Papuka pravcem Velika Jasenovača—Grbavac—Poljani—Dubovac—Hum.

Istim smjerom idu i ostale snage Trideset druge divizije. Sedamnaesti travnja divizija se povezala sa snagama Treće armije na prostoru: Čeralije (»Braća Radić«), Macute (»Matija Gubec«), Đulovac (»Pavlek Miškina«), Hum (Prva zagorska udarna brigada).

Udružene fašističke snage — Nijemci, Čerkezi i ustaše — razvukle su se duž podravskih saobraćajnica od Mikleuša do Virovitice nastojeći da se izvuku na sjeverozapad. Njihov sastav nije bilo moguće utvrditi jer se mijenjao svakog časa — u zavisnosti od napre-

dovanja jedinica Treće armije, koja je vršila pritisak na neprijateljeve snage duž podravske saobraćajnice prema Podravskoj Slatini i dalje na sjeverozapad. S boka, sa položaja kod Čeralija i Lipovca, južno od Podravske Slatine, napadala je Trideset druga divizija.

Neprijatelj se ne smije nekažnjeno izvući iz tog podravskog grotla. To je bio zadatak čiju su suštinu razumjeli svi borci. On mora platiti za sva zlodjela koja je počinio u našoj zemlji. Zato je skrojen plan koji je bio nalik na čekić i nakovanj. Glavnina Treće armije: Šesnaesta i Trideset šesta divizija, i glavnina Trideset druge divizije: brigade »Braća Radić« i »Matija Gubec«, preuzele su ulogu »čekića«, a brigada »Pavlek Miškina« i Prva zagorska udarna — ulogu »nakovnja«.

U skladu s tim Zagorska brigada i brigada »Pavlek Miškina« izbile su noću 19/20. travnja na podravsku saobraćajnicu između Cabune i Bistrice. Zagorci su na vrijeme zaposjeli položaje i uzduž i poprijeko auto-puta i željezničke pruge između Bistrice i Cabune. Preko njihovih položaja neprijatelj se ne smije i neće probiti na sjever prema Virovitici! Ima da se skuha u kotlu.

Taktika koju je pripremio štab brigade bila je tipična partizanska: pustiti neprijateljevo čelno osiguranje kroz zasjedne položaje dok ne naiđe glavnina, a kada se ona cijelom dužinom izduži ispod brigadnih položaja na sjeveroistočnim bilogorskim kosama, onda osuti najjačom vatrom iz svih oružja. Udar u bok će pojačati Prvi bataljon s pravca Španata, upravo prema saobraćajnicama.

Zamisao odlična. I borbeni raspored da se ona ostvari, također.

Zagorci su strpljivo čekali sve do 23 sata. Ali tada im je bilo jasno da je zamisao jedno, a stvarnost drugo.

Brigada »Pavlek Miškina«, koja je naišla na saobraćajnicu nešto istočnije, otvorila je vatru na neprijateljevu kolonu — prerano. Iznenadenje je izostalo. A time i uspjeh. Neprijatelj se sredio, razvio za borbu i organizirano krenuo u napad, u proboj zasjednih položaja. Zagorci su vodili borbu do nakon pola noći, a onda su se povukli u selo Gornje Kusonje da bi se pripremili za napad na Podravsku Slatinu.

U međuvremenu je brigada »Braća Radić« napala naprijateljeve snage u Četekovcu, brigada »Matija Gubec« one u Sadovi, a Šesnaesta i Trideset šesta divizija one u Mikleušu.

U Podravskoj Slatini se u to vrijeme sjatilo dosta fašističkih snaga koje su pred Trećom armijom bježale iz Slavonije i Podravine. Sve je posvjedočavalo da su moralno dotučene, da su njihove komandne poluge razglavljene. Ali ranjena zvijer može biti još kako opasna. Zato su se Zagorci dobro organizirali za napad na Podravsku Slatinu. U napad s položaja kod Slatinskih Vinograda krenuli su Drugi i Treći bataljon. Prvi udarni je ovaj put čekao u rezervi u selu Lukovcu. S jugozapadne strane je napadala i Četvrta krajiška brigada.

Bataljoni su jurnuli nezadrživo. Neprijatelj je morao ustuknuti i povući se dalje na sjever, prema Sladojevcima.

Zalogaj je bio lakši nego što se pretpostavljalo. Podravska Slatina je pozdravila svoje oslobodioce.

Zagorci nisu, dakako, imali vremena za slavlje u oslobođenom gradu, za čiju su slobodu položila život četiri borca: radnik Andrija Kapež iz Varaždina, Andrija Kučelić iz Bargičana, Andrija Kožulić iz Vidovca kod Varaždina i Stjepan Poskajec iz Donje Stubice. Morali su u potjeru za neprijateljem, sustizati ga, prestizati, udarati što više, što žešće i što češće, razbijati njegove kolone.

Zagorcima se već sutradan ukazala prilika da se dokažu i pokažu. Silom natjeran na to da bude uporan, neprijatelj se ukotvio kod Suhog Polja-Borova da bi osigurao saobraćajnice za dalje izvlačenje prema Virovitici. Dobro je naoštrio zube.

Ali borci Zagorske brigade su bili neumoljivi. Izveli su juriš odmah s večera. Prvi udarni je bio u središtu udarnog kovitlaca. Lijevo je bio Drugi, a desno Treći bataljon. Napredovali su duž puta prema sredini sela. Cilj je bio da se što prije presiječe cesta i željeznička pruga i zaustavi povlačenje neprijateljevih kolona kako bi što više bile izložene udarcima Treće armije, koja ih je tukla s fronta.

Zametnula se žestoka borba. Neprijatelj se tukao s fanatičkom upornošću.

Opet je zagorska krv kvasila podravsku crnicu. Svoj životni i ratnički put, partizan Franjo Brdar iz Vukosavljevice završio je tu, na zapadnoj kosi Suhog Polja—Borova, tako reći pred samim rodnim selom. A onda su presječeni životi trojice dvadesetogodišnjaka: Alojza Crnčevića iz Sesveta, Stjepana Čuka iz Klanjca i Dragutina Gecija iz Jagetić-Brega. Bjelovarčanin Nikola Sušiček, iz Prateče čete, položio je svoj život ne dospjevši da vidi još jednom svoj lijepi bijeli grad, u koji će tek za koji dan naići njegovi drugovi i tako učiniti kraj strahovlade zlikovaca Rafaela Bobana i njegovih crnokošuljaša.

Okršaj se završio tek u praskozorje. Ali Zagorci nisu krenuli na odmor. Treći bataljon je ostao u Borovu da osigura brigadi leđa, a Prvi udarni i Drugi bataljon su odmah, iz pokreta, krenuli da istjeraju neprijateljeve kolone koje su zastale u Pčeliću.

Tada je došlo do općeg meteža. Dok su dva bataljona upadala u Pčelić, neprijatelj se sredio, napao Treći bataljon i ponovo zauzeo Borovo. Sada se borba vodila obrnutim frontama u kojima je bilo

teško snaći se. Neprijateljevih snaga je bilo svuda. Bila je prava vještina držati sve komandne konce u rukama.

Oko 16 sati Zagorci su ponovo krenuli u napad na Suho Polje—Borovo i na juriš ga osvojili po drugi put. Neprijatelj je to platio sa 23 mrtva i 30 ranjenih.

Opisujući događaje koji su se odigrali 23. travnja na cesti Pčelić—Srho Polje—Borovo, štab brigade je u svojoj bojnoj relaciji zapisao i ovo:

»Naše su trupe pokazale puno borbenosti i izdržljivosti tukući se više dana s brojno jačim neprijateljem, koji se očajnički branio i trudio da osigura slobodni prolaz komunikacijama na sjever. Nedostatak artiljerije je otežavao borbu. Slabost: napadima nije prethodilo dovoljno izviđanja kako bi se tačno utvrdili položaj i raspored neprijateljevih snaga...«

Dvadeset treći travnja Trideset druga divizija je, i pored značajnih uspjeha prilikom obračuna s neprijateljevim jedinicama na podravskim saobraćajnicama, morala spustiti zastave na pola koplja. Dogodilo se ono u što niko u tim trenucima nije smio povjerovati. Poginuo je legendarni komandant divizije, narodni junak Petar Biškup Veno. Rođen u Klokočevcu kod Bjelovara, sin siromašnog seljaka, soboslikarski radnik u Zagrebu, član klasnog sindikalnog pokreta, Biškup je u partizanske redove stupio 31. srpnja 1941. godine. Bio je jedan od istaknutih organizatora ustanka u Bilogori. Slučaj je htio da pogine baš na položajima Prve zagorske brigade.

Težak udarac duboko se zasjekao u sjećanje komandanta Ivice Družinca, koji je bio neposredni očevidac događaja. On o tome priča:

»Brigada je poslije borbe u Pčeliću i Suhom Polju—Borovu učinila još jedan skok, uporedno prateći neprijateljeve snage u povlačenju. Tražila je najpovoljniju poziciju kako bi im udarila u bok. U tom

nastojanju je izbila na kose između Suhog Polja—
—Borova i Virovitice, s kojih je bio dobar pregled terena.

Odjednom se u štabu brigade pojavio komandant Veno. Upoznao sam ga sa situacijom. Htio je da obiđe položaje brigade. Ali to je bilo vrlo rizično, jer je neprijatelj gađao iz vučjih jama snajperima. Upozorio sam ga na to i savjetovao mu da ne ide. Ni mi koji smo bili obavezni da obilazimo jedinice nismo mogli u nekim trenucima da to učinimo. Zemljište je bilo otkriveno, pa smo se položajem kretali najčešće noću.

— Kada sam već došao na položaj brigade, onda je red da ga i obiđem. Moram to učiniti, Ivice, shvaćas li? — rekao je komandant Veno.

Nije bilo druge nego da prihvatim komandantov stav. Disciplina je zakon vojne organizacije. Toliko sam znao. A znao sam i što znači za borce, za njihov moral, kada se na položaju pojavi, kada dođe među njih sam komandant divizije, uz to poznati junak.

Pošao sam s njim. S nama je krenuo i komandant bataljona čiji smo položaj obilazili. Prebacivali smo se od zaklona do zaklona, od rova do rova. Prilikom jednog skoka pogibe naš pratilac komandir čete (na žalost, imena mu se više ne sjećam, jer su se u to vrijeme, zbog čestih pogibija i ranjavanja, komandne garniture mijenjale gotovo svakog dana).

Opet sam savjetovao komandantu da ne ide dalje. Ali Petar Biškup Veno ne bi bio ono što je bio da se mogao pokolebati. A zatim, nismo prešli ni dvadeset koraka, kad komandant uzviknu:

— Jao, Ivice, dobio sam i ja.

Pri tome me je snažno stegnuo za ruku.

Metak ga je pogodio u pleća i izašao na grudi.

Četa je vatrom pritisnula gnijezdo snajpera dok

smo izvukli smrtno ranjenog komandanta do ambulate. Premda su mu minute bile izbrojane, još je smogao snage da mi naredi:

— Ivice, na položaj! Pusti mene, lako ću ja. Drži čvrsto položaj, Ivice. Drži brigadu u rukama, do pobjede. Ona je već tu, do nje nije još daleko...

To su bile posljednje riječi proslavljenog komandanta«.

ŠUMA ZAKLETIŠTE — SPOMENIK JUNAŠTVA

Prvomajski juriši • Krvava kota 268 • Junačka smrt tri poljska druga • Da li je obračun s najmračnijim snagama Hrvatske konačno završen? • Dan pobjede i godišnjica zagorske brigade proslavljeni su simbolično u slobodnom Zagrebu

Poslije borbe kod Suhog Polja—Borova, Prva zagorska brigada se prvi put našla »s onu stranu« fronte Treće armije. Stala je rame uz rame s kolonama jugoslavenske revolucionarne vojske koje su, goneći neprijatelja, hitale na sjeverozapad prema Kalniku i Hrvatskom zagorju. U toj širokoj fronti od Podravine do Moslavine bilo je osam divizija: Pedeset prva, Trideset šesta, Trideset treća, Trideset druga, Sedamnaesta, Šesnaesta, Dvanaesta i Četrdeseta.

Pretposljednja etapa ratne staze Zagorske brigade vodila je iz šire okolice Virovitice do Šandrovca, u kojem je osvanula 1. svibnja. Cijela sedmica je protekla u trci za neprijateljem po raskvašenim bilogorskim putovima što presijecaju šumu Tromedač, Cremuške vinograde, Bogaz, šumu Sječicu, Turske grobove, čija su udolja obilježena prugom industrijskog kolosijeka kojom su kapitalisti godinama izvlačili bilogorsko drveno bogatstvo. Neprijatelj je sada bježao kao nošen vjetrom. A njegov je trag pri tom sve vidljivije bio obilježen ratnom opremom, koje se lišavao da bi sebi olakšao teret. Sasvim je podsjećao na lopova koji bježeći pred potjerom baca pokradene stvari ne bi li umakao i bar glavu spasao.

Sve je teklo, tako reći, sasvim glatko do Šandrovca. A onda se, kao kakav bastion, isprasio Spasnik, a iza njega šuma Zakletišće s kotom 268. Tu se utaborila neprijateljeva zaštitnica poslije sedmodnevnog bijega šumovitim i ispresijecanim kosama Bilogore.

Zagorci su bili željni bar još jednog obračuna s ustašama, domobranima, Nijemcima, Čerkezima. I to baš na Prvi maj — međunarodni praznik rada. Već su bile ozelenjele breze, lijeske i glogovina. Podigli se bokori djeteline. Sva okolina je bila ispunjena opojnim mirisom poljskog cvijeća. A iz šume Zakletišće, iz na brzinu sklopljenih drveno-zemljanih bunkera, prijeteći su zjapili otvori puškarnica.

Hoće li to biti i posljednji društveno-klasni obračun s taborom koji se obrazovao na desnom krilu polariziranja političkih snaga u Hrvatskoj, na polu na kome su se u povijesti hrvatskog naroda okupljale sve protunarodne i reakcionarne struje? Nekad su na toj strani, u sukobu s narodom — glagoljašima, stajali latinaši, a kasnije pristaše posljednjeg hrvatskog kralja Zvonimira Dimitrija, kojem je narod, po predanju, sam presudio na saboru na Kninskom polju. Zatim su došle nove raznovrsne desne protunarodne struje: habzburgovci, germanofili, mađaroni, frankovci, protagonisti reakcionarnog hrvatskog nacionalizma, odbojnog i netrpeljivog prema narodima jugoslavenskog juga, prema jugoslavenskom kontinuitetu hrvatske nacionalne ideologije, a poniznog i sluganski okrenutog prema germanskom sjeveru ili latinskom zapadu.

U tom grijezdu je ponikla i izrasla najreakcionarnija i najratobornija struja — Pavelićevo ustaštvo, zadojeno nacionalizmom i klerofažizmom, rasistički netrpeljivo prema svim jugoslavenskim narodima, klasno suprotstavljeno radničkom i progresivnom pokretu, a pokorno prema arijevskej germanskoj rasi.

I evo, sada, kao predstavnici revolucionarnih snaga koje rastu kao plima, i Zagorci stoje pred tim otpadnicima hrvatskog naroda — gledaju se oči u oči. I na Zagorskoj je brigadi da ispuni svoj dio historijskog duga u obračunu s posljednjim ostacima reakcije i mraka u povijesti hrvatskog naroda.

Kosama Spašnika, prema koti 268, krenuli su borbeni strojevi: Prvog udarnog, Drugog, Trećeg bataljona...

Desetari vode svoja odjeljenja. Franjo Bregović se na čelu svoje desetine prikrada šumarku prema raskrsnici kolskog puta na Bilu; Dragutin Božol vodi desetinu pored tek ozelenjele glogove živice; Andrija Pavlina izbija sa svojim borcima na Katanak-brdo; Nikola Grašanović, napet kao pantera, vreba u šumarku oivičenom svježim brazdama što čekaju žuto kukuruzno zrnje; Juraj Stepić hita ka putu koji vodi pravo u šumu Zakletišće; Alojz Mikulec je zastao sjeverno od grupe kuća kod Spašnika; Pavao Turek vodi desetinu, pored plotova, prema pošumljenim kosama Drage; Alojz Poljak se upravo penje kosom Leščak; Tomo Hodak izbija na put što opasuje pošumljeni Josipov rog...

Streljački strojevi vodova napreduju jarcima, vrzinama, pored izlomljenih ograda, od šumarka do šumarka. Niko neće da zaostane. Jer to je, možda, zadnja borba, koju ne treba propustiti.

Na prilazima koti 268 ispred Zakletišta sjatili su se strojevi Zagoraca. Skupila se mladost mnogih sela podno Ivančice, iz međuriječja Sutle, Krapine i Žutnice; radnici iz Konjšćinjskih rudnika, tekstilci iz Zaboka i Krapine... Idu u prvomajski juriš. To je njihov prilog proleterskoj revoluciji, izraz njihove solidarnosti sa svim radnicima svijeta!..

Oštri i gusti rafali ujedinjene fašističke falange presreli su ih na pedesetak koraka do ivice šume

Zakletišće. Zagorski strojevi se prorjeđuju. Pade, teško ranjen, desetar Božol; pod snopom metaka povi se do zemlje vodnik Ivan Svornik; presječen je kao mačem i vodnik Drago Novosel; rafal zakači i Ivana Princa, zamjenika komandanta Prvog udarnog, i Ljudevita Bajta, komesara...

Komandir Pavao Šoštarić pokušava da sredi stroj svoje čete, ali ga rani neprijateljevo tane. Uz njega pokleknuše i Đuro Alomer i Miloš Bastaja.

Na raskrsnici puteva na Spašniku, Prvi udarni Stjepana Pozajića, mora se, zasut koncentričnom vatrom, povući s čistine.

Brigadni redovi se središe poslije podneva. Prvobitno razočaranje je splasnulo, zadobivene rane su zavijene. U srcima Zagoraca opet jača žeđ za bespoštednim obračunom.

Bataljoni krenuše. Komandiri vodova pohitaše odlučno, čvrsto uvjereni da će ovaj put istaknuti proletersku prvomajsku zastavu na koti 268. Mirko Artić je sa svojim vodom odlučio da ide do kraja. Tako misli i vodnik Stjepan Brbec. Valent Sombolec ima još mnogo »neprečišćenih« računa s ustašama; vodnik Mijo Sarač također; vod Ivana Gašperta je, kao nošem krilima, već na samom prilazu koti 268, s koje sipaju fašistički rafali. Stari partizan Marko Pučić vjeruje da je to, po svemu, odlučujući juriš. Vod vodnika Vinka Moneca se kao sječivo zasijeca u neprijateljeve položaje na ivici šume, odakle će se, od stabla do stabla, moći da probije i bočno do kote 268.

Prvi udarni pritiska s desnog boka preko Zakletišća ka koti 268, Drugi »probojni« Gaje Petljaka želi da opravda svoj nadimak jurišem s fronta preko spašničkih kosa, a Treći »prodorni« Nikole Kadoića pokušava da riješi enigmu kote 268 prodorom preko Leščaka i Drage.

Bataljonski strojevi, uz zaglušujuće »uraaa«, lete pravo na neprijateljeve prve rovove i mitraljeska gnijezda.

Ali šuma kao da ih ne smatra saveznicima. Ona je sada zaklon ustaša, koje su su povukle na stotinjak metara u dubinu i zauzele prihvatne položaje. Partizane dočekuje vatra iz zemlje, vatra iza svakog stabla, vatra s krošnji drveća... Neprijatelja kao da je sve više. Grabova, bukova i hrastova stabla lome se pod udarcima granata. Automatsku vatru ojačavaju topovi i minobacači.

Zakletišta postaje zakleta šuma, vatrena šuma, šuma-pakao. Borci su primorani da se izvlače na čistinu spašničkih kosa, ostavljajući za sobom krvave tragove. Svaka treća desetina je ostala bez desetara; jedanaest vodova se iz juriša vratilo bez komandira, koje su neprijateljevi rafali i geleri granata izbacili iz stroja. Dvojica od njih — Ivan Svornik i Drago Novosel — položiše u šumi-paklu i svoj život. Svoje vodove morali su napustiti i petorica političkih delegata, od kojih dvojica — Josip Srpak i Mirko Markuš — zauvijek.

Gubici su suviše veliki. Svijest boraca se mračí od jada, jeda i — prkosa. I iz ponosa, Zagorci još jednom pokušase sreću. Okršaj je trajao sat i pol. Ali opet se nađoše tamo gdje su bili — podno spašničkih kosa. Krvlju oblivena kota 268 ostala je nesvojena.

Ali vjera u uspjeh ih, usprkos svemu, ne napušta. Sada je to pitanje časti i ratničkog prestiža.

Mrak je već prekrío sve šandrovačke voćnjake i spašničke kose. Borci, duboko ozlojeđeni, premoreni, ogorčeni, skupljaju zadnje djeliće snage. Brigadna ambulanta je prepuna ranjenika. Pretežno su to komandiri. Najveći broj osnovnih jedinica opet nema svojih rukovodilaca.

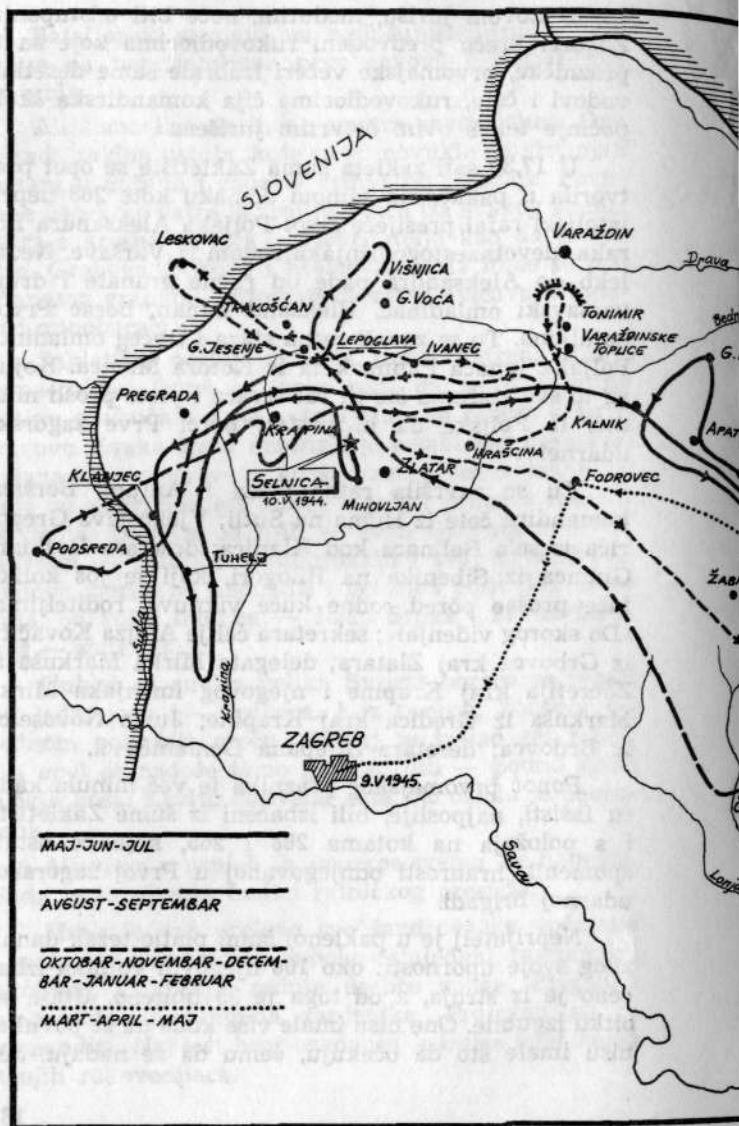
U novom jurišu, međutim, neće biti odstupanja. Zagorci kreću predvođeni rukovodiocima koje su te prazničke, prvomajske večeri izabrale same desetine, vodovi i čete, rukovodiocima čija komandirska škola počinje tek s ovim četvrtim jurišem.

U 17,30 sati zakleta šuma Zakletišće se opet pretvorila u pakao. Na samom domaku kote 268 neprijateljski rafal presiječe život Poljaka Aleksandra Boraka, devetnaestogodišnjaka rodom iz Varšave. Neda-leko do Aleksandra pade od ručne granate i drugi varšavski omladinac, Hleksand Banah, borac Prvog bataljona. Tu se završi ratna staza i trećeg omladinca Poljaka Ignaca Panpuckina iz Kotora Mamca. Kojim su to sve stazama što ih rat stvara i plete prošli mla-dići iz Poljske da bi postali borci Prve zagorske udarne!..

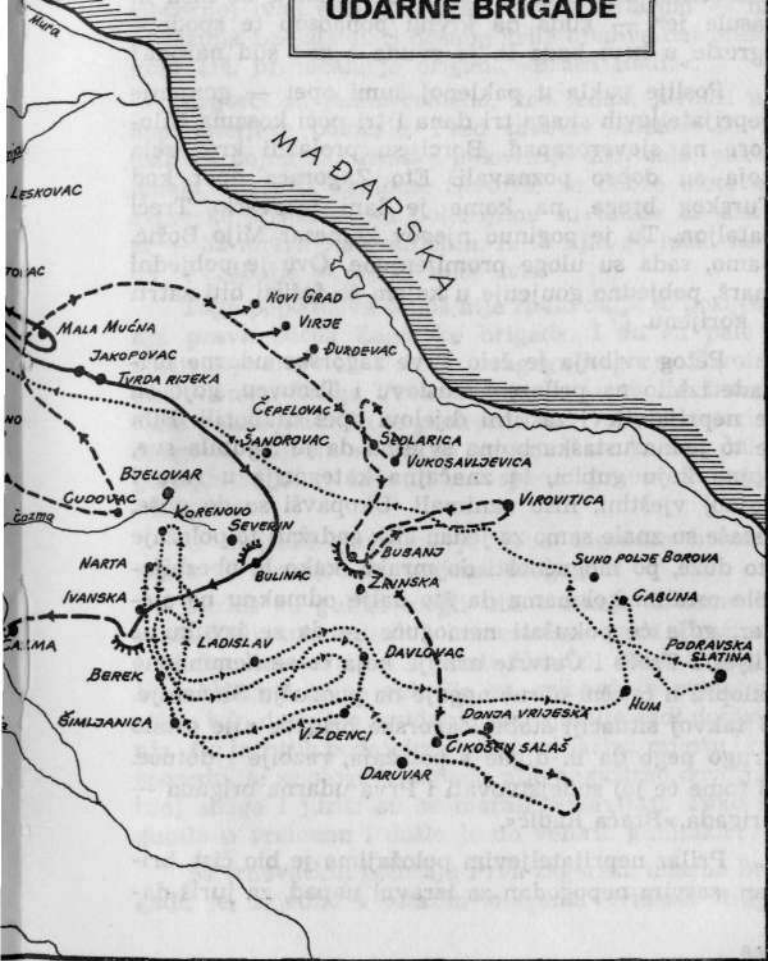
Tu se završila ratna staza i Antuna Boršića, komandira čete iz Huma na Sutli; Vjekoslava Gregu-rića iz sela Belinaca kod Klanjca; desetara Božidara Glumca iz Sibenika na Bilogori, koji je još koliko juče prošao pored rodne kuće viknuvši roditeljima: »Do skorog viđenja!«; sekretara ćelije Alojza Kovačića iz Grbovca kraj Zlatara; delegata Mirka Markuša iz Začretija kraj Krapine i njegovog imenjaka Mirka Markuša iz Gredica kraj Krapine; Jurja Novoselca iz Brdovca; desetara Stjepana Domanića...

Ponoć prvomajskog praznika je već minula kada su fašisti, najposlije, bili izbačeni iz šume Zakletišće i s položaja na kotama 268 i 265, koje će ostati spomenik hrabrosti odnjegovanoj u Prvoj zagorskoj udarnoj brigadi.

Neprijatelj je u paklenoj šumi platio težak danak zbog svoje upornosti: oko 100 njegovih vojnika izba-čeno je iz stroja, a od toga je 35 ubijeno. Utaše su bitku izgubile. One nisu imale više kuda da se povuku, nisu imale što da očekuju, čemu da se nadaju. Jer

BORBENI PUT PRVE ZAGORSKE UDARNE BRIGADE

svi su, čak i njihovi najbliži srodnici, znali da su oni zločinci i koljači, da za njih nema milosti, da ih, pritiskute prokletstvom i gnjevom naroda, mora sustići mač pravde. Otuda i objašnjenje što se nitko od 1.400 neprijateljevih vojnika, koliko ih je bilo u šumi Zakletišće, nije predao. Ustaške formacije se nisu ni rasule jer — kuda da krenu ponaosob te spodobe ogrezle u krvi kada ih je svuda čekao sud naroda?

Poslije pakla u paklenoj šumi opet — gonjenje neprijateljevih snaga tri dana i tri noći kosama Bilo-gore na sjeverozapad. Borci su prolazili kroz sela koja su dobro poznavali. Eto Zagoraca opet kod Turskog brega, na kome je lani iskrvario Treći bataljon. Tu je poginuo njegov komesar Mijo Božić. Samo, sada su uloge promijenjene. Ovo je pobjedni marš, pobjedno gonjenje u kojem će fašisti biti satrti u korijenu.

Petog svibnja je čelo Prve zagorske udarne brigade izbilo na prilaze Ladislavu i Trnovcu, gdje su se neprijateljevi zaštitni dijelovi opet utaborili. Bila je to jedna ustaška bojna svjesna da je izgubila sve, bojna koju gubici, ta značajna kategorija u ratu i vojnoj vještini, nisu zanimali. Ukopavši se do guše, ustaše su znale samo za jedan cilj: zadržati te položaje što duže, po mogućnosti do mraka, kako bi obezbijedile ostalim kolonama da što dalje odmaknu na sjever, gdje će pokušati nemoguće — da se izvuku iz kliješta Treće i Četvrte armije koja će se neminovno sklopiti u čelični obruč negdje na području Slovenije. U takvoj situaciji štabu Zagorske brigade nije ostalo drugo nego da ih digne s položaja, razbije i dotuče. U tome će joj sudejstvovati i Prva udarna brigada — brigada »Braća Radić«.

Prilaz neprijateljevim položajima je bio čist, brisan, sasvim nepogodan za izravni napad, za juriš da-

nju. Ali nije se imalo što čekati ni oklijevati. Jer srca su gorjela za ponovni susret s rodnim Zagorjem.

U 16 sati bataljoni su izbili na položaje za prelazak u napad. Prvi udarni je u borbenom stroju bio na južnoj ivici sela Trnovca, Drugi — na prilazima sjevernoj ivici sela Trnovca, a Treći bataljon — na prilazima Ladislavu. S desnog krila obuhvatom preko kote 214, pritiskala je brigada »Braća Radić«.

Zagorci su jednovremeno, kao jedan, jurnuli na neprijateljeve položaje. Pred takvim naletom se 1. ustaška bojna 23. ustaške pukovnije uzdrimala, pokolebala, digla iz zaklona. Stvoriše se dobre mete za zagorske strijelce. Na položajima su ostale 62 ustaše — 32 mrtva i 30 ranjenih. A 15 njih su ipak našli da je najbolje — podići ruke uvis.

Toga popodneva se još nije znalo da je to posljednja prava borba Zagorske brigade. I da su pale i posljednje žrtve za slobodu dragoga Zagorja. Životni put vodnika Drage Vidovića završio se tu, na trnovskim položajima. Tu je prolivena krv još trinaestorice drugova, koji su s teškim ranama, na kolima bilogorskih seljaka, krenuli na sjever prema Prigorju i Zagrebu.

U majskim jurišima je Prva zagorska brigada imala 15 mrtvih i 72 ranjena druga.

Možda su gubici mogli biti i manji. O tome su razmišljali komandant i komesar — Ivica Družinec i Mirko Belošević — i ostali članovi štaba brigade. U zaključku bojne relacije za svibanj je zapisano: »Nije bilo dovoljno izviđanja neprijatelja radi dobivanja što tačnijih podataka o njegovoj jačini, mjestu i rasporedu, te se stoga u napadu nije angažirao dovoljan broj snaga i juriši su se morali ponavljati. Tako se gubilo u vremenu i došlo je do velikih gubitaka...«

Sa trnovačkih položaja Prva zagorska udarna brigada je, zajedno s ostalim snagama Trideset druge

divizije, krenula na sjeverozapad. Šesti svibnja je posljednji put savladala saobraćajnicu Križevci—Varaždin.

Na maršu su ih sustizale vijesti: palo je i zadnje uporište — tzv. Zvonimirove linije; kapije Zagreba su otvorene jedinicama Prve i Druge armije; oslobođen je i Bjelovar; jedinice Sedamnaeste divizije su poslije žestokih uličnih borbi oslobodile Križevce; jedinice Treće armije oslobodile su Koprivnicu, zatim Ludbreg...

Sedmi svibnja je i Trideset druga divizija krenula dalje na sjeverozapad, na Kalnička brda i Prigorje prema Orehovcu, Selnici, Fodrovcu, Kolariću. Prva zagorska brigada je, uputivši se iz Sv. Petra Orehovca na sjever, imala i svoj posljednji obračun s neprijateljem. Napala je njegove zaštitne dijelove u Miholcu, likvidirala ih i nastavila put do Fodrovca.

Osmi svibnja je u Zagorsku udarnu brigadu stigla vijest koju su tako dugo čekali: jedinice Prve i Druge armije oslobodile su Zagreb. Dan ranije, 7. svibnja, jedinice Treće armije oslobodile su Varaždin, a jedinice karlovačke grupe divizija — Karlovac. Radosne vijesti sustižu jedna drugu: jedinice Četvrte armije i Devetog korpusa su u Trstu, Gorici, na Soči; likvidiran je 97. njemački korpus kod Ilirske Bistrice...

U toj situaciji Trideset druga divizija je dobila svoju zadnju ratnu zapovijest: umjesto u Zagorje, odmah krenuti u Zagreb, gdje se staviti na raspolaganje Komandi grada.

Dan ulaska brigade u Zagreb bio je najdraži dan u životu njenih boraca. I nikad zaboravljen dan. Samo da se toga dana moglo doseliti u Zagreb cijelo Zagorje, sva sela s južnih kosa Ivančice, Strahinčice i Macelja, sva sela u međuriječju Krapine i Sutle,

iz doline rijeke Žutnice i Bednje!..Da vide svoje sinove u Zagrebu, slobodnom zauvijek; da vide djelo u koje je ugradilo svoj dio više od pet hiljada zagorskih boraca, od kojih je oko tri hiljade položilo život za slobodu; da vide djelo petnaest hiljada Zagrepčana koji su pali u revoluciji i narodnooslobodilačkom ratu za ljepši, pravedniji život.

Ideali tolikih zagorskih puntara, od legendarnog Matije Gupca do Josipa Broza Tita, najzad su se ostvarili. Oslobođenom čovjeku, u slobodnoj Jugoslaviji, ravnopravnoj zajednici bratskih naroda, otvoreni su svi putovi napretka.

S P I S A K

BORACA I RUKOVODILACA PRVE ZAGORSKE
UDARNE BRIGADE POGINULIH OD 8. SVIBNJA
1944. DO 15. SVIBNJA 1945

Pripremio:
IVICA DRUŽINEC

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
ANTOLIĆ MILENA	1925	Razdrto, Tuhelj	3. 8. 1944 Petrova gora
ANTOLIĆ IVAN	1913	Šumarica, Desinić	12. 3. 1945 Šimljanica
BANIĆ RUDOLF	1913	Beletinec, Varaždin	5. 11. 1944 Belec
BANJŠEK DRAGUTIN	1918	Kazar, Klanjec	8. 11. 1944 Petrova gora
BESEDNIK FRANJO	1920	Ravnice, V. Trgovište	13. 7. 1944 Jakopovac
BERTOL JANKO	1924	Kruševljevo, D. Stub	17. 10. 1944 Lužani
BEDENIK MIJO	1921	Podsused, Zagreb	18. 4. 1944 Konjščina
BENČIĆ IVAN	1926	Tršina, Sisak	11. 12. 1944 Lepavina
BLAGOVIĆ STJEPAN	1915	Sv. Križ, Brdovec	4. 10. 1944 Sudovec
BODOVIĆ PAVLE	1913	Stara Gradiška	2. 7. 1944 Apatovac
BOŽIĆ MIŠKO	1909	Dekanovec, Prelog	13. 7. 1944 Turski breg
BOČINA IVAN	1926	Jakovlje, D. Stubica	13. 7. 1944 Jakopovac
BORIS FILIP	1924	G. Stubica	4. 8. 1944 Jesenje
BORANIĆ STJEPAN	1917	Vrapče, Zagreb	19. 9. 1944 Blaguša
BOČANEK ZVONKO	1920	Rasinje, Trgovišće	29. 10. 1944 kod N. Marofa
BRCKO IVAN	1919	Jakovlje	2. 12. 1944 Gudovec
BORIŠENKO NIKOLAJ	1908	SSSR	4. 12. 1944 Haganj
BUDOVSKI NIKOLAJ	1913	SSSR	31. 10. 1944 Cugovac

Prezime i ime	God. rođ.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
BREGES MIRKO	1919	Pušća, Zagreb	31. 12. 1944 Sedlarica
BRLEK FRANJO		Jalkovec, Sv. Ivan Zelina	31. 1. 1945 Vukosavljevica
BILJANOVIC VERA	1923	Cetinje	3. 1. 1945. Vukosavljevica
BLAZUNAJ MIRKO	1923	Bikovec, Ivanec	14. 1. 1945 Bubanj
BELIN SLAVKO	1927	Jakovlje	14. 1. 1945 Zrinjska
BALAS ZVONKO	1924	Kučani, N. Marof	11. 2. 1945 Borova kosa
BANIČEK AUGUST	1909	Jalševac, Bednja	11. 2. 1945 Borova kosa
BUKOVAC MIJO	1923	Zlogorje, Višnica	9. 3. 1945 Rijeka
BLAZIĆ STJEPAN	1904	Zaprešić	11. 3. 1945 Šimljanik
BRKIN STJEPAN	1926	Sestine, Zagreb	22. 2. 1945 V. Pisanica
BOROVEC JURAJ	1925	Jakovlje	23. 4. 1945 Lukovac
BRDAR FRANJO	1909	Vukosavljevica	23. 4. 1945 Suho Polje - Borovo
BJELOVARSKI STJEPAN	1919	Bos. Gradiška	13. 3. 1945 Šimljanica
BOROVA PETAR	1924	Vojnić	23. 4. 1945 Bačkovica
BORAK ALEKSANDAR	1926	Varšava	1. 5. 1945 kota 268 - Šandrovac
BORSIĆ ANTUN	1921	Pregrada	1. 5. 1945 kota 268 - Šandrovac
BUNČIĆ DRAGUTIN	1919	Zitomir, Sv. Ivan Zelina	4. 12. 1944 Gudovec
CEROVEC JOSIP		Krapina	8. 7. 1944 Ladislav, Siroko Selo

Prezime i ime	God. rođ.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
CVELJA DRAGUTIN	1921	Podsused, Zagreb	18. 4. 1944 Konjščina
CIGULA MIRKO			23. 10. 1944 Tonimir
CEROVEC FRANJO	1922	Hrtovec, Sv. Ivan Zelina	28. 12. 1944 Sedlarica
CRNČIĆ JOSIP	1923	Petrovsko, Krapina	18. 2. 1945 Kovačica
CRNČEVIĆ ALOJZ	1925	Sesvete	23. 4. 1945 Borovo
ČUS BLAŽ	1916	Varaždin	2. 7. 1944 Apatovac
ČUČEK MILAN	1924	Klenovec	12. 3. 1945 Šimljanica
ČUČEK MARKO			9. 3. 1945 Berek
ČUK STJEPAN	1925	Klanjec, Stefanje	23. 4. 1945 Borovo
DUMIĆ NIKOLA	1921	Savar, Preko	4. 8. 1944 Jesenje
DUNAJ LJUDEVIT	1907	Brezovice, Krapina	19. 12. 1944 Čepelovac
DOMINIK STJEPAN	1924	Sv. Ivan, Zelina	1. 5. 1945 Šandrovac
EJZIN IVAN	1912	SSSR	2. 6. 1944 Kraljev Strmec
FILKOVIĆ IVAN	1927	Pušća, Zagreb	13. 7. 1944 Jakopovac
FABIJANIĆ JURAJ	1919	Trstenik, Zagreb	18. 4. 1944 Konjščina
FRANKIĆ MATE	1910	Kopsko, Omiš	12. 2. 1945 Boreva kosa
FAGET MILAN	1925	Svednožje, Krapina	2. 4. 1945 Berek
FAGET DRAGUTIN	1918	Svedruše, Krapina	7. 6. 1944 Plemenščina

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
GLUHAK STJEPAN	1917	Salovec, Sv. Ivan Zelina	13. 7. 1944 Turski breg
GAKOVIĆ STANKO	1920	Brnjani, Bos. Krupa	19. 9. 1944 Zetala
GUBER MIHEL	1907	Krasnodar, SSSR	5. 11. 1944 Belec
GRGAC ROK	1922	Jakovlje, Stubica	6. 12. 1944 Cugovac
GLOGOVŠEK VLADO	1926	Zagreb	5. 12. 1944 Haganj
GROSEVIĆ BOLTA	1910	Sv. Ivan Žabno	19. 12. 1944 Čepelovac
GROSENIĆ MILAN	1920	G. Orašje, Sv. Ivan Zelina	28. 12. 1944 Sedlarica
GASPERT LJUDEVIT	1923	Kumrovec, Klanjec	15. 1. 1945 Zrinjska
GRAKALIĆ IVAN	1927	Pula	14. 1. 1945 Bubanj
GRABROVEČKI VLADIMIR	1926	Grabovec, Krapina	8. 1. 1945 Kolarevo Selo
GREGURIĆ MIRKO	1908	Belinci, Klanjec	12. 3. 1945 Šimljanska
GRŠIĆ STJEPAN	1925	Valješko, Zlatac	10. 4. 1945 Pavlovac
GECI DRAGUTIN	1925	Fugetić, Ivanec	23. 4. 1945 Borovo
GREGURIĆ VJEKOSLAV	1925	Belinci, Klanjec	1. 5. 1945 Sandrovac
GLAVICA ANDRIJA	1917	Trgovje Ivanec	1. 2. 1945 V. Pisanica
GABRIĆ ĐURO	1926	Vrgin Most	10. 2. 1945 G. Vreska
GLOŽINIĆ IVAN	1919	Skakavac, Ludbreg	17. 1. 1945 B. Kosa
GREGURIĆ VINKO	1908	Klanjec	12. 3. 1945 Hruškovac

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
GLUMAC BOŽIDAR		Polje Šibenik, Grubišno	1. 5. 1945 Kota 268
HRBUT STJEPAN	1928	Klanjec	13. 7. 1944 Turski breg
HALAMBEK FRANJO	1922	Pljuska, Klanjec	13. 7. 1944 Jakopovac
HERCEG IVAN	1918	Jesenje, Krapina	8. 7. 1944 Sv. Križ
HRKEC VJEKOSLAV	1924	Jertovec, Sv. Ivan Zelina	18. 6. 1944 Velika gora
HAP FRANJO	1921	Martijanec, Ludbreg	15. 10. 1944 Tonimir
HORVAT IČ NIKOLA	1927	Jakupovec, Sv. Ivan Zelina	5. 12. 1944 Haganj
HADINA VALENT	1926	Marija Bistrica	6. 12. 1944 Gugovac
HORVAT MIRKO	1914	Doljnja Poljana	5. 12. 1944 Haganj
HABIJAN IVAN	1916	Vidovec, Zagreb	3. 1. 1945 Vukosavljevica
HALAMIĆ STANKO	1921	Kaštelje, Pregrada	11. 3. 1945 Šimljanica
HORVAT ANTUN	1924	Letovčani, Klanjec	13. 3. 1945 Šimljanica
HLAJ STJEPAN			28. 4. 1945 Trnavac
HLEKSAND BANAH	1926	Varšava	1. 5. 1945 kota 268
HADINA BLAŽ	1920	Surov Breg, D. Stub.	2. 1. 1945 Vukosavljevica
HUHAJA SLAVKO	1923	Sokolovac, Koprivnica	3. 1. 1945 Vukosavljevica
IVANČIĆ JOSIP	1925	Mirkovec, Krapina	20. 12. 1944 Čepelovac
IVANUŠEC MIRKO	1923	Ljubeščica, N. Marof	12. 3. 1945 Kostanjevac

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
JAMBREUS IVAN	1916	Pavlovec, Zabok	3. 6. 1944 Kraljevac
JAKESIC RUDOLF	1926	Kupljenovo, Zagreb	4. 8. 1944 Jesenje
JAGIC MIRKO	1920	V. Ves, Krapina	15. 10. 1944 V. Brijegi
JUMSIĆ PAVAO	1915	Hrastine, Prigorje	17. 10. 1944 Lužani
JUGEC VINKO	1920	Zagreb	14. 10. 1944 Tonimir
JUG IMBRO	1924	Jakovlje	19. 1. 1945 V. Pisanica
JELUSIĆ JOSIP	1912	Kolarec, N. Marof	11. 2. 1945 Borova kosa
KECUR VJEKOSLAV	1926	Turnišće, Pregrada	19. 5. 1944 Vrbnik
KATALENIĆ IVAN	1917	Jesenje, Đurmanec	6. 6. 1944 Plemenščina
KOS MILKA	1925	Gabovec, Krapina	2. 7. 1944 Apatovac
KOVAC SLAVKO			13. 7. 1944 Jakopovac
KOVAC VJEKOSLAV		Desenić, Pregrada	13. 7. 1944 Jakopovac
KROG STJEPAN		Đurmanec, Krapina	8. 7. 1944. Ladislav
KOSTALIĆ MARTIN	1925	Grabovec, Krapina	4. 8. 1944 Jesenje
KORBAR ZVONKO	1924	Zbilj, Pregrada	4. 8. 1944 Jesenje
KRAPINEC ZVONKO	1924	V. Trgovište	24. 9. 1944 Mrzlo polje
KOVACIĆ NIKOLA	1920	Javorje, Brdovec	3. 10. 1944 Modruš Draga
KOVACIĆ JURAJ	1909	Javorje, Brdovec	4. 10. 1944 Sudovec

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
KLEMENC ANTUN	1919	Hr. Toplice, Pregrada	4. 10. 1944 Sudovec
KEFEČEK IVAN	1918	Podgorje, M. Bistrica	4. 10. 1944 Sudovec
KOSAVEC MILAN			23. 10. 1944 Tonimir
KRAMČER MIROSLAV			23. 10. 1944 Tonimir
KLAUS ŽELJKO	1928	Brdovec, Zagreb	29. 10. 1944 N. Marof
KLAMBER VID	1923	Jakovlje	8. 11. 1944 Lobor
KAMENUŠIĆ STJEPAN	1926	Breg, Sv. Ivan Zelina	8. 11. 1944 Lobor
KOVAC IVAN	1925	Višnjica, Ivanec	2. 12. 1944 Gudovec
KOZLANOV GABRIJEL	1918	Omsk, SSSR	2. 12. 1944 Gudovec
KORATAJ RUDOLF	1929	Hrv. Dubica	5. 12. 1944 Haganj
KOKOT FRANJO	1913	Turski Vrh, Ptuj	19. 12. 1944 Čepelovac
KOKOT IVAN	1916	Mrzlo Polje, V. Trgovište	26. 12. 1944 Kozarevac
KOTOLŠAK ANTON	1914	Kebel, Zlatar	31. 12. 1944 Sedlarica
KUZMANIĆ DRAGO	1924	Zbilj, Pregrada	29. 12. 1944 kod Bogaza
KLANCEV IVAN	1926	Bistra, D. Stubica	29. 12. 1944 Vukosavljevica
KOVAČIĆ AVGUST	1916	Poganac, Zlatar	19. 9. 1944 G. Macelj
KAVIĆ SLAVKO			23. 10. 1944 Turnašica
KOSIR STJEPAN			16. 11. 1944

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
KRALJIČEK MIROSLAV	1924	Vrapče, Zagreb	16. 10. 1944 Tonimir
KOŠTAJNSKI MATO	1921	Jakovlje	5. 1. 1945 Vukosavljevica
KOZIĆ NIKOLA	1912	Sv. Ivan, Zelina	19. 1. 1945 Zrinska
KRANJČEV FRANJO	1924	Belinci, Klanjec	1. 2. 1945 V. Pisanica
KLOBUČIĆ VLADIMIR	1911	M. Hrpenja, Pregrada	18. 2. 1945 Šuplja Lipa
KAPEŠ ANDRIJA	1923	Varaždin	21. 4. 1945 P. Slatina
KUČELIĆ ANDRIJA	1925	Bargičani, Varaždin	21. 4. 1945 P. Slatina
KRIZMANIĆ IVAN	1925	Strmec, Varaždin	6. 5. 1945 Sv. Jelena
KOVAČIĆ ALOJZ	1923	Grbovec, Zlatar	1. 5. 1945 Sandrovac
KUMRINEC JOSIP	1919	Ladislav, Garešnica	15. 5. 1945 Turnašica
KUNJIĆ MILAN	1923	Obrovica, Bjelovar	15. 3. 1945 Suho polje
KOPLAJ MILAN	1923	Rača, Bjelovar	15. 2. 1945 Suho polje
KEZERIĆ STEVO	1905	Narta	30. 3. 1945 Vagovina
KOSTALIĆ JOSIP	1921	Čakovec	29. 4. 1945 Virovitica
KALEČAK BRANKO	1925	Zagreb	28. 4. 1945 Trvanac
KOBALI IVAN	1912	Gredice, Klanjec	28. 4. 1945 Trvanac
KOJCER ALOJZ	1924	Klanjec	1. 2. 1945 V. Pisanica
KLETUŠ ZLATKO	1924	Sv. Martin, Stubica	11. 3. 1945 Simljanica

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
KLASIČEK IVAN		Putkovec, Krapina	Donjari
KABLAR STJEPAN		Putkovec, Krapina	4. 7. 1944 Leskovac
KOZULIĆ ANDRIJA	1925	Vidovec, Varaždin	21. 4. 1945 P. Slatina
KOLENČAK IVAN	1923	Brekovo, Zlatař	13. 3. 1945 Šimljanik
KOVAČIĆ RUŽA	1928	Kašina, Sv. Ivan Zelina	4. 1. 1945 Vukosavljevica
LESKOVAR DANIJEL	1922	Valentinovo, Pregrada	6. 8. 1944 Jesenje
LOJEN FRANJO	1928	Ivanić, Pregrada	3. 8. 1944 Petrova gora
LESKOVAR ŠTEFICA	1922	Pregrada	4. 7. 1944 Leskovac
LAKIĆ OSMAN	1925	Tuzla	8. 11. 1944 Petrova gora
LUKAŠEK ANTUN	1926	Ivanec	2. 12. 1944 Gudovec
LIMPERŠAK VINKO	1916	Celnice, Pušća	2. 12. 1944 Gudovec
LALJAK DRAGUTIN	1923	Javorje, Brdovec	19. 2. 1944 Čepelovac
LIHTER ALOJZ	1924	Bukovec, Zlatař	28. 12. 1944 Vukosavljevica
LELJAK JANKO	1925	Rovinsko, Đurmanec	29. 12. 1944 kod Sedlarice
LAMOT MATO	1922	Maće	10. 2. 1945 Zrinska
LITRIĆ DAMJAN	1921	Knjegovci, Šid	13. 3. 1945 Kostanjevac
MIKULIĆ BRUNO	1926	Benkovo, Pregrada	13. 7. 1944 Turski breg
MARTINKO DRAGO	1922	Marinec, Pregrada	13. 7. 1944 Jakopovac

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
MUSTAC KARLO	1914	Crkovljan, Prelog	8. 7. 1944 Sv. Križ
MALIŠ GUSTAV	1919	Petrovsko, Krapina	27. 8. 1944 Petrovsko
MOKAČ ANTUN		Bedekovščina, Zlatar	29. 10. 1944 kod N. Marofa
MARTINIĆ JURAJ	1922	D. Stubica	5. 11. 1944 Belec
MIKAC JOSIP	1919	Crkovljan, Prelog	29. 12. 1944 Sedlarica
MARTINKO STJEPAN	1915	Laduč, Brdovec	19. 3. 1945 Đurdić
MARKOVIĆ STJEPAN	1925	Brdovec	30. 3. 1945 Narta
MARKOŽET LEOPOLD	1921	Doljiće, Krapina	2. 4. 1945 Bosjak
MALEKOVIĆ FRANJO	1920	Brdovec, Zagreb	23. 4. 1945 Borovo
MARKUŠ MIRKO	1926	Gredice, Krapina	1. 5. 1945 Sandrovac
MIKULJAN DRAGO	1929	Jakovlje, Bistra	3. 1. 1945 Vukosavljevica
NOVOSELIĆ IVAN	1924	Zagreb	2. 12. 1944 Gudovec
NOVAK TOMO	1917	Bedekovščina	12. 3. 1945 Kostanjevac
NOVOSEL DRAGUTIN	1923	Šumanovac, Mače	1. 5. 1945 Sandrovac
NOVOSELEC JURAJ	1915	Šibica, Brdovec	1. 5. 1945 Sandrovac
OVČAR FERDINAND	1917	Mecelj, Đurmanec	4. 10. 1944 Sudovec
ORAČ IVAN	1919	Blaguša, Kašina	3. 5. 1944 D. Orašje
OREŠIĆ FABIJAN	1919	Donja Stubica	12. 3. 1945 Šimljanica

Prezime i ime	God. rod.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
OSTENJAK IVAN	1924	Doljana, Vrbovec	11. 3. 1945 Šimljanica
OSET ALOJZ	1907	Sv. Juraj, Celje	11. 3. 1945 Šimljanica
PETEK ANDRIJA	1922	Vadnija, Luka	2. 7. 1944 Apatovac
PETRAS PETAR	1924	Bresnički Hum, N. Marof	8. 7. 1944 Ladislav
PODVOLI VIKTOR	1926	Šimunec, Desinić	13. 7. 1944. Jakopovac
PAPA PAVAO	1919	Jakovlje, Bistra	17. 10. 1944 Lužani
POŽGAJ FRANJO			23. 10. 1944 Tonimir
PIZIG STJEPAN	1925	G. Stubica	29. 10. 1944 kod N. Marofa
POSAVEC IVAN	1922	Klanjec	5. 11. 1944 Belec
PEKIĆ MIJO	1911	Ribnik, Karlovac	5. 11. 1944 Belec
PINKOVIĆ STJEPAN	1925	Prejuškovac, Sv. Ivan, Zelina	26. 12. 1944 Kozarevac
PANPUNCKIN IGNAC	1923	Kotor, Manec, Poljska	1. 5. 1945 Šandrovac
PROSINIČKI STJEPAN	1920	Javorje, Zagreb	14. 1. 1945 Bubanj
PUNJEK JOSIP	1922	Vidovec, Zagreb	15. 3. 1945 Kostanjevac
POGACIĆ STJEPAN	1925	Radakovo, Klanjec	12. 3. 1945 Šimljanica
PELIN SLAVKO	1921	Đurmanec, Krapina	28. 4. 1945 Bekička
POSKAJEC STJEPAN	1926	D. Stubica	21. 4. 1945 P. Slatina
RAKIDŽA STEVO	1919	Mikleuška, Kutina	30. 3. 1945 Narta

Prezime i ime	God. rođ.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
ROŽIĆ FRANJO	1922	V. Trgovište	4. 1. 1945 Vukosavljevica
STIPLOŠEK ALOJZ	1921	Desinić, Pregrada	4. 8. 1944 Jesenje
SEVER NIKOLA	1916	Bistra, D. Stubica	6. 12. 1944 Cugovac
STANIŠČAK STJEPAN	1912	Hrušćac, Pušća	5. 12. 1944 Haganj
SMOTARA MIJO	1913	Turski Vrh, Ptuj	19. 12. 1944 Čepelovac
SOLGAT FRANJO	1924	Hrašćina, Trgovište	26. 12. 1944 Ribnjačka
SLAMRŠČAK VINKO	1914	Zaborci, Ptuj	11. 3. 1945 Gradina
SUŠIČEK NIKOLA	1903	Bjelovar	23. 4. 1945 Borovo
ŠARONJA ADOLF	1919	Bukovec, Zlatar	13. 7. 1944 Jakopovac
STIK STANKO			8. 7. 1944 Ladislav
ŠKRNJUG MIJO	1921	Stuparje, Krapina	1. 9. 1944 Kamena Gorica
STIK IGNAC	1920	Brezova Gora, Hum	4. 10. 1944 Sudovec
ŠKANBA NIKOLA	1924	Galicija, SSSR	16. 10. 1944 Tonimir
ŠAFRENKO MIRKO	1920	Macelj, Đurmanec	8. 11. 1944 Lobor
SANTELIĆ STANISLAV	1921	Prigorje, Brdovec	2. 12. 1944 Gudovec
ŠTREK MIRKO	1925	Butina, Bistra	11. 12. 1944 kod Lepavine
ŠTEFANEC STJEPAN	1919	Kreča Vas, Sv Ivan Zelina	19. 12. 1944 Čepelovac
SANTIĆ IVAN	1918	Samobor	12. 3. 1945 Kostanjevac

Prezime i ime	God. rođ.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
STEFAN MARTIN	1920	Dugnjavac, Tuhelj	30. 3. 1945 Narta
SKVORC VILIM	1926	Brezje	10. 2. 1945 G. Vinska
ŠKAVEC VID	1923	Martinec, Bjelovar	2. 4. 1945 Samarica
SILJHAN FRANJO	1919	Klada	23. 4. 1945 Virovitica
TRČAK SLAVKO	1920	Poznanovac, Zlatar	13. 5. 1944 Mihovljan
TONI AUGUST	1907	Ljubljana	13. 7. 1944 Turski breg
TUCMAN STJEPAN	1924		8. 7. 1944 Sv. Križ
TUCMAN JOSIP	1927	Kuplenovo, Zagreb	4. 8. 1944 Jesenje
TALIN IVAN	1919	Čučerje, Zagreb	19. 9. 1944 Blaguša
TOPOL ĐURO	1907	Sv. Križ, Brdovec	8. 11. 1944 Petrova gora
TURČIN IVAN	1918		8. 11. 1944 Golubovac
TROLIĆ MATO	1912		5. 12. 1944 Haganj
TISAJ MIJO	1919	Crkovljan, Prelog	29. 12. 1944 Sedlarica
TASIĆ IVAN	1927	D. Grđevac, Zagreb	18. 2. 1945 Kovačica
TRKNIĆ VLADO	1928	Zagreb	30. 3. 1945 Narta
VLACHOVČEK LJUDEVIT	1911	Brogovljan, Dugo Selo	18. 8. 1944 Pregrada
VIDIČEK STJEPAN	1926	Poznanovac	27. 8. 1944 Petrovsko
VIDLOŽA STJEPAN			23. 10. 1944 Tonimir

Prezime i ime	God. rođ.	Mjesto rođenja i općina	Poginuo
VIDOVIĆ DRAGICA			23. 10. 1944 Tonimir
VALJAK ĐURO	1919	Budišćina	29. 12. 1944 Sedlarica
UZEM MATO	1924	Macelj, Đurmanec	11. 1. 1945 Grđevac
VARGA STANKO	1924	D. Batina, Zlatař	4. 1. 1945 Vukosavljevica
VUGER IVAN	1924	Vugorac, Kašina	3. 1. 1945 Vukosavljevica
ŽAJC ADAM	1919	Bobarac, Klanjec	29. 10. 1944 N. Marof
ŽRINSKI STJEPAN	1925	Poljanice	5. 12. 1944 Haganj
ŽARKO IVAN	1923	Jakovlje	4. 10. 1944 Sudovec
ŽELENIĆ ROKO	1921	D. Miholjac	8. 11. 1944 Loborsko Završje
ŽUJANIĆ STJEPAN	1924	Zagorsko Selo, Klanjec	28. 12. 1944 Sedlarica
ZORKO STJEPAN	1913	Jakovlje, Bistra	31. 12. 1944 Sedlarica
VINCELJ STANKO	1912	Raninsko, Đurmanec	15. 3. 1945 Kostanjevac

NAPOMENA: Spisak boraca Prve zagorske udarne brigade palih za slobodu domovine sastavljen je na osnovu evidencije koja je o poginulima, ranjenima i nestalima vodena u štabu brigade. Dokumenti o tome postoje u Vojnoistorijskom arhivu u Beogradu. To napominjemo zbog toga što smo i sami svjesni mogućnosti da ima grešaka. Možda nije naveden poneki borac koji se vodio u spisku ranjenih a podlegao je ranama u partizanskoj bolnici, ili se pak vodio u spisku nestalih. Greške su moguće i u opisu imena. Podaci su uzeti onako kako ih je zabilježio pisar štapske kancelarije.

Ispričavamo se zbog toga. I ujedno molimo da se jave izdavaču svi oni koji primijete grešku. Ispravke bismo unijeli u eventualnom drugom izdanju knjige ili u nekoj novoj knjizi o Zagorskoj udarnoj brigadi.

BIBLIOGRAFIJA

»Hrvatsko zagorje u narodnooslobodilačkoj borbi«, Epoha, Zagreb, 1959.

»Borbeni put 32. divizije«, Odbor za proslavu 15. godišnjice 32. divizije, Zagreb, 1959.

Mirko Belošević: »Borbeni put Drugog zagorskog partizanskog odreda«, Udruženje Saveza boraca NOR, Zlatar—Bistrica.

Antun Kozina: »Uspomene NOB uklesane u kamenu«, Krapina, 1966.

Emil Ivanc: »Krugovi oko Kalnika«, NIU »Narodna armija«, Beograd, 1969.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Vojnoistorijski institut, Beograd, tom V, knj. 1—37.

Vlado Strugar: »Jugoslavija 1941—1945«, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970 (drugo izdanje).

»Drugi svetski rat« (pregled ratnih operacija) knj. 4, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1967.

»Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945«, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1957.

Vojna enciklopedija, tom 10, VE, Beograd.

»Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije«, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963.

Zbirka ratnih dokumenata 1. zagorske udarne brigade, Vojnoistorijski institut, Beograd: K-1196-F.1, dok. 1—10; K-1196-F.2, dok. 1—30; K-1196-F.4, dok. 1—25; K-1196-F.6, dok. 1—15; K-1196-F.7, dok. 1—23; CK SKH NOV 38/169—171, 178—180;

Zbirka ratnih dokumenata Štaba Zapadne grupe NOP—odreda 10. korpusa »zagrebačkog«; zbirka ratnih dokumenata 32. divizije; zbirka ratnih dokumenata 10. korpusa »zagrebačkog«, arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd.

»Narodni vojnik«, list Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

»Za pobjedu«, list 10. korpusa »zagrebačkog«.

August Šenoa: »Seljačka buna«.

S A D R Ź A J

	Strana
Od varnice do plamena	5
Prva zagorska brigada je rođena!	19
Do viđenja, zeleno Zagorje	41
Glavna parola — formirati Prvu zagorsku diviziju	51
Bratimljenje na Sutli	61
U varaždinskom kraju	68
Teški okršaji: Belec, Repno, Lobor	87
Bratstvo i jedinstvo kovano u krvi	102
Trnovite podravske ratne staze	110
Bubanjske snježne kose	124
U daruvarskom kraju	141
Krvavi moslavački lugovi	149
Na berečkim kosama	164
Tako ginu heroji	169
Šuma Zakletišće — spomenik junaštva	178
Spisak boraca i rukovodilaca Prve zagorske udarne brigade poginulih od 8. svibnja 1944. do 15. svibnja 1945.	191

Fotos na naslovnoj strani: Siječnja 1945. Zima je ledila do
kostiju. Pa ipak, pravo s proslave godišnjice Desetog korpusa
na — Bujanj

★

Jezička redakcija
SRĐA PETROVIĆ

★

Naslovna strana
ALEKSANDAR SVEDIĆ

★

Tehnička oprema
MILUTIN SIJAKOVIĆ

★

Korektura
GAVRILO ANTIĆ

★

Stampa
VOJNA STAMPARIJA — SPLIT

